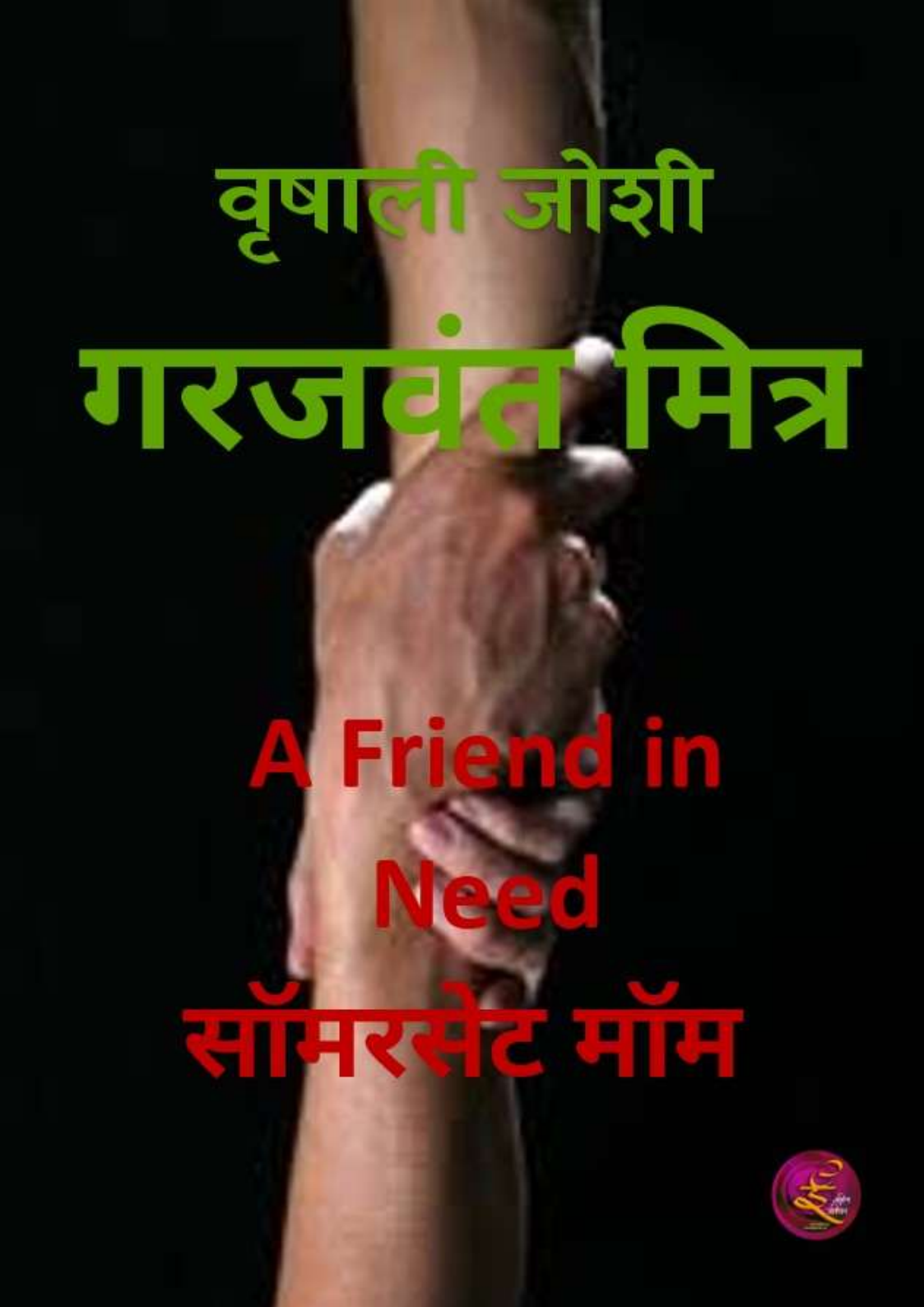
वृषाली जोशी
गरजवंत मित्र
A Friend in Need
सॉमरसेट मॉम

गरजवंत मित्र

व इतर कथा

लेखक- सॉमरसेट मॉम

मराठी अनुवाद – वृषाली जोशी

© वृषाली जोशी

सर्व हक्क अनुवादिकेच्या स्वाधीन. या अनुवादातील कोणताही भाग कोणत्याही माध्यमातून प्रसिद्ध करण्यासाठी अनुवादिकेची पूर्व परवानगी घेण्याची आवश्यकता आहे.

दूरभाष ९९२१७४६२४५

गरजवंत मित्र व इतर कथा

लेखक - सॉमरसेट मॉम

अनुवादक: डॉ. वृषाली जोशी

७, अक्षय, २० तुळशीबागवाले कॉलनी, पुणे, ४११००९

चलभाष : ९९२१७४६२४५

इमेल – vrishalisjoshi@gmail.com

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क अनुवादिकेकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रुपांतर करण्यासाठी अनुवादिकेची परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई केली जाईल.

This declaration is as per the Copyright Act 1957 read with Sections 43 and 66 of the IT Act 2000. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act 1957 provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

प्रकाशन :ई साहित्य प्रतिष्ठान

www.esahity.com

esahity@gmail.com

Whatsapp- 9987737237

प्रकाशन : २३ ऑगस्ट २०२६

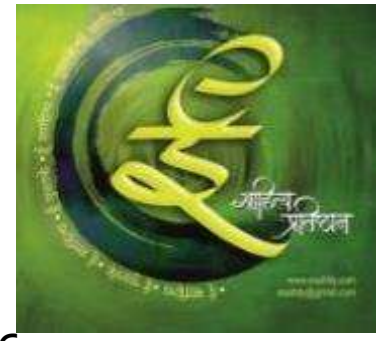

©esahity Pratishthan®2026

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फ़ॉरवर्ड करू शकता.
- हे ई पुस्तक इतर वेबसाईटवर ठेवण्यापूर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापूर्वी ई साहित्य प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

अनुवादिकेची ओळख

डॉ. वृषाली जोशी

B Sc, M A, M Ed, Ph D

२५ अनुवादित कथा मराठी मासिकामधून प्रसिद्ध झाल्या आहेत. ई साहित्यतर्फे चौसष्ट पुस्तके प्रसिद्ध झाली आहेत.

मराठी व इंग्रजी माध्यमांच्या शाळाकॉलेजमध्ये अध्यापन केले आहे.

संशोधन प्रकल्पात सहभाग घेतला आहे.

कॉलेजमध्ये प्राचार्यपद भूषवले आहे.

सुगमसंगीत स्पर्धेत पारितोषिके, सिंथेसायझरवर गाणी वाजवण्याचा, कविता करण्याचा व शब्दकोडी बनवण्याचा छंद आहे.

संपर्क: वृषाली जोशी ७, अक्षय, २० तुळशीबागवाले कॉलनी पुणे ४११००९, चलभाष ९९२१७४६२४५

सॉमरसेट मॉम

इंग्लीशमधील सर्वाधिक लोकप्रिय क्लासिक लेखकांमध्ये सॉमरसेट मॉमचे नाव घेतले जाते. त्याच्या कथांवरून अडतीस सिनेमे, शेकडो नाटके यांची निर्मिती झाली. त्यांच्या कथा आणि कादंबऱ्या यांच्या काही हजार प्रती छापल्या गेल्या. जगातील जवळपास सर्व .भाषांमध्ये त्यांच्या कथांचे अनुवाद झाले. त्यांच्या कथांवरून निर्मिती झालेल्या सिनेमांची यादी भली मोठी आहे.

कथानुक्रम

गरजवंत मित्र

मुंगी आणि गवतटोळ

सर्जनशील आवेग

सामाजिक जाण

A Friend IN NEED

गरजवंत मित्र

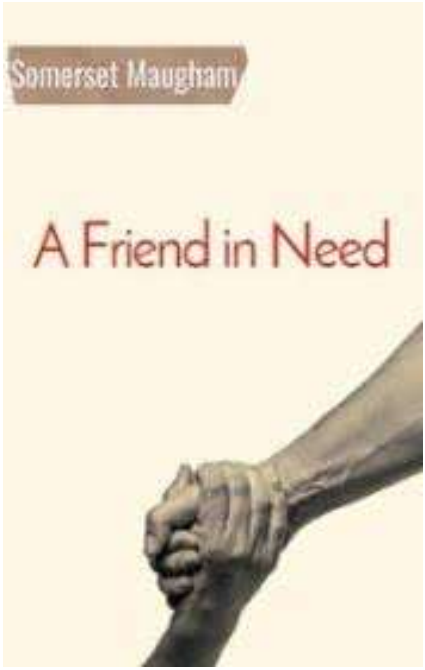

गेल्या तीस वर्षांपासून मी माझ्या सहकाऱ्यांचा अभ्यास करत आलो आहे. त्यांच्या विषयी मला फारसं काही कळलेलं नाही. एखाद्या माणसाच्या चेहऱ्यावरून मी नक्कीच त्याला नोकर म्हणून ठेवण्याचं धाडस करणार नाही; आणि तरीसुद्धा, आपण बहुतेक वेळा ज्या

लोकांना भेटतो त्यांचा अंदाज त्यांच्या चेहऱ्यावरूनच बांधतो. जबड्याच्या आकारावरून, डोळ्यांतील भावांवरून, ओठांच्या रेषांवरून आपण निष्कर्ष काढतो. आपण जास्त वेळा बरोबर ठरतो की चुकतो, याचं मला आश्चर्य वाटतं. कादंबऱ्या आणि नाटके जीवनाशी इतकी विसंगत का वाटतात, याचं कारण असं असावं की त्यांचे लेखक, कदाचित अपरिहार्यपणे, त्यांच्या पात्रांना एकसंध बनवतात. ते त्यांना परस्परविरोधी बनवू शकत नाहीत, कारण तसे झाले तर ती पात्रं समजण्यापलीकडे जातील; पण प्रत्यक्षात आपण बहुतेकजण परस्परविरोधीच असतो. आपण विसंगत गुणधर्मांचा एक अव्यवस्थित मेळ आहोत. तर्कशास्त्राच्या पुस्तकांत तुम्हाला सांगितलं जाईल की 'पिवळा रंग नळीच्या आकाराचा आहे' किंवा 'कृतज्ञता ही हवेतल्या वजनापेक्षा जड आहे' असं म्हणणं हास्यास्पद आहे; पण या विसंगतींच्या मिश्रणात, जे आपल्या 'स्व'ला बनवतं, पिवळा रंग एखाद्या घोडागाडीचा असू शकतो आणि कृतज्ञता पुढच्या आठवड्याच्या मध्यभागी असू शकते. लोक जेव्हा मला सांगतात की एखाद्या व्यक्तीबद्दलची त्यांची पहिली छाप नेहमीच बरोबर असते, तेव्हा मी खांदे उडवतो. मला वाटतं, त्यांची दृष्टी कमी आहे किंवा त्यांचा अहंकार फार मोठा आहे. माझ्या बाबतीत तर उलटच आहे—एखाद्या माणसाला मी जितकं जास्त ओळखतो, तितकाच तो मला गूढ वाटतो; माझे सर्वात जुने मित्र तेच आहेत ज्यांच्या बद्दल मी म्हणू शकतो, की मला त्यांच्या विषयी अजिबात काहीच माहीत नाही.

हे विचार माझ्या मनात आले, कारण आज सकाळच्या वर्तमानपत्रात मी वाचलं की एडवर्ड हाइड बर्टन याचा कोबे येथे मृत्यू झाला. तो एक व्यापारी होता आणि अनेक वर्षं जपानमध्ये व्यवसाय करत होता. मला त्याची फारशी ओळख नव्हती; पण एकदा त्याने मला फार मोठं आश्चर्य दिलं होतं म्हणून तो मला लक्षात राहिला. त्याच्या स्वतःच्या तोंडून ही गोष्ट ऐकली नसती, तर तो अशी कृती करू शकतो यावर मी कधीच विश्वास ठेवला नसता. त्याच्या बाह्य रूपामुळे आणि वागण्यामुळे हे आणखीच धक्कादायक वाटलं. तो अगदी ठराविक प्रकारचा माणूस वाटायचा—एकसंध, सुसंगत. तो अगदी लहान अंगकाठीचा, साधारण पाच फूट चार इंच उंचीचा, आणि फार सडपातळ होता; पांढरे केस, सुरकुत्यांनी भरलेला लालसर चेहरा, आणि निळे डोळे. मी त्याला ओळखत होतो तेव्हा तो साधारण साठ वर्षांचा असावा. तो नेहमी आपल्या वयाला आणि स्थितीला साजेसा नीटनेटका आणि साधा पोशाख करीत असे.

त्याची कार्यालये कोबे येथे असली तरी बर्टन अनेकदा योकोहोमाला येत असे. एकदा मी तिथे काही दिवस जहाजाची वाट पाहत थांबलो होतो आणि ब्रिटिश क्लबमध्ये माझी त्याच्याशी ओळख करून देण्यात आली. आम्ही एकत्र ब्रिज खेळलो. तो उत्तम खेळायचा आणि उदारपणे खेळायचा.

त्यावेळी किंवा नंतर पेय घेताना तो फारसं बोलत नसे; पण जे बोलत असे ते शहाणपणाचं असे. त्याला शांत, कोरडी विनोदबुद्धी होती. क्लबमध्ये तो लोकप्रिय दिसत होता आणि तो निघून गेल्यावर

त्यांनी त्याचं वर्णन 'सर्वोत्कृष्टांपैकी एक' असं केलं. योगायोगाने आम्ही दोघेही ग्रँड हॉटेलमध्ये थांबलो होतो, आणि दुसऱ्या दिवशी त्याने मला जेवायला बोलावलं. मी—थोडी स्थूल, वयस्क आणि हसतमुख—अशी त्याची पत्नी आणि त्याच्या दोन मुलींना भेटलो. ते एक एकत्रित आणि प्रेमळ कुटुंब असल्याचं स्पष्ट दिसत होतं.

बर्टनबद्दल मला सर्वांत जास्त जाणवलेली गोष्ट म्हणजे त्याची दयाळूपणा. त्याच्या सौम्य निळ्या डोळ्यांत काहीतरी अतिशय आनंददायी होतं. त्याचा आवाज मृदू होता; तो रागाने कधी आवाज चढवेल, असं वाटतच नव्हतं; त्याचं हास्यही प्रसन्न होतं. तो असा माणूस होता की ज्याच्याकडे तुम्ही आकर्षित व्हाल, कारण त्याच्यात इतरांबद्दल खरं प्रेम आहे असं वाटायचं. त्याच्यात एक मोहकता होती. पण तो कृत्रिम किंवा भावनाप्रधान नव्हता: त्याला पत्त्यांचा खेळ आणि कॉकटेल आवडत होते, तो एखादी चटकदार आणि रंगतदार गोष्ट छान सांगू शकत होता, आणि तरुणपणी तो काहीसा खेळाडूही होता. तो श्रीमंत माणूस होता आणि त्याने प्रत्येक पैसा स्वतः कमावला होता. कदाचित तुम्हाला तो आवडण्या चं एक कारण म्हणजे तो इतका लहान आणि नाजूक दिसत होता, की तुमच्या मनात त्याचं रक्षण करण्याची भावना जागी होत असे. तुम्हाला वाटायचं की तो एखाद्या माशीचंही नुकसान करू शकणार नाही.

एका दुपारी मी ग्रँड हॉटेलच्या लाउंजमध्ये बसलो होतो. हे भूकंपाच्या आधीचं होतं आणि तिथे चामड्याच्या आरामखुर्च्या होत्या. खिडक्यांतून तुम्हाला बंदराचं विस्तीर्ण दृश्य दिसत होतं, जिथे सतत

वाहतूक सुरू होती. व्हॅन्कुव्हर, सॅन फ्रान्सिस्को किंवा शांघाय, हाँगकाँग, सिंगापूरमार्गे युरोपकडे जाणारी मोठी जहाजं होती; विविध देशांची जीर्ण, समुद्राने झिजलेली मालवाहू जहाजं होती; उंच मागील भाग असलेली आणि रंगीबेरंगी पाल असलेली अडगळ/कचरापट्टी होती, आणि असंख्य साम्पान्स [पारंपारिक चिनी लाकडी बोटी]होत्या. तो एक गजबजलेला, उत्साही देखावा होता; आणि तरीही, का कुणास ठाऊक, मनाला शांत करणारा होता. इथे रोमान्स होता आणि हात पुढे केला तर स्पर्श करता येईल असं वाटत होतं.

थोड्याच वेळात बर्टन लाउंजमध्ये आला आणि त्याने मला पाहिलं. तो माझ्या शेजारच्या खुर्चीत बसला.

“एक छोटंसं पेय घेऊया का?” तो म्हणाला.

त्याने टाळी वाजवून मुलाला बोलावलं आणि दोन ‘जिन फिझ’ मागवले. मुलगा ते घेऊन आला तेव्हा बाहेरून एक माणूस जात होता; त्याने मला पाहून हात हलवला.

“तुम्हाला टर्नर माहिती आहे का?” बर्टनने विचारलं.

“क्लबमध्ये भेटलो आहे. तो ‘[औपचारिक मनुष्य] रिमिटन्स मॅन’ आहे असं ऐकलंय,” मी उत्तर दिलं.

“हो, बहुतेक तसाच आहे. इथे असे बरेच आहेत.”

“तो ब्रिज चांगला खेळतो.”

“ते बहुतेक खेळतातच. गेल्या वर्षी इथे एक माणूस होता—योगायोगाने माझंच आडनाव असलेला—तो मी पाहिलेल्या सगळ्यात

उत्तम ब्रिज खेळाडू होता. तुम्ही त्याला लंडनमध्ये भेटला नसाल बहुतेक. त्याचं नाव लेनी बर्टन होतं. तो काही चांगल्या क्लब्सचा सदस्य होता असं वाटतं."

"नाही, नाव आठवत नाही."

"तो फारच विलक्षण खेळाडू होता. पत्त्यांबद्दल त्याला एक नैसर्गिक अंदाज होता—जणू काही अलौकिकच. मी त्याच्यासोबत खूप खेळायचो. तो काही काळ कोबेत होता."

बर्टनने त्याचा जिन फिझचा घोट घेतला.

"ही एक गंमतीशीर गोष्ट आहे," तो म्हणाला. "तो वाईट माणूस नव्हता.

मला तो आवडायचा. तो नेहमी नीटनेटका आणि आकर्षक दिसायचा. त्याचे कुरळे केस, गुलाबी-पांढरे गाल—एक प्रकारे तो देखणा होता. स्त्रियांना तो खूप आवडायचा. त्याच्यात काही वाईट नव्हतं; तो फक्त थोडा उधळ्या होता. अर्थात, तो खूप दारू प्यायचा.

अशा प्रकारचे लोक नेहमीच पितात. त्याला दर तीन महिन्यांनी थोडे पैसे घरून येत असत, आणि पत्ते खेळूनही तो काही कमवत असे. त्याने माझेही बरेच पैसे जिंकले होते, हे मला माहीत आहे."

बर्टनने हसतच मान हलवली. माझ्या स्वतःच्या अनुभवावरून मला ठाऊक होतं की तो ब्रिजमध्ये पैसे हरल्यानंतरही सहजपणे ते स्वीकारू शकत असे.

त्याने आपल्या बारीक हाताने हनुवटीवरून हात फिरवला; त्या हातातील शिरा स्पष्ट दिसत होत्या आणि तो जवळजवळ पारदर्शक वाटत होता.

“बहुतेक म्हणूनच तो माझ्याकडे आला, जेव्हा तो कंगाल झाला—आणि त्याचं आडनाव माझ्यासारखंच होतं, हेही एक कारण असावं. एके दिवशी तो माझ्या कार्यालयात आला आणि नोकरी मागू लागला. मला थोडं आश्चर्य वाटलं. त्याने सांगितलं की आता घरून पैसे येणार नाहीत आणि त्याला काम करायचं आहे. मी त्याला विचारलं, ‘तुझं वय किती आहे?’ ‘पस्तीस,’ तो म्हणाला.

‘आतापर्यंत काय करत होतास?’ मी विचारलं.

‘काही विशेष नाही,’ तो म्हणाला.

मी हसल्याशिवाय राहू शकलो नाही.

‘मला भीती आहे की आत्ता मी तुझ्यासाठी काही करू शकत नाही,’ मी म्हणालो. ‘आणखी पस्तीस वर्षांनी परत ये, मग बघू काय करता येतं ते.’

तो हललाच नाही. त्याचा चेहरा थोडा फिकट पडला. क्षणभर तो थांबला आणि मग म्हणाला की काही काळ त्याचं पत्त्यांत नशीब खराब चाललं होतं. तो ब्रिजवर ठाम राहिला नव्हता; पोकर खेळायला लागला होता, आणि त्यात त्याची फजिती झाली होती. त्याच्याकडे एक पैसाही उरला नव्हता. त्याने आपलं सर्व तारण ठेवले होते...

तो हॉटेलचं बिल भरू शकत नव्हता आणि त्याला पुढे उधारही देण्यास त्यांनी नकार दिला होता. तो पूर्णपणे हतबल झाला होता. काही काम मिळालं नाही तर त्याला आत्महत्या करावी लागेल, असं त्याने सांगितलं.

"मी त्याच्याकडे थोडा वेळ पाहत राहिलो. आता मला दिसत होतं की तो पूर्णपणे खचून गेला होता. तो नेहमीपेक्षा जास्त दारू पिऊ लागला होता आणि दिसायला पन्नाशीचा वाटत होता. त्या अवस्थेत मुलींनी त्याच्याकडे तितकं लक्ष दिलं नसतं.

'बरं, पत्ते खेळण्याव्यतिरिक्त तुला काही करता येतं का?' मी त्याला विचारलं.

'मला पोहता येतं,' तो म्हणाला.

'पोहता येतं!'

मला माझ्या कानांवर विश्वासच बसत नव्हता; असं उत्तर देणं अगदी वेड्यासारखं वाटत होतं.

'मी माझ्या विद्यापीठासाठी पोहत असे,' तो म्हणाला.

तो काय सुचवू पाहत होता याचा मला थोडाफार अंदाज आला; विद्यापीठात मोठे नाव कमावलेले अनेक लोक मी पाहिले होते, त्यामुळे त्याने माझ्यावर फारसा प्रभाव पडला नाही.

'मीही तरुणपणी बराच चांगला पोहणारा होतो,' मी म्हणालो. 'आणि अचानक माझ्या डोक्यात एक कल्पना आली.'

आपली गोष्ट सांगताना थोडा थांबून बर्टन माझ्याकडे वळला.

‘तुला कोबे माहिती आहे का?’ त्याने विचारलं.

‘नाही,’ मी म्हणालो, ‘मी एकदा तिथून गेलो होतो, पण फक्त एक रात्र थांबलो होतो.’

‘मग तुला शियोया क्लब माहिती नसेल. मी तरुणपणी तिथून पोहत जाऊन दीपस्तंभाभोवती फेरी मारून तारुमीच्या खाडीवर उतरत असे. ते तीन मैलांपेक्षा जास्त आहे आणि दीपस्तंभाभोवतीचे प्रवाह असल्यामुळे ते थोडं अवघड आहे. बरं, मी माझ्या त्या तरुण नावधाऱ्याला त्याबद्दल सांगितलं आणि त्याला म्हटलं की त्याने हे करून दाखवले, तर मी त्याला नोकरी देईन.

तो थोडासा दचकला असल्याचं मला दिसलं.

‘तू म्हणतोस की तू पोहणारा आहेस,’ मी त्याला म्हणालो.

‘मी सध्या फार चांगल्या स्थितीत नाही,’ तो उत्तरला.

मी काही बोललो नाही. फक्त खांदे उडवले. त्याने क्षणभर माझ्याकडे पाहीलं आणि मग मान हलवली.

‘ठीक आहे,’ तो म्हणाला. ‘तुम्हाला मी हे केव्हा करून दाखवावं?’

मी घड्याळाकडे पाहिलं. ते दहा वाजून थोडा वेळ झाला होता.

‘हे पोहणं तुझा सव्वातासापेक्षा जास्त वेळ घेणार नाही. मी साडेबारा वाजता तारुमीच्या खाडीवर गाडीने येईन आणि तुला भेटेन. मग तुला परत क्लबमध्ये घेऊन जाईन कपडे बदलायला, आणि आपण एकत्र जेवू.’

‘ठीक आहे,’ तो म्हणाला.

आम्ही हस्तांदोलन केलं. मी त्याला शुभेच्छा दिल्या आणि तो निघून गेला. त्या सकाळी माझ्याकडे खूप काम होतं आणि कसाबसा मी साडेबारा वाजता तारुमीच्या खाडीवर पोहोचलो. पण मला घाई करण्याची गरज नव्हती; तो कधीच आला नाही.’

‘शेवटच्या क्षणी त्याने भीतीने माघार घेतली का?’ मी विचारलं.

‘नाही, तो घाबरला नाही. त्याने सुरुवात व्यवस्थित केली होती. पण ‘अर्थातच दारू आणि उधळपट्टीमुळे त्याने स्वतःची तब्येत खराब केली होती. दीपस्तंभाभोवतीचे प्रवाह त्याच्या आवाक्याबाहेर होते. त्याचं प्रेत आम्हाला साधारण तीन दिवसांनी मिळालं.’

मी क्षणभर काही बोललो नाही. मला थोडा धक्का बसला होता. मग मी बर्टनला एक प्रश्न विचारला.

‘जेव्हा तुम्ही त्याला नोकरीची ती ऑफर दिली, तेव्हा तुम्हाला माहीत होतं का, की तो बुडेल?’

तो हलकंसं, सौम्य हसला आणि त्याच्या त्या दयाळू व प्रामाणिक निळ्या डोळ्यांनी माझ्याकडे पाहिलं. त्याने हाताने हनुवटी चोळली.

‘खरं तर त्या वेळी माझ्या ऑफिसमध्ये कोणतीही जागा मोकळी नव्हती.’

मुंगी आणि गवतटोळ

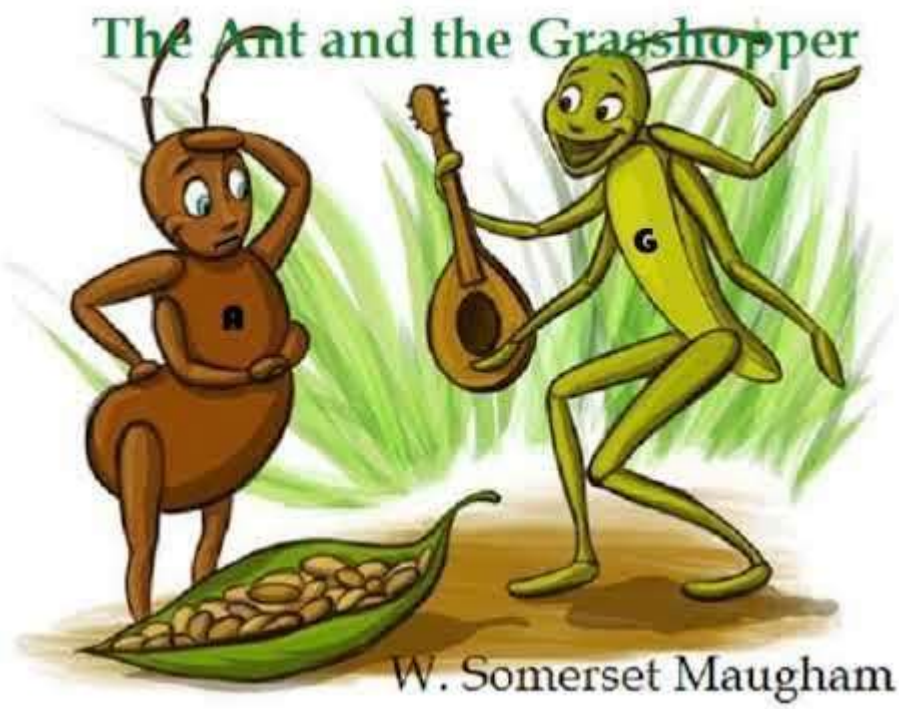

जेव्हा मी अगदी लहान मुलगा होतो, तेव्हा मला जीन डे ला फॉन्टेन यांच्या काही गोष्टी पाठ करायला लावल्या गेल्या होत्या, आणि प्रत्येक गोष्टीचा बोध मला नीट समजावून सांगितला जात असे. त्यापैकी मी शिकलेली एक गोष्ट म्हणजे 'मुंगी आणि गवतटोळ' (The Ant and the Grasshopper). ही गोष्ट मुलांना हे उपयुक्त धडे

शिकवण्यासाठी रचलेली आहे की या अपूर्ण जगात कष्टाचे फळ मिळते आणि उडाणटप्पूपणाला शिक्षा होते.

या सुंदर गोष्टीत (मी सगळ्यांना माहीत असलेली गोष्ट पुन्हा सांगतोय याबद्दल माफी मागतो) मुंगी संपूर्ण उन्हाळा मेहनत करून हिवाळ्यासाठी साठा जमवते, तर गवतटोळ गवताच्या पातीवर बसून सूर्यप्रकाशात गात राहतो. हिवाळा येतो तेव्हा मुंगी आरामात असते, पण गवतटोळाच्या घरात अन्न नसते. तो मुंगीपाशी जाऊन थोडे अन्न मागतो. तेव्हा मुंगी त्याला तिचे प्रसिद्ध उत्तर देते—

'उन्हाळ्यात तू काय करत होतास?'

'आपल्या परवानगीने सांगतो; दिवसभर, रात्रभर मी गात होतो.'

हे माझ्या हट्टीपणामुळे नव्हते, तर बालपणातील नैतिक जाण कमी असल्यामुळे असावे, की मला या गोष्टीचा बोध कधीच पूर्णपणे पटला नाही. माझी सहानुभूती गवतटोळाशीच होती, आणि काही काळ मी ज्या ज्या मुंग्या पाहिल्या, त्यांच्यावर पाय ठेवत असे. अशा प्रकारे (आणि आता मला समजले आहे की हा पूर्णपणे मानवी स्वभाव आहे) मी शहाणपणा आणि सावधगिरी यांविषयीचा माझा निषेध व्यक्त करत होतो.

परवा मी एका उपहारगृहात जॉर्ज राम्से नावाच्या माणसाला एकटाच जेवताना पाहिले, तेव्हा मला ही गोष्ट आठवली. इतका खोल उदास चेहरा मी कोणाचाही पाहिला नव्हता. तो शून्यात नजर लावून

बसला होता. जणू संपूर्ण जगाचा भार त्याच्या खांद्यावर आहे असे वाटत होते. मला त्याची खूप कीव आली; मला लगेचच वाटले की त्याचा दुर्दैवी भाऊ पुन्हा काहीतरी गोंधळ घालत असणार. मी त्याच्याकडे गेलो आणि हात पुढे केला.

'कसा आहेस?' मी विचारले.

'मी काही फार आनंदी अवस्थेत नाही,' तो म्हणाला.

'पुन्हा टॉमच का?'

त्याने सुस्कारा सोडला.

'हो, पुन्हा टॉमच.'

'तू त्याला का नाही सोडून देत? तू त्याच्यासाठी जगातलं सगळं

केलं आहेस. आता तरी तुला समजलं असेल की तो पूर्णपणे निरुपयोगी आहे.'

प्रत्येक कुटुंबात बहुतेक एक तरी बंडखोर, काळी मेंढी असते. टॉमने वीस वर्षे आपल्या कुटुंबाची मोठी कसोटी पाहिली होती. त्याने आयुष्याची सुरुवात नीट केली होती—व्यवसायात गेला, लग्न केले, आणि दोन मुले झाली. राम्से कुटुंब अगदी सन्मान्य होते आणि टॉम राम्सेचे आयुष्यही उपयोगी आणि मानाचे जाईल अशी सर्वांना खात्री होती.

पण एक दिवस अचानक त्याने जाहीर केले की त्याला काम आवडत नाही आणि लग्नही त्याला रुचत नाही. त्याला मजा करायची होती. कुणाचेही समजावणे त्याने ऐकले नाही. त्याने बायको आणि

नोकरी दोन्ही सोडून दिली. त्याच्याकडे थोडे पैसे होते, आणि पुढची दोन वर्षे त्याने युरोपातील विविध राजधानींमध्ये आनंदात घालवली. त्याच्या कारनाम्यांच्या अफवा अधूनमधून नातेवाईकांपर्यंत पोहोचत आणि ते फारच धक्का खात.

तो खरोखरच मस्तीत जगत होता. लोक डोके हलवत आणि म्हणत—पैसे संपल्यावर काय होईल? लवकरच त्यांना कळले—तो उसने पैसे घेऊ लागला. तो मोहक होता आणि निर्लज्जही. मी असा कोणी पाहिला नाही ज्याला त्याला कर्ज नाकारणे इतके अवघड वाटत असे. तो मित्रांकडून नियमित उत्पन्न मिळवत असे, आणि त्याला मित्र मिळवणे अगदी सोपे होते.

तो नेहमी म्हणायचा की आवश्यक गोष्टींवर खर्च करणे कंटाळवाणे असते; खरी मजा म्हणजे चैनीवर खर्च करणे. यासाठी तो आपला भाऊ जॉर्ज, याच्यावर अवलंबून होता. त्याने जॉर्जवर आपला मोहिनीचा वापर केला नाही. जॉर्ज गंभीर माणूस होता आणि अशा गोष्टींना भुलणारा नव्हता.

एक-दोन वेळा जॉर्ज टॉमच्या सुधारण्याच्या आश्वासनांना भुलला आणि त्याला पुन्हा सुरुवात करण्यासाठी मोठ्या रकमा दिल्या. पण

त्या पैशांत टॉमने मोटारगाडी घेतली आणि सुंदर दागिने विकत घेतले. शेवटी परिस्थितीमुळे जॉर्जला कळले की टॉम कधीच

सुधारणार नाही, आणि त्याने त्याच्याशी संबंध तोडले. तेव्हा टॉमने कोणतीही खंत न बाळगता त्याला ब्लॅकमेल करायला सुरुवात केली.

एका सन्मान्य वकिलासाठी हे काही आनंददायक नव्हते की त्याचा भाऊ त्याच्या आवडत्या उपहारगृहात बारमागे कॉकटेल बनवत उभा आहे किंवा त्याच्या क्लबबाहेर टॅक्सी चालवत आहे. टॉम म्हणायचा की बारमध्ये काम करणे किंवा टॅक्सी चालवणे यात काही गैर नाही; पण कुटुंबाच्या मानासाठी जर जॉर्जने त्याला काहीशे पौड दिले, तर तो हे काम सोडायला तयार आहे. जॉर्ज पैसे देत असे.

एकदा टॉम जवळजवळ तुरुंगात जाणारच होता. जॉर्ज खूपच अस्वस्थ झाला. त्याने सगळ्या प्रकरणात लक्ष घातले. टॉम खूपच पुढे गेला होता. तो उधळ्या, बेफिकीर आणि स्वार्थी होता, पण त्याने याआधी कधीही बेकायदेशीर (जॉर्जच्या मते) काही केले नव्हते. पण जर खटला चालला असता, तर तो नक्कीच दोषी ठरला असता.

तरीही जॉर्जला आपल्या एकुलत्या एका भावाला तुरुंगात जाऊ द्यायचे नव्हते. ज्याला टॉमने फसवले होते—क्रॉन्शॉ नावाचा माणूस—तो सूड घेणारा होता. तो खटला भरायला तयारच होता; त्याच्या मते टॉम दुष्ट होता आणि त्याला शिक्षा व्हायलाच हवी होती. हे प्रकरण मिटवण्यासाठी जॉर्जला खूप त्रास सहन करावा लागला आणि पाचशे पौड खर्च करावे लागले.

पण जेव्हा त्याला कळले की चेक वटताच टॉम आणि क्रॉन्शॉ दोघेही एकत्र मॉन्टो कार्लोला गेले, तेव्हा तो इतका संतापलेला मी कधीच पाहीला नव्हता. त्यांनी तिथे एक महिना मजेत घालवला.

वीस वर्षे टॉमने शर्यती लावल्या, जुगार खेळला, सुंदर मुलींबरोबर वेळ घालवला, नाचला, महागड्या हॉटेलांत जेवला आणि देखण्या कपड्यांत वावरला. तो नेहमी अगदी टापटीप दिसायचा. तो छेचाळीस वर्षांचा असूनही त्याला कोणी पस्तीसपेक्षा जास्त वयाचा समजले नसते.

तो अत्यंत रम्य सहचर होता, आणि तो पूर्णपणे निरुपयोगी आहे, हे माहीत असूनही त्याची संगत आवडल्याशिवाय कुणाला राहवत नसे. त्याचा उत्साह, कायमची आनंदी वृत्ती आणि विलक्षण आकर्षण अफाट होते. त्याच्या जगण्यासाठी तो माझ्याकडून जी रक्कम नियमितपणे घेत असे, त्याचा मला कधीही राग आला नाही. उलट, त्याला पन्नास पौड उसने दिल्यावर मला असे वाटायचे की मीच त्याचा ऋणी आहे.

टॉम राम्सेला सगळे ओळखत आणि तो सगळ्यांना ओळखत असे. तुम्ही त्याला मान्यता देऊ शकत नव्हता, पण तो तुम्हाला आवडल्याशिवायही राहू शकत नव्हता.

बिचारा जॉर्ज! आपल्या उधळ्या भावापेक्षा फक्त एक वर्षाने मोठा असलेला जॉर्ज मात्र साठ वर्षांचा दिसत होता. पंचवीस वर्षांपासून त्याने वर्षातून पंधरा दिवसांपेक्षा जास्त सुट्टी कधी घेतली नव्हती. तो रोज सकाळी साडेनऊ वाजता कार्यालयात हजर होत असे आणि संध्याकाळी सहा वाजेपर्यंत तिथून हलत नसे. तो प्रामाणिक, कष्टाळू आणि सन्माननीय मनुष्य होता. त्याला एक चांगली पत्नी

होती; तिच्याशी त्याने विचारानेसुद्धा कधी बेईमानी केली नव्हती. त्याच्या चार मुली होत्या आणि तो त्यांचा आदर्श पिता होता. आपल्या उत्पन्नाचा एक तृतीयांश भाग बचत करण्याचा त्याचा नियम होता. पंचावन्नाव्या वर्षी निवृत्त होऊन खेड्यातील एका छोट्याशा घरात राहायचे, बागकाम करायचे आणि गोल्फ खेळायचा असा त्याचा बेत होता.

त्याचे आयुष्य निर्दोष होते. तो म्हातारा होत चालल्याचा त्याला आनंद वाटत होता, कारण टॉमही म्हातारा होत चालला होता. तो हात चोळत म्हणाला,

"टॉम तरुण आणि देखणा असताना सगळं ठीक होतं; पण तो माझ्यापेक्षा फक्त एक वर्षाने लहान आहे. आणखी चार वर्षांनी तो पन्नाशीचा होईल. तेव्हा त्याला आयुष्य इतकं सोपं वाटणार नाही. मी पन्नाशीचा होईन तेव्हा माझ्याकडे तीस हजार पौंड असतील. पंचवीस वर्षांपासून मी म्हणत आलो आहे की टॉमचा शेवट रस्त्यावर होईल. तेव्हा पाहूया त्याला ते किती आवडतं. काम करणं फायद्याचं की आळशीपणा करणं, हेही मग कळेल."

बिचारा जॉर्ज! मला त्याच्याबद्दल सहानुभूती वाटली. त्याच्या शेजारी बसताना मी विचार करू लागलो की टॉमने आता कोणता नवा घोटाळा केला असेल. जॉर्ज फारच अस्वस्थ दिसत होता.

“आता काय झालंय, माहीत आहे का?” त्याने विचारले. मी सर्वांत वाईट गोष्टीची तयारी करून बसलो होतो. शेवटी टॉम पोलिसांच्या तावडीत सापडला की काय, अशी मला शंका आली. जॉर्जला बोलवेना.

“तू हे नाकारू शकणार नाहीस की मी आयुष्यभर कष्टाळू, सभ्य, सन्माननीय आणि सरळमार्गी राहिलो आहे. काटकसरीने आणि परिश्रमाने आयुष्य घालवल्यानंतर आता मी सुरक्षित गुंतवणुकीच्या थोड्याशा उत्पन्नावर निवृत्तीची वाट पाहू शकतो. परमेश्वराने मला ज्या परिस्थितीत ठेवले, त्यात मी नेहमी माझे कर्तव्य बजावले आहे.”

“खरं आहे.”

“आणि हेही तू नाकारू शकत नाहीस की टॉम हा आळशी, निरुपयोगी, उधळ्या आणि बेशरम बदमाश आहे. जगात जर काही न्याय असता, तर तो आतापर्यंत भिकाऱ्यांच्या निवाऱ्यात पोचला असता.”

“तेही खरं आहे.”

जॉर्जचा चेहरा रागाने लालबुंद झाला.

“काही आठवड्यांपूर्वी त्याने स्वतःच्या आईएवढ्या वयाच्या एका स्त्रीशी साखरपुडा केला. आणि आता ती मेली आहे व तिने आपली सारी संपत्ती त्याच्या नावावर केली आहे. पाच लाख पौंड, एक आलिशान नौका, लंडनमधील एक घर आणि खेड्यातील एक घर!”

जॉर्ज रॅम्सेने आवळलेली मूठ टेबलावर आपटली.

“हे न्याय्य नाही, मी सांगतो, हे न्याय्य नाही. धिक्कार असो, हे न्याय्य नाही!”

मला हसू आवरले नाही. जॉर्जचा संतापलेला चेहरा पाहून मी मोठ्याने हसू लागलो. खुर्चीत लोळत हसत राहिलो; जवळजवळ जमिनीवर पडायची वेळ आली. जॉर्जने मला त्यासाठी कधीच माफ केले नाही. पण टॉम आजही मला मेफेअरमधील आपल्या देखण्या घरात उत्कृष्ट मेजवान्यांसाठी बोलावतो; आणि तो कधीतरी माझ्याकडून एखादी छोटीशी रक्कम उधार घेतो, तर ती केवळ जुन्या सवयीमुळे. ती कधीही एका पौंडापेक्षा जास्त नसते.

The Creative Impulse
सर्जनशील आवेग

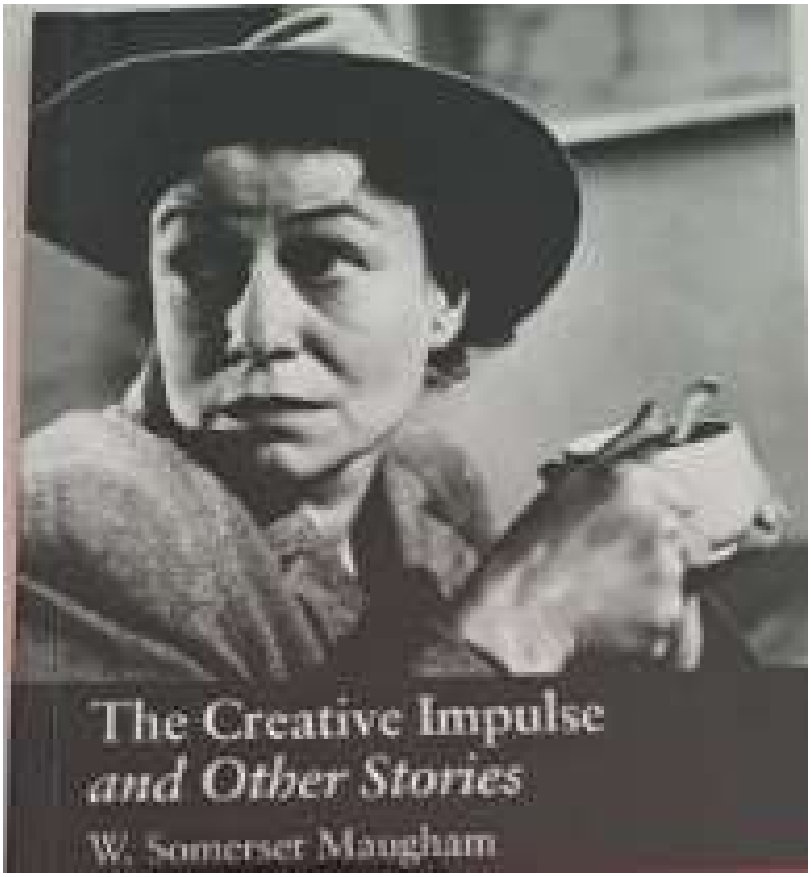

मला वाटते की श्रीमती अल्बर्ट फॉरेस्टर यांनी 'The Achilles Statue [ॲकिलीस या ग्रीक शक्तिमान योद्ध्याचा पुतळा]' हे पुस्तक कसे लिहिले, हे फार थोड्या लोकांना माहीत असेल; आणि कारण ते आपल्या काळातील महान कादंबऱ्यांपैकी एक म्हणून गौरविले गेले आहे, त्यामुळे त्याच्या जन्माला कारणीभूत ठरलेल्या परिस्थितींचा थोडक्यात आढावा गंभीर साहित्य अभ्यासकांसाठी निश्चितच रोचक ठरेल; आणि खरं तर, टीकाकार जसे म्हणतात तसे हे पुस्तक दीर्घकाळ टिकणार असेल, तर खालील वर्णन हे केवळ वेळ घालवण्यासाठी नसून, भविष्यातील इतिहासकाराला आपल्या काळातील साहित्य इतिहासातील एक कुतूहलजनक टिपण म्हणूनही महत्त्वाचे वाटू शकते.

नक्कीच, 'The Achilles Statue' 'ग्रीक शक्तिमान योद्ध्याचा पुतळा' प्रकाशित झाल्यानंतर मिळालेल्या यशाची आठवण सर्वांनाच आहे. महिना मागोमाग महिने छापखाने छपाईत गुंतलेले होते, बांधणी करणारे बांधणीत व्यस्त होते, आवृत्ती मागोमाग आवृत्त्या निघत होत्या; आणि इंग्लंड व अमेरिकेतील प्रकाशकांना पुस्तक विक्रेत्यांच्या तातडीच्या मागण्या पूर्ण करताना अक्षरशः नाकीनऊ आले होते. हे पुस्तक तत्काळ युरोपमधील सर्व भाषांमध्ये अनुवादित करण्यात आले, आणि अलीकडेच अशी घोषणा करण्यात आली आहे की लवकरच ते जपानी व उर्दू भाषेतही वाचता येईल. परंतु त्याआधीच ते अटलांटिक च्या दोन्ही बाजूंवरील मासिकांमध्ये क्रमशः प्रसिद्ध झाले होते, आणि त्या संपादकांकडून श्रीमती अल्बर्ट फॉरेस्टर यांच्या

प्रतिनिधीने एवढी मोठी रक्कम मिळवली, की तिला फक्त 'भरघोस' असेच म्हणता येईल. या कादंबरीचे नाट्यरूपांतरही करण्यात आले, जे न्यूयॉर्कमध्ये एक हंगाम चालले; आणि ते लंडनमध्ये सादर झाले तर तितकेच यशस्वी होईल यात शंका नाही. चित्रपटाचे सगळे हक्कही मोठ्या किमतीत विकले गेले. साहित्यिक वर्तुळात सांगितली जाणारी श्रीमती फॉरेस्टर यांनी कमावलेल्या पैशाची रक्कम कदाचित अतिशयोक्त असू शकते, तरीही हे नक्की आहे की या एका पुस्तकामुळे त्यांना आयुष्यभर आर्थिक चिंता भासणार नाही इतके उत्पन्न मिळाले.

एखाद्या पुस्तकाला वाचक आणि टीकाकार या दोघांकडूनही सारखीच पसंती मिळणे क्वचितच घडते; आणि अशा प्रकारे (माझ्या शब्दांत सांगायचे तर) दोन्ही बाजू जिंकणे श्रीमती फॉरेस्टर यांच्यासाठी अधिकच समाधानकारक ठरले असावे. कारण, टीकाकारांनी त्यांचे कौतुक कधीच कंजूषपणे केले नव्हते (आणि ते त्यांना आपला हक्कच वाटू लागले होते), पण वाचकवर्ग मात्र त्यांच्या गुणवत्तेबाबत विचित्रपणे उदासीन राहिला होता. त्यांनी प्रकाशित केलेले प्रत्येक पुस्तक—सुंदर पांढऱ्या बकराममध्ये छापलेले व बांधलेले सडपातळ खंड—एक उत्कृष्ट कलाकृती म्हणून गौरविले जात; वर्तमानपत्रांत मोठ्या स्तंभांमध्ये, आणि काही जुन्या क्लबच्या धुळीने माखलेल्या ग्रंथालयांत आढळणाऱ्या साप्ताहिक परीक्षणांत तर पूर्ण पानभर त्याची प्रशंसा होत असे; सुशिक्षित लोक ते वाचत आणि कौतुकही करत. पण असे सुशिक्षित लोक पुस्तके विकत घेत नाहीत, असे दिसते

आणि त्यामुळे ती विकली जात नव्हती. इतक्या प्रतिभावान लेखिकेची अशी उपेक्षा होणे हा खरोखरच एक प्रकारचा घोटाळा होता. अमेरिकेत तर त्या जवळजवळ पूर्णपणे अपरिचितच होत्या; आणि जरी श्री. कार्ल व्हॅन व्हेच्टेन यांनी जनतेच्या कुंठिततेवर टीका करणारा लेख लिहिला होता, तरीही जनता तशीच उदासीन राहिली. त्यांच्या प्रतिभेचा उत्कट चाहता असलेल्या त्यांच्या प्रतिनिधीने एका अमेरिकन प्रकाशकाला दबाव टाकून त्यांची दोन पुस्तके प्रकाशित करायला भाग पाडले; आणि ती प्रसिद्धही झाली. वृत्तपत्रांनी त्यांचे कौतुक केले आणि अमेरिकेतील सुज्ञ लोक त्यांच्या प्रतिभेला दाद देतात हे दिसून आले; पण तिसऱ्या पुस्तकाच्या वेळी त्या प्रकाशकाने स्पष्टपणे सांगितले की त्याच्याकडे असलेले पैसे तो कृत्रिम जिन खरेदी करण्यावर खर्च करणेच पसंत करेल.

'The Achilles Statue' नंतर श्रीमती फॉरेस्टर यांची पूर्वीची पुस्तके पुन्हा प्रकाशित करण्यात आली (आणि श्री. कार्ल व्हॅन व्हेच्टेन यांनी आणखी एक लेख लिहून पंधरा वर्षांपूर्वीच त्यांनी या विलक्षण लेखिकेच्या गुणांकडे वाचनजगताचे लक्ष वेधले होते, असे ठामपणे सांगितले), आणि ती इतक्या मोठ्या प्रमाणावर जाहिरातीत आली, की सुशिक्षित वाचकांच्या नजरेतून ती सुटली नसतील. त्यामुळे त्यांचा तपशील देणे अनावश्यक आहे; आणि तसे केले तरी ते त्या दोन सूक्ष्म लेखांनंतर फारसे महत्त्वाचे ठरणार नाही. श्रीमती फॉरेस्टर यांनी लवकर वयातच लेखनास सुरुवात केली. त्यांचे पहिले पुस्तक (शोककाव्यांचा संग्रह) त्या फक्त अठरा वर्षांच्या असताना प्रकाशित

झाले; आणि त्यानंतर दर दोन-तीन वर्षांनी—कारण त्यांच्या कलेबद्दलची भावना इतकी उच्च होती की त्या घाईघाईने लेखन करीत नसत—त्या कविता किंवा गद्य यापैकी एखादे पुस्तक प्रकाशित करत राहिल्या. 'The Achilles Statue' लिहिले गेले तेव्हा त्या सत्तावन्न वर्षांच्या होत्या, त्यामुळे त्यांनी बरीच पुस्तके लिहिली असावीत हे सहज लक्षात येते.

त्यांनी जगाला लॅटिन शीर्षकांखाली प्रकाशित केलेले अर्धा डझन कवितासंग्रह दिले—'Felicitas' [आनंद/यश], 'Pax Maris'[ख्रिस्तासारख्या पवित्र छोट्या चित्राचे लोकांमध्ये घेतले जाणारे चुंबन, आणि 'Aes Triplex'[अवकाशात गस्त घालण्याचे धैर्य]—जे सर्व गंभीर स्वरूपाचे होते; कारण त्यांची काव्यप्रतिभा हलक्या, चपळ लयीत न नाचता, काहीशी गंभीर चालत पुढे जात असे. त्या 'Elegy' [कुणाला तरी गमावल्याची दु:खद कविता] या प्रकाराशी निष्ठावंत राहिल्या, आणि 'Sonnet'[सुनीत] प्रकाराकडेही त्यांनी भरपूर लक्ष दिले; पण त्यांची खरी वैशिष्ट्यपूर्ण कामगिरी म्हणजे 'Ode' [कुणाचे कौतुक करणारी गेय कविता] या काव्यप्रकाराला पुन्हा जिवंत करणे होय, ज्याकडे आजकालचे कवी फारसे लक्ष देत नाहीत; आणि आत्मविश्वासाने असे म्हणता येईल की त्यांच्या 'Ode to President Fallieres' ला इंग्रजी काव्यसंग्रहांमध्ये स्थान मिळेल. त्याच्या लयीतील भव्य ध्वनिमाधुर्याबरोबरच फ्रान्सच्या रम्य प्रदेशाचे सुंदर वर्णनही त्यात आहे.

श्रीमती फॉरेस्टर यांनी लॉयर खोऱ्याचे, सार्त्रच्या कॅथेड्रल मधील रंगीत काचांच्या खिडक्यांचे, आणि प्रोव्हान्सच्या सूर्यप्रकाशात न्हालेल्या शहरांचे इतक्या सहानुभूतीने वर्णन केले की ते अधिकच आश्चर्यकारक वाटते, कारण त्यांनी लग्नानंतर मार्गेटहून बौलोनपर्यंतच्या एका छोट्या सहलीखेरीज फ्रान्समध्ये कधीच प्रवेश केला नव्हता. मात्र समुद्रप्रवासात त्यांना आलेल्या तीव्र मळमळीमुळे आणि स्थानिक लोकांना त्यांचे प्रवाही फ्रेंच समजले नाही; या बौद्धिक अपमानामुळे, त्यांनी पुन्हा कधीही समुद्रप्रवास न करण्याचा निर्धार केला; तरीसुद्धा त्यांनी 'Pax Maris' मध्ये समुद्राचे गंभीर आणि मधुर वर्णन केले आहे.

वुड्रो विल्सनवरील त्यांच्या काव्यातही काही उत्कृष्ट भाग आहेत, पण त्यांच्या मतांमध्ये बदल झाल्यामुळे त्यांनी ते पुन्हा प्रकाशित न करण्याचा निर्णय घेतला. तथापि, असे मान्य करावे लागेल, की त्यांचे सर्वात उत्कृष्ट कार्य गद्यात होते. त्यांनी 'Autumn in Sussex' (ससेक्समधील उन्हाळा व हिवाळा यामधील ऑटम) , 'Queen Victoria (राणी विक्टोरिया), 'Death'(मरण), 'Spring in Norfolk' नॉर फोकमधील वसंत , 'Georgian Architecture' (जॉर्जियन वास्तुशास्त्र), 'Monsieur de Diaghileff' (मिस्टर डायाग्लीलेफ) ही पुस्तके लिहिली.

', आणि 'Dante' (डांटे) यांसारख्या विषयांवर लघु पण परिपूर्ण निबंध लिहिले; तसेच सतराव्या शतकातील जेसुइट

वास्तुकला आणि 'Hundred Years War' (युद्धाची शंभर वर्षे)च्या साहित्यिक पैलूंवर विद्वत्तापूर्ण आणि विनोदी लेखन केले.

त्यांच्या गद्यलेखनामुळेच त्यांना एक निष्ठावंत—जरी संख्या कमी असलेला—वाचकवर्ग मिळाला; आणि त्यांच्या सुंदर शैलीमुळे त्यांना या शतकातील इंग्रजी भाषेच्या महान उस्तादांपैकी एक मानले गेले. त्यांनी स्वतःही मान्य केले होते की त्यांची शैली—गंभीर पण जिवंत, परिष्कृत पण प्रभावी—हीच त्यांची ताकद होती; आणि गद्यातच त्यांना त्यांच्या सूक्ष्म, नियंत्रित विनोदबुद्धीचे दर्शन घडवण्याची संधी मिळाली. हा विनोद कल्पनांमध्ये किंवा शब्दांमध्ये नव्हता; तो त्याहून अधिक सूक्ष्म होता—तो होता विरामचिन्हांचा विनोद. एका प्रेरणादायी क्षणी त्यांनी 'अर्धविराम' (semicolon) च्या विनोदी शक्यता शोधून काढल्या आणि त्याचा त्यांनी अप्रतिम वापर केला. त्या तो इतक्या कुशलतेने वापरत की सुशिक्षित आणि विनोदबुद्धी असलेला वाचक मोठ्याने न हसता, पण आनंदाने खिदळल्याशिवाय राहू शकत नसे; आणि जितके ते अधिक सुसंस्कृत, तितके अधिक आनंदाने ते खिदळत. त्यांच्या मित्रांचे म्हणणे होते की यामुळे... ...तुम्ही अधिक आनंदाने खिदळू लागायचात. तिच्या मित्रांचे म्हणणे होते की त्यामुळे इतर सर्व प्रकारचा विनोद खडबडीत आणि अतिशयोक्त वाटू लागतो. अनेक लेखकांनी तिचे अनुकरण करण्याचा प्रयत्न केला; पण व्यर्थ. श्रीमती अल्बर्ट फॉरेस्टर यांच्याबद्दल काहीही म्हणा, पण हे मात्र मान्य करावेच लागे की अर्धविरामातून जितका विनोद काढता येतो तो त्या

पूर्णपणे काढू शकत आणि त्यांच्या जवळपास कोणीही पोचू शकत नव्हते.

श्रीमती अल्बर्ट फॉरेस्टर मार्बल आर्चजवळच्या एका फ्लॅटमध्ये राहत असत, ज्यात चांगल्या पत्त्याचा आणि मध्यम भाड्याचा असा दुहेरी फायदा होता. त्या फ्लॅटमध्ये रस्त्याकडे तोंड असलेली देखणी ड्रॉइंग-रूम, त्यांच्या स्वतःसाठी मोठे शयनकक्ष, मागच्या बाजूस थोडीशी अंधुक डायनिंग-रूम, आणि स्वयंपाकघराच्या शेजारी श्री. अल्बर्ट फॉरेस्टर यांच्यासाठी एक छोटासा, कोंदट शयनकक्ष होता—ज्यांनी भाडे भरायचे काम केले होते. दर मंगळवारी दुपारी त्या आपल्या मित्रमंडळींना ह्याच देखण्या ड्रॉइंग-रूममध्ये भेट देत असत.

तो खोलीचा साधा आणि शिस्तबद्ध आविष्कार होता. भिंतींवर विल्यम मॉरिस यांनी स्वतः डिझाइन केलेला वॉलपेपर होता, आणि त्यावर साध्या काळ्या चौकटींमध्ये, महाग होण्यापूर्वीच जमा केलेले मेझोटिंट्स [कठीण पृष्ठभागावर लावलेले आकृतीबंध] लावलेले होते; फर्निचर चिपेंडेल काळातील होते, फक्त एक रोल-टॉप टेबल—ज्यावर त्या आपले लेखन करत—थोडेफार सोळाव्या लुई शैलीचे होते. पाहुणे प्रथमच आल्यावर हे टेबल त्यांना दाखवले जाई, आणि ते पाहून भावूक न होणारे फारच थोडे असत. गालिचा जाड होता आणि प्रकाशयोजना संयत होती.

श्रीमती फॉरेस्टर सरळ पाठ असलेल्या, लाल गालीच्याने मढवलेल्या एका जुन्या खुर्चीत बसत असत. त्यात काहीही दिखाऊपणा नव्हता, पण ती खोलीतील एकमेव आरामदायक खुर्ची

असल्यामुळे ती जणू त्यांना त्यांच्या पाहुण्यांपासून वेगळी आणि वरचढ ठरत असे. चहा एका वय अनिश्चित असलेल्या, शांत आणि फिकट स्वभावाच्या स्त्रीकडून दिला जाई; तिची ओळख कोणालाही करून दिली जात नसे, पण तिला श्रीमती फॉरेस्टर यांना चहा ओतण्याच्या त्रासदायक कामातून मुक्त करण्याची संधी मिळणे, हे आपले भाग्य वाटत असे. त्यामुळे श्रीमती फॉरेस्टर पूर्णपणे संभाषणात लक्ष देऊ शकत आणि हे मान्य करावे लागेल की त्यांचे संभाषण उत्कृष्ट असे. ते चपळ नव्हते; आणि बोलण्यात विरामचिन्हे दाखवणे, कठीण असल्यामुळे काहींना त्यात थोडासा विनोदाचा अभाव वाटत असेल; पण त्याची व्याप्ती मोठी, आशय ठोस, माहितीपूर्ण आणि रोचक होती. श्रीमती फॉरेस्टर यांना समाजशास्त्र, न्यायशास्त्र आणि धर्मशास्त्र यांचे चांगले ज्ञान होते. त्यांनी बरेच वाचन केले होते आणि त्यांची स्मरणशक्ती तीक्ष्ण होती. उदाहरण देण्याची त्यांना एक सुंदर सवय होती—जी विनोदाचा एक उपयोगी पर्याय ठरत असे —आणि तीस वर्षांपासून अनेक नामांकित व्यक्तींशी जवळीक असल्यामुळे त्यांच्याकडे सांगण्यासारख्या असंख्य रोचक आठवणी होत्या. त्या त्या योग्य वेळी आणि संयमाने मांडत आणि अतिरेकाने पुनरावृत्ती करत नसत.

त्यांच्याकडे विविध प्रकारच्या लोकांना आकर्षित करण्याची विलक्षण क्षमता होती, आणि त्यांच्या ड्रॉइंग-रूममध्ये एकाच वेळी एखादा माजी पंतप्रधान, वृत्तपत्र मालक, आणि एखाद्या मोठ्या देशाचा राजदूत भेटणे शक्य असे. मला नेहमी वाटायचे की हे मोठे

लोक येथे येत कारण त्यांना वाटत असे की येथे त्यांना 'बोहेमिया'चा स्पर्श मिळतो—पण इतक्या स्वच्छ आणि सुसंस्कृत स्वरूपात की त्यांना त्याचा कोणताही त्रास होणार नाही.

श्रीमती फॉरेस्टर राजकारणात खूप रस घेत असत, आणि मी स्वतः एका कॅबिनेट मंत्र्याला त्यांना स्पष्टपणे सांगताना ऐकले होते की त्यांची बुद्धिमत्ता पुरुषांसारखी आहे. त्या स्त्रियांच्या मतदानाच्या हक्काच्या विरोधात होत्या, पण तो अधिकार मिळाल्यावर त्यांनी संसदेत जाण्याचा विचार सुरू केला. त्यांची अडचण एवढीच होती की कोणता पक्ष निवडावा हे त्यांना ठरवता येत नव्हते.

'शेवटी,' त्यांनी आपल्या थोड्याशा जड खांद्यांना खेळकरपणे उडवत म्हटले, 'मी एकटीने पक्ष तयार करू शकत नाही.'

अनेक गंभीर देशभक्तांप्रमाणेच, कोणत्या बाजूने परिस्थिती वळेल हे निश्चित न कळल्यामुळे त्यांनी आपली राजकीय मते काही काळ प्रलंबित ठेवली होती; पण अलीकडे त्या देशासाठी सर्वोत्तम आशा, म्हणून मजूर पक्षाकडे वळत होत्या, आणि त्यांना एखादी सुरक्षित जागा मिळाली असती तर त्यांनी अत्याचारग्रस्त कामगारवर्गाच्या समर्थक म्हणून पुढे येण्यास मागेपुढे पाहिले नसते.

त्यांची ड्रॉइंग-रूम परदेशी पाहुण्यांसाठीही खुली होती—चेकोस्लोव्हाक, इटालियन, फ्रेंच—जर ते प्रतिष्ठित असतील; आणि अमेरिकन लोकांसाठी तर, जरी ते अपरिचित असले तरी. पण त्या अवडंबरप्रिय नव्हत्या; त्यामुळे तिथे एखादा ड्यूक क्वचितच दिसे, जोपर्यंत तो अत्यंत गंभीर स्वभावाचा नसे; आणि एखादी कुलीन स्त्री

तेव्हाच येई, जेव्हा तिच्याकडे आपल्या पदाबरोबरच एखादी छोटी सामाजिक चूक—जसे घटस्फोट, कादंबरी लेखन किंवा चेक बनावट करणे—असे काही 'प्रमाणपत्र' असे, ज्यामुळे ती श्रीमती फॉरेस्टर यांच्या व्यापक सहानुभूतीस पात्र ठरे.

त्यांना चित्रकार फारसे आवडत नसत—ते लाजाळू आणि शांत असत—आणि संगीतकारांमध्येही त्यांना रस नव्हता. जरी ते वाजवायला तयार झाले तरी, आणि प्रसिद्ध असल्यामुळे ते अनेकदा नाखूष असत, तरी त्यांचे संगीत संभाषणात अडथळा आणत असे. लोकांना संगीत ऐकायचे असेल तर ते मैफिलीत जाऊ शकतात; त्यांच्या मते, आत्म्याच्या अधिक सूक्ष्म संगीताला त्या प्राधान्य देत.

पण लेखकांसाठी—विशेषतः नवोदित/ अल्पपरिचित लेखक आणि—त्यांचे आदरातिथ्य नेहमी उबदार आणि सातत्यपूर्ण असे.

नव्या प्रतिभेला ओळखण्याची त्यांना दृष्टी होती, आणि काळानुसार प्रसिद्ध झालेल्या अनेक लेखकांच्या सुरुवातीच्या प्रयत्नांना त्यांनी प्रोत्साहन दिले होते आणि त्यांच्या प्रारंभिक वाटचालीत मार्गदर्शन केले होते. स्वतःची प्रतिष्ठा इतकी भक्कम होती की त्यांना मत्सर वाटण्याचा प्रश्नच नव्हता; आणि 'प्रतिभावान' हा शब्द आपल्या नावाशी अनेकदा जोडला गेल्यामुळे, इतरांना मिळालेल्या भौतिक यशामुळे त्यांना किंचितही हेवा वाटत नसे.

भविष्यातील पिढ्यांच्या निर्णयावर विश्वास ठेवून, श्रीमती फॉरेस्टर सहजपणे निःस्वार्थ राहू शकत होत्या. या सर्व घटकांमुळे त्यांनी अठराव्या शतकातील फ्रेंच 'सलॉन' [सौदर्य सेवेसारखे] सारखे

वातावरण निर्माण केले होते—आपल्या तुलनेने असभ्य राष्ट्रात जितके शक्य आहे तितके जवळचे. 'मंगळवारी चहा आणि बन खायला येण्याचे' निमंत्रण मिळणे हा एक सन्मान मानला जात असे; आणि त्या संयत प्रकाशातल्या, पण साध्या खोलीत चिपेंडेल खुर्चीत बसत.

एकदा अमेरिकन राजदूतांनी त्यांना म्हटले होते: 'मिसेस फॉरेस्टर, तुमच्यासोबत घेतलेला एक कप चहा हा मला मिळालेल्या सर्वांत समृद्ध बौद्धिक अनुभवांपैकी एक आहे.'

खरंच, कधी कधी ते थोडेसे दडपण आणणारेही ठरे. त्यांची अभिरुची इतकी परिपूर्ण होती, त्या योग्य गोष्टीचेच कौतुक करत आणि त्यावर अचूक निरीक्षण मांडत, की कधी कधी श्वास घ्यायलाही अवकाश उरत नसे. माझ्या बाबतीत, त्यांच्या सहवासाच्या विरळ वातावरणात जाण्यापूर्वी एक-दोन कॉकटेल घेणे मला योग्य वाटत असे. खरं तर, एकदा तर मी जवळजवळ कायमचा त्यांच्यापासून वंचितच झालो होतो; कारण एका दुपारी दारात उभा राहून 'मिसेस फॉरेस्टर घरी आहेत का?' असे विचारण्याऐवजी मी चुकून विचारले, 'आज इथे देवसेवा आहे का?'

निश्चितच ते पूर्णपणे नकळत घडले होते, पण दुर्दैवाने दार उघडणाऱ्या दासीला हसू आवरले नाही, आणि त्यांच्या एक निष्ठावंत चाहत्या, एलेन हॅनवे, त्याच वेळी दारात होत्या. त्यांनी माझ्या आत येण्यापूर्वीच माझे शब्द श्रीमती फॉरेस्टर यांना सांगितले, आणि मी आत गेल्यावर त्यांनी मला गरुडदृष्टीने पाहिले.

‘आज देवसेवा आहे का असे तुम्ही का विचारले?’ त्यांनी विचारले.

मी माझ्या विसरभोळेपणाचा आधार घेत स्पष्टीकरण दिले;

पण त्यांनी माझ्याकडे ज्या नजरेने पाहिले; ती मी ‘आज्ञा करणारी’ असेच वर्णन करू शकतो.

‘तुम्हाला असे म्हणायचे आहे का की माझ्या मेजवान्या...’

त्या शब्द शोधू लागल्या, ‘पवित्र विधीसारख्या आहेत?’

मला त्याचा नेमका अर्थ कळला नाही, पण इतक्या बुद्धिमान लोकांसमोर अज्ञान दाखवणे मला योग्य वाटले नाही, म्हणून मी तत्काळ स्वतःला सावरले.

‘आपल्या मेजवान्या आपल्यासारख्याच आहेत, आदरणीय, परिपूर्ण...’ पूर्णपणे सुंदर आणि पूर्णपणे दिव्य.’

श्रीमती अल्बर्ट फॉरेस्टर यांच्या भरदार देहातून एक हलका

कंप गेला. जणू एखादा माणूस अचानक हायसिंथ फुलांनी भरलेल्या खोलीत प्रवेश करतो—त्या सुगंधाचा असा मादक परिणाम होतो की तो जवळजवळ डगमगतो. पण त्या मवाळ झाल्या.

‘जर तुम्ही विनोद करण्याचा प्रयत्न करत असाल,’ त्या म्हणाल्या, ‘तर तुमचा विनोद माझ्या पाहुण्यांवर करा, माझ्या दासींवर नव्हे... मिस वॉरेन तुम्हाला चहा देतील.’

श्रीमती फॉरेस्टर यांनी हात हलवून मला निरोप दिला; पण विषय मात्र सोडला नाही, कारण पुढील दोन-तीन वर्षे त्यांनी मला कुणाशीही ओळख करून देताना हे जोडायला विसरल्या नाहीत:

'याचा भरपूर उपयोग करून घ्या; हा इथे प्रायश्चित्त म्हणून येतो. दारात आल्यावर नेहमी विचारतो—आज देवसेवा आहे का? किती गंमतीशीर आहे ना?'

पण श्रीमती फॉरेस्टर केवळ साप्ताहिक चहापानापुरत्या मर्यादित नव्हत्या; दर शनिवारी त्या आठ जणांसाठी जेवण देत असत—सामान्य संभाषणासाठी हा आकडा अगदी योग्य आहे, असे त्यांचे मत होते, आणि त्यांच्या डायनिंग-रूममध्ये तेवढीच सोय होती. श्रीमती फॉरेस्टर यांना जर कशाचा अभिमान असेल, तर तो त्यांच्या इंग्रजी छंदशास्त्राच्या ज्ञानाचा नव्हता, तर त्यांच्या जेवणावळींचा होता. त्या पाहुण्यांची निवड अत्यंत काळजीपूर्वक करत, आणि त्यांचे निमंत्रण मिळणे हे केवळ सन्मान नव्हते, तर एक प्रकारचे अभिषेकच होते. जेवणाच्या टेबलावर चहापानापेक्षा संभाषण अधिक उच्च पातळीवर ठेवता येत असे, आणि त्यांच्या डायनिंग-रूममधून बाहेर पडताना कोणीही त्यांच्या प्रतिभेबद्दलचा आदर वाढलेला आणि मानवी स्वभावाबद्दल अधिक आशावादी भावना घेऊनच निघत असे. त्या फक्त पुरुषांनाच बोलवत, कारण स्त्रियांबद्दल आदर असूनही त्यांना हे मान्य करावे लागे की जेवताना त्या बहुधा शेजारी बसलेल्या व्यक्तीशीच बोलण्यात गुंतून जात आणि त्यामुळे सर्वसाधारण चर्चेला अडथळा निर्माण होत असे.

हेही नमूद करावे लागेल की श्रीमती फॉरेस्टर अतिशय चांगले अन्न, उत्कृष्ट वाइन आणि उत्तम दर्जाचे सिगार देत असत. साहित्यिक मेजवानीचा अनुभव असलेल्या कुणालाही हे फारच आश्चर्यकारक वाटेल, कारण साहित्यिक लोक सामान्यतः उच्च विचार करतात पण साधे जीवन जगतात; त्यांच्या मनात आध्यात्मिक गोष्टींचाच विचार असतो आणि त्यांना मटण नीट शिजले आहे की नाही किंवा बटाटे थंड आहेत की नाही हे लक्षातही येत नाही; बिअर ठीक असते,

पण वाइन भानावर आणते, आणि कॉफीला हात लावणे टाळावेसे वाटते.

श्रीमती फॉरेस्टर आपल्या जेवणाविषयीच्या कौतुकाने खुश होत असत.

'लोक मला माझ्यासोबत जेवण्याचा मान देत असतील,' त्या म्हणत, 'तर त्यांना त्यांच्या घरी मिळेल तितकेच चांगले अन्न देणे हे माझे कर्तव्य आहे.'

पण जर कौतुक जास्त झाले, तर त्या ते नम्रपणे नाकारत.

'तुम्ही मला जेवढे श्रेय देता ते माझे नाही, त्यामुळे मला संकोच वाटतो. तुम्ही मिसेस बुलफिंच यांचे कौतुक केले पाहिजे.'

'त्या कोण?

'माझ्या स्वयंपाकीण.'

'मग त्या खरोखरच अमूल्य आहेत; पण वाइनसाठी त्यांना जबाबदार धरू नका.'

‘ते चांगले आहे का? मला अशा गोष्टींचे काही कळत नाही; मी पूर्णपणे माझ्या वाइन विक्रेत्यावर अवलंबून असते.’

पण सिगारचा उल्लेख झाला की श्रीमती फॉरेस्टर आनंदाने उजळून निघत.

‘अहो, त्यासाठी तुम्ही अल्बर्टचे कौतुक केले पाहिजे. सिगार निवडण्याचे काम अल्बर्टचे आहे, आणि मला सांगण्यात आले आहे की सिगारविषयी त्यांच्याइतके कोणी जाणत नाही.’

त्या टेबलाच्या टोकाला बसलेल्या आपल्या नवऱ्याकडे अभिमानाने पाहत—जणू एखादी निवडक जातीची कोंबडी आपल्या एकमेव पिलाकडे पाहते. मग पाहुणे नम्रपणे त्यांचे कौतुक करू लागत.

‘तुम्ही खूप कृपाळू आहात,’ ते म्हणत. ‘तुम्हाला ते आवडले याचा आनंद आहे.’

यानंतर ते सिगारविषयी थोडे विवेचन करत—त्यातील गुणवैशिष्ट्ये सांगत आणि व्यापारीकरणामुळे दर्जात आलेल्या घसरणीबद्दल खंत व्यक्त करत. श्रीमती फॉरेस्टर त्यांचे हे छोटेसे यश आनंदाने पाहत असत. पण सिगारवर अखंड बोलता येत नाही; पाहुण्यांना कंटाळा येऊ लागल्याचे लक्षात येताच त्या पुन्हा एखादा सर्वसाधारण विषय काढत. अल्बर्ट पुन्हा शांत होत असत. पण त्यांचा क्षण बोलून झालेला असे.

खरं तर अल्बर्टमुळे काही लोकांना त्यांच्या जेवणावळी चहापानापेक्षा कमी आकर्षक वाटत, कारण अल्बर्ट कंटाळवाणे होते; पण हे माहीत असूनही त्या त्यांना उपस्थित राहायला लावत आणि त्यांच्या सोयीसाठी शनिवारीच जेवण ठेवत. त्यांना वाटत असे की अशा प्रसंगी पतीची उपस्थिती ही त्यांच्या स्वाभिमानाची एक आवश्यक किंमत आहे. त्या कधीच जगासमोर हे दाखवू इच्छित नव्हत्या की त्यांनी स्वत:पेक्षा कमी दर्जाच्या व्यक्तीशी लग्न केले आहे.

त्यांच्या मैत्रिणींना मात्र असा संकोच नव्हता; त्यांना वाटत असे की इतक्या महान स्त्रीला असा नवरा मिळणे, ही दुर्दैवाची गोष्ट आहे. त्या एकमेकींना विचारत की त्यांनी त्याच्याशी लग्न कसे केले, आणि शेवटी निराशेने म्हणत—कोणी कोणाशी का लग्न करते, हे कोणालाच ठाऊक नसते.

अल्बर्ट फार बोलके किंवा त्रासदायक नव्हते; ते लांबलचक गोष्टी सांगून कंटाळवत नसत, किंवा फोल विनोद करून त्रास देत नसत; ते फक्त कंटाळवाणे होते—जणू शून्यच. क्लिफर्ड बॉयलेस्टन नावाच्या एका लेखकाने तर म्हटले होते की अल्बर्ट एखाद्या खोलीत गेल्यावर ती खोली रिकामीच वाटते. हे वाक्य खूप हुशार मानले गेले, आणि रोज वॉटरफर्ड या कादंबरीकार स्त्रीने ते श्रीमती फॉरेस्टर यांच्यासमोरही सांगितले. त्यांनी वरकरणी राग दाखवला, पण ओठांवर आलेले स्मित दाबू शकल्या नाहीत.

अल्बर्टबद्दल त्यांचे वर्तन मात्र अत्यंत आदर्श होते. त्यांच्या मित्रांनी मनात काहीही विचार केला तरी त्यांनी त्यांच्याशी आदराने वागावे,

असा त्यांचा आग्रह असे. जर ते काही बोलले, तर त्या लक्षपूर्वक ऐकत आणि त्यांनी एखादे पुस्तक आणून दिले किंवा पेन्सिल दिली, तर त्या नेहमी आभार मानत. त्यांच्या मित्रांना त्या त्यांना दुर्लक्ष करू देत नसत, आणि जरी त्या नेहमी त्यांना सोबत नेत नसत, तरी वर्षातून एकदा तरी त्यांना जेवायला बोलवावे अशी अपेक्षा ठेवत.

त्या जेव्हा सार्वजनिक समारंभात भाषण करायला जात, तेव्हा अल्बर्ट नेहमी त्यांच्यासोबत असत.

त्या सार्वजनिक मेजवान्यांना जात असत, जेव्हा त्या भाषण करणार असत; आणि त्या व्याख्यान देत असत, तेव्हा त्यांनी त्याच्यासाठी व्यासपीठावर जागा मिळावी याचीही खबरदारी घेतलेली असे.

अल्बर्ट उंचीने बहुधा मध्यमच होता; पण तो नेहमी आपल्या प्रभावशाली पत्नीच्या संदर्भातच दिसत असल्यामुळे तो लहानच वाटे. तो सडपातळ आणि अशक्त होता आणि आपल्या वयापेक्षा मोठा दिसत असे—तेच वय त्याच्या पत्नीचेही होते. त्याचे केस अतिशय लहान कापलेले, पांढरे आणि विरळ होते, आणि त्याने लहानशा पांढऱ्या मिशा ठेवल्या होता; त्याचा चेहरा सडपातळ, सुरकुतलेला आणि विशेष लक्षात राहील असे कोणतेही वैशिष्ट्य नसलेला होता; आणि त्याचे निळे डोळे, जे कधीकाळी आकर्षक असतील, आता फिकट आणि थकलेले दिसत. तो नेहमी अतिशय नीटनेटका पोशाख घालत असे—एकाच नमुन्याच्या करड्या-पांढऱ्या पट्ट्यांचा पँट, काळा कोट, आणि छोट्या मोत्याच्या पिनने सजवलेला करडा टाय.

तो पूर्णपणे लक्ष वेधून न घेणारा होता, आणि श्रीमती फॉरेस्टर यांच्या ड्रॉइंग-रूममध्ये पाहुण्यांचे स्वागत करताना तो तितकाच नजरेआड होत असे जितके तिथले शांत, सुसंस्कृत फर्निचर. त्याचे वर्तन सुसंस्कृत होते, आणि तो नम्र हास्याने पाहुण्यांशी हस्तांदोलन करत असे.

'कसे आहात? जर ते जुने परिचित असतील, तर 'तुम्हाला पाहून आनंद झाला,' असे तो म्हणत असे,. 'तब्येत ठीक आहे ना?'

पण जर ते प्रथमच आलेले नामांकित पाहुणे असतील, तर तो दाराशी जाऊन म्हणे:

'मी श्रीमती अल्बर्ट फॉरेस्टर यांचा पती आहे. मी तुम्हाला माझ्या पत्नीशी ओळख करून देतो.'

मग तो त्यांना त्या जिथे उभ्या असत तिथे घेऊन जाई, आणि त्या आनंदाने त्यांचे स्वागत करत.

आपल्या पत्नीच्या साहित्यिक कीर्तीचा त्याला नम्र अभिमान होता, आणि तिच्या कार्याला पुढे नेण्यासाठी तो स्वतःला पूर्णपणे मागे ठेवत असे—हे पाहणे सुखावह वाटे. तो जेव्हा हवा असे तेव्हा उपस्थित असे, आणि नको असे तेव्हा कधीच नसे. त्याचा हा समंजसपणा जाणीवपूर्वक नसून सहज स्वभावी होता. श्रीमती फॉरेस्टर स्वतः त्याचे गुण मान्य करत असत.

‘तो नसता तर मी काय केले असते माहीत नाही,’ त्या म्हणत. ‘तो माझ्यासाठी अमूल्य आहे. मी जे काही लिहिते ते सगळे त्याला वाचून दाखवते आणि त्याची टीका अनेकदा उपयोगी पडते.’

‘मोलिएर आणि त्याची स्वयंपाकीण,’ मिस वॉटरफर्ड म्हणाली.

‘ते विनोदी आहे का, प्रिय रोज?’ श्रीमती फॉरेस्टर थोड्याशा चिडून म्हणाल्या.

जेव्हा त्यांना एखादी टिप्पणी पसंत पडत नसे, तेव्हा त्या समोरच्याला गोंधळात टाकणाऱ्या पद्धतीने विचारत की हा विनोद आहे का जो त्यांना समजत नाही. पण मिस वॉटरफर्ड यांना लाजवणे अशक्य होते. त्या एक अशी स्त्री होत्या ज्यांचे आयुष्यात अनेक संबंध आले होते, पण त्यांना एकच आवड होती—छापील शब्दांची.

‘अहो, प्रिय,’ त्या म्हणाल्या, ‘तुमच्याशिवाय तो अस्तित्वातच नसता. तो आमच्यात मिसळूच शकला नसता. आपल्या काळातील श्रेष्ठ बुद्धिमत्ता असलेल्या नामांकित लोकांच्या सहवासात येणे त्याच्यासाठी किती अद्भुत अनुभव असेल!’

‘मधमाशीला आश्रय देणाऱ्या पोळ्याशिवाय ती जगू शकत नाही, पण तरीही तिचे स्वतःचे महत्त्व असते,’ श्रीमती फॉरेस्टर म्हणाल्या.

त्यांच्या मित्रांना कला आणि साहित्याची माहिती असली, तरी नैसर्गिक इतिहासाची फारशी नव्हती, त्यामुळे या विधानाला कोणी उत्तर देऊ शकले नाही. त्या पुढे म्हणाल्या:

‘तो माझ्यात हस्तक्षेप करत नाही. मला कधी त्रास होऊ नये हे त्याला नकळत कळते, आणि खरं तर, मी विचारांच्या मालिकेत गुंतलेली असताना त्याची उपस्थिती मला अडथळा वाटत नाही, उलट दिलासा देते.’

‘जणू एखादी पर्शियन मांजर,’ मिस वॉटरफर्ड म्हणाली.

‘पण अतिशय नीट प्रशिक्षित, सुसंस्कृत आणि सभ्य पर्शियन मांजर,’ श्रीमती फॉरेस्टर कठोरपणे म्हणाल्या, आणि मिस वॉटरफर्डला गप्प बसवले. पण त्या अजून थांबल्या नव्हत्या.

‘आपण जे बुद्धिजीवी वर्गात मोडतो,’ त्या म्हणाल्या, ‘आपण आपल्या जगातच जास्त रमतो. आपण ठोस गोष्टींपेक्षा अमूर्त गोष्टींमध्ये अधिक रस घेतो, आणि कधी कधी मानवी व्यवहारांच्या गजबजलेल्या जगाकडे आपण खूप दूरून आणि शांत उंचीवरून पाहतो. त्यामुळे आपण थोडे अमानवी होत नाही का? अल्बर्टमुळे मी नेहमी “सामान्य माणसा”शी जोडलेली राहते, यासाठी मी त्याची आभारी आहे.’

या विधानामुळे—ज्यात त्यांच्या नेहमीच्या सूक्ष्म निरीक्षणा ची झलक होती—काही काळ त्यांच्या जवळच्या वर्तुळात अल्बर्टला ‘सामान्य माणूस’ असे म्हणू लागले. पण ते नाव फार काळ टिकले नाही; नंतर तो ‘टपाल तिकीट संग्राहक’

म्हणून ओळखला जाऊ लागला. हे नाव क्लिफर्ड बॉयलेस्टन या विनोदी स्वभावाच्या व्यक्तीने दिले.

एकदा अल्बर्टशी बोलण्याचा प्रयत्न करताना तो थकून गेला आणि शेवटी विचारले:

'तुम्ही टपाल तिकिटे जमा करता का?'

'नाही,' अल्बर्ट शांतपणे म्हणाला, 'मला त्याची आवड नाही.'

पण बॉयलेस्टनला या प्रश्नात शक्यता दिसली. त्याने लगेच सगळ्यांना सांगितले की अल्बर्टचे गुपित त्याला सापडले

आहे—तो टपाल तिकिटे गोळा करतो. त्यानंतर तो प्रत्येक वेळी त्याला विचारत असे:

'काय मग, मिस्टर फॉरेस्टर, तिकिटांचा संग्रह कसा चालला आहे?'

अल्बर्ट कितीही नकार देत राहिला तरी, ही कल्पना इतकी योग्य वाटली की सगळ्यांनी तीच खरी मानली. श्रीमती फॉरेस्टर यांच्या मित्रांनी त्याला 'टपाल तिकीट संग्राहक' म्हणायला सुरुवात केली; आणि त्या स्वतःही कधी कधी आनंदी मूडमध्ये तसे म्हणत. ते नाव त्याला अगदी चपखल बसत होते. काही वेळा ते त्याच्या समोरही तसे म्हणत; आणि तोही त्यावर राग न करता हसून घेत असे.

निश्चितच, श्रीमती फॉरेस्टर इतक्या समाजशील होत्या की आपल्या जेवणावळींचे यश धोक्यात येऊ नये म्हणून त्यांनी प्रमुख पाहुण्यांना अल्बर्टच्या शेजारी बसू दिले नाही. त्या फक्त आपल्या

जुन्या आणि जवळच्या मित्रांनाच त्याच्या शेजारी बसवत, आणि ते आले की म्हणत:

'तुम्हाला अल्बर्टच्या शेजारी बसायला हरकत नाही ना?'

ते 'आनंदच होईल' असे म्हणत, पण चेहऱ्यावरची नाराजी दिसली तर त्या हसत म्हणत:

'पुढच्या वेळी तुम्हाला माझ्या शेजारी बसवेन. अल्बर्ट अपरिचितांबरोबर लाजाळू असतो, आणि तुम्हाला त्याच्याशी कसे वागायचे ते माहीत आहे.'

ज्यांना माहीत होते—ते फक्त त्याला पूर्णपणे दुर्लक्षित करत.

त्यांच्या दृष्टीने त्याची खुर्ची जणू रिकामीच होती. तो ज्या अन्नासाठी पैसे देत होता—कारण श्रीमती फॉरेस्टरच्या उत्पन्नातून ते शक्य नव्हते—त्याच अन्नाचा आस्वाद घेत असताना त्याला दुर्लक्षित केले जात असले, तरी त्याला त्याचा राग येतो असे दिसत नसे. तो शांत बसत असे, आणि जर तो बोललाच, तर फक्त...

"ॲस्पॅरॅगस."[लिलीचे झाड] तो शांत आणि गप्प बसून असे; आणि जर त्याने तोंड उघडलंच, तर ते फक्त एखाद्या नोकराणीला काही सांगण्यासाठी. एखादा पाहुणा त्याच्यासाठी नवीन असेल, तर तो त्याच्याकडे अशा नजरेने पाहत बसे, की जी नजरेला जर ती इतकी निरागस नसती, तर कदाचित अवघडल्यासारखं वाटलं असतं. जणू तो स्वतःलाच विचारत असे—हा विचित्र माणूस नक्की काय आहे? पण त्याच्या त्या सौम्य निरीक्षणातून त्याला काय उत्तर मिळत असे, ते त्याने

कधीच उघड केलं नाही. जेव्हा संभाषण रंगात येई, तेव्हा तो एका वक्त्याकडून दुसऱ्याकडे पाहत बसे; पण टेबलाभोवती उडणाऱ्या त्या विलक्षण कल्पनांबद्दल तो काय विचार करतोय, हे त्याच्या कृश, सुरकुतलेल्या चेहऱ्यावरून ओळखता येत नसे.

क्लिफर्ड बॉयलेस्टन म्हणायचा की तो जे काही विनोद आणि शहाणपण ऐकतो, ते सगळं त्याच्या डोक्यावरून बदकाच्या पाठीवरून पाणी वाहावं तसं निघून जातं. समजून घेण्याचा त्याने प्रयत्न करणंच सोडून दिलं आहे, आणि आता तो फक्त ऐकतोय असा आव आणतो. पण हॅरी ओकलंड, तो बहुगुणी समीक्षक, म्हणायचा की अल्बर्ट सगळं आत घेतो आहे; त्याला ते सगळं फारच विलक्षण वाटतं, आणि त्याच्या त्या गोंधळ लेल्या मेंदूने तो ऐकलेल्या त्या अद्भुत गोष्टींचा अर्थ लावण्या चा तो आटोकाट प्रयत्न करत असतो. अर्थात, सिटीमध्ये तो आपल्या ओळखीच्या प्रतिष्ठित लोकांसमोर बढाई मारत असणार; कदाचित तिथे तो विद्या आणि साहित्याचा प्रकाश असेल, आदर्शांचा जाणकार असेल; त्याने या सगळ्याचा काय अर्थ लावला असेल, ते ऐकणं किती अप्रतिम असेल! हॅरी ओकलंड हा मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टरचा अत्यंत निष्ठावान चाहता होता, आणि तिच्या शैलीवर त्याने एक तेजस्वी आणि सूक्ष्म निबंध लिहिला होता. त्याची परिष्कृत आणि अगदी सुंदर चेहरेपट्टी पाहता, तो जणू एखाद्या संत सेबॅस्टियनसारखा दिसत असे—फक्त केस वाढवणाऱ्या औषधाचा अपघात झाल्यासारखा; कारण त्याचे केस फारच दाट होते. तो अजून तीस वर्षांचाही नव्हता, पण त्याने कधी नाटक-समीक्षक, कधी कथासाहित्य-समीक्षक, कधी

संगीत-समीक्षक, तर कधी चित्रकलेचा समीक्षक अशी अनेक रूपं घेतली होती. पण आता तो कलेपासून थोडा कंटाळला होता आणि पुढे आपली प्रतिभा खेळांच्या समीक्षणासाठी वापरण्याचा विचार करत होता.

हे सांगायलाच हवं, की अल्बर्ट, सिटीमध्ये काम करत होता, आणि मिसेस फॉरेस्टरच्या मित्रांच्या मते—ज्याला ती मोठ्या धैर्याने सहन करत होती—तो फार श्रीमंतही नव्हता, ही एक दुर्दैवाची गोष्ट होती. जर तो एखादा व्यापारी सम्राट असता, ज्याच्या हातात राष्ट्रांचं भवितव्य असतं, किंवा जो दुर्मिळ मसाल्यांनी भरलेली जहाजं लेव्हँटच्या त्या बंदरांकडे पाठवत असे, ज्यांची नावं अनेक कवींना समृद्ध आणि दुर्मिळ यमकं देतात—तर त्यात काहीतरी रोमँटिकपणा असता. पण अल्बर्ट फक्त मनुका व्यापारी होता, आणि तो जेमतेम इतकंच कमवत असे की मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टरला आपलं जीवन प्रतिष्ठेने आणि थोड्याशा उदारपणाने जगता येत असे. त्याच्या कामामुळे तो संध्याकाळी सहा वाजेपर्यंत ऑफिसमध्येच असे,

त्यामुळे मिसेस फॉरेस्टरच्या मंगळवारच्या समारंभांना तो कधीच वेळेवर पोहोचू शकत नसे; तो येईपर्यंत महत्त्वाचे पाहुणे निघून गेलेले असत. तो येईपर्यंत ड्रॉइंगरूममध्ये तिचे तीन-चार जवळचे उरलेले मित्र, नुकत्याच गेलेल्या पाहुण्यां बद्दल मोकळेपणाने आणि विनोदाने चर्चा करत असत. मुख्य दरवाज्यात किल्ली फिरल्याचा आवाज आला की, सगळ्यांना एकदम कळे—आता उशीर झालाय.

क्षणातच तो आपल्याच संकोची पद्धतीने दरवाजा उघडून आत डोकावत असे. मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर त्याचं हसतमुख स्वागत करी.

“या, अल्बर्ट, या. मला वाटतं तुम्हाला इथले सगळे माहीत आहेत.”

अल्बर्ट आत येई आणि आपल्या पत्नीच्या मित्रांशी हस्तांदोलन करी.

“तुम्ही आत्ताच सिटीमधून आलात का?” ती उत्सुकतेने विचारे—जरी तिला माहीत असे की तो दुसरीकडून येऊच शकत नाही. “चहा घ्याल का?”

“नको, धन्यवाद, प्रिय. मी ऑफिसमध्येच चहा घेतला.”

मिसेस फॉरेस्टर अजूनच आनंदाने हसे, आणि बाकीच्यांना वाटे—ती त्याच्याशी किती अप्रतिम वागते!

अहो, पण तुम्हाला दुसरा कप आवडतो ना. मी स्वतः तुमच्यासाठी ओतते.”

ती चहाच्या टेबलाकडे जाई आणि दीड तास ठेवलेला, अगदी थंड झालेला चहा त्याच्यासाठी ओतून त्यात दूध-साखर घाले. अल्बर्ट धन्यवाद देत कप घेई, शांतपणे ढवळत बसे; पण तिने पुन्हा संभाषण सुरू करताच, न चाखताच तो कप हळूच खाली ठेवून देई. त्याच्या येण्यानेच समारंभ संपण्याचा इशारा मिळे, आणि उरलेले पाहुणे एकामागून एक निघून जात.

पण एकदा असं झालं की संभाषण इतकं रंजक आणि मुद्दा इतका महत्त्वाचा होता, की मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टरने त्यांना जाऊ दिलंच नाही.

“हे एकदाच ठरलं पाहिजे. आणि शेवटी,” ती थोड्याशा खट्याळपणाने म्हणाली, “हा असा विषय आहे ज्यावर अल्बर्टलाही काहीतरी म्हणायचं असेल. चला, त्याचं मत ऐकूया.”

तो काळ असा होता की स्त्रिया केस कापू लागल्या होत्या, आणि चर्चेचा विषय होता—मिसेस फॉरेस्टरने केस छोटे करावेत की नाही. तिचं व्यक्तिमत्त्व प्रभावी होतं. तिची हाडं मोठी आणि मजबूत होती; ती ठेंगणी असती तर ती जाड वाटली असती, पण उंच आणि मजबूत असल्यामुळे ती आपलं वजन डौलाने सांभाळत असे. तिचे चेहरेपट्टीचे अवयव सामान्यापेक्षा थोडे मोठे होते, आणि त्यामुळेच तिच्या चेहऱ्याला एक पुरुषी बौद्धिक तेज प्राप्त झालं होतं. तिचा रंग सावळा होता, आणि तिच्या रक्तात लेव्हँट प्रदेशाची एखादी छटा असावी असं वाटे. ती स्वतःही म्हणे की तिच्यात जिप्सी रक्ताचा अंश असावा, आणि त्यामुळेच तिच्या कवितेत कधीकधी दिसणारा उन्मुक्त आणि नियमभंग करणारा आवेग स्पष्ट होतो. तिचे डोळे मोठे, काळे आणि तेजस्वी होते; तिचं नाक ड्यूक ऑफ वेलिंग्टनसारखं, पण अधिक मांसल; आणि तिची हनुवटी चौकोनी व ठाम होती. तिचं तोंड मोठं, ओठ भरलेले आणि लाल होते—तेही कोणत्याही रंगरंगोटीशिवाय;

कारण मिसेस फॉरेस्टर कधीच प्रसाधनांचा वापर करत नसे. तिचे केस दाट, मजबूत आणि पांढरे होते, आणि ती त्यांना डोक्यावर अशा

पद्धतीने गुंडाळून ठेवत असे की तिची आधीच प्रभावी उंची अजून वाढलेली दिसे. तिचं रूप भव्य—किंबहुना थोडं धडकी भरवणारं—असं होतं.

ती नेहमीच गडद रंगांच्या, समृद्ध कपड्यांमध्ये अत्यंत साजेशी दिसे, आणि तिच्यातील लेखिकेचा प्रत्येक इंच दिसत असे; पण तरीही, आपल्या मर्यादित पद्धतीने (कारण शेवटी तीही माणूसच होती आणि थोड्या अहंकाराला बळी पडणारी), ती फॅशननुसार कपडे परिधान करत असे.

"अहो, तुम्ही जरूर केस कापा," हॅरी ओकलंड उत्साहाने म्हणाला. "तुम्ही फारच अप्रतिम दिसाल!"

क्लिफर्ड बॉयलेस्टन, जो त्या वेळी मादाम द मँतेनॉनवर पुस्तक लिहीत होता, थोडा साशंक होता.

"माझ्या मते," तो म्हणाला, आपले चष्मे स्वच्छ करत, "एकदा एखादी शैली निर्माण केली की त्यालाच चिकटून राहावं. लुई चौदावा आपल्या विगशिवाय काय होता?"

"मी अजून विचार करते आहे," मिसेस फॉरेस्टर म्हणाली. "पण काळाबरोबर चाललं पाहिजे. मी माझ्या काळाची आहे आणि मागे राहायचं नाही. अमेरिका—जसं विल्हेल्म माईस्टर म्हणतो—आता आणि इथेच आहे." ती आनंदाने अल्बर्टकडे वळली. "माझे स्वामी काय म्हणतात? तुमचं मत काय, अल्बर्ट? केस कापायचे की नाही?"

"माझं मत फारसं महत्त्वाचं नाही, प्रिय," तो शांतपणे म्हणाला.

“माझ्यासाठी ते अत्यंत महत्त्वाचं आहे,” ती लाघवीपणे म्हणाली.

तिला स्पष्ट दिसत होतं की तिचे मित्र ‘द फिलॅटेलिस्ट’ [पोस्टतिकीटेसंग्राहकाशी] ती किती सुंदरपणे वागते, याचं कौतुक करत आहेत.

“मी आग्रह करते,” ती पुढे म्हणाली, “मी आग्रहच करते. मला तुमच्याइतकं कोणी ओळखत नाही. मला ते शोभेल का?”

“कदाचित,” तो म्हणाला. “पण माझी एकच भीती आहे—तुमच्या त्या शिल्पासारख्या व्यक्तिमत्त्वावर छोटे केस... कदाचित—असं म्हणूया—त्या ग्रीसच्या बेटांची आठवण करून देतील, जिथे ज्वलंत सॅफोने प्रेम केलं आणि गाणी गायली.”

क्षणभर सगळीकडे अवघडलेली शांतता पसरली. ... “मला तर नेहमीच वाटतं की बायरन हा फारच कवी होता,” शेवटी मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर म्हणाली. समारंभ संपला. मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टरने केस कापले नाहीत, आणि खरं तर हा विषय पुन्हा कधीच निघाला नाही.

अशाच एका मंगळवारच्या समारंभाच्या शेवटी ती घटना घडली, ज्याचा तिच्या साहित्यिक कारकिर्दीवर मोठा परिणाम झाला.

तो तिच्या सर्वात यशस्वी समारंभांपैकी एक होता. लेबरपक्षाचा नेता तिथे आला होता, आणि मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टरने स्पष्टपणे बांधील न होता शक्य तितक्या सूचकपणे त्याला कळवण्याचा प्रयत्न केला होता की ती लेबर पक्षाशी आपली बाजू जोडण्यास तयार आहे.

वेळ अनुकूल होती आणि जर तिला कधी राजकारणात उतरायचं असेल, तर आता निर्णय घ्यायलाच हवा होता. क्लिफर्ड बॉयलेस्टनने फ्रेंच अकॅडमीचा एक सदस्य आणला होता, आणि जरी तिला माहीत होतं की त्याला इंग्रजी अजिबात येत नाही, तरी तिच्या अलंकारिक पण पारदर्शक शैलीबद्दल त्याने दिलेल्या नम्र कौतुकाने ती आनंदी झाली होती. अमेरिकेचा राजदूत तिथे होता, आणि एक तरुण रशियन राजकुमारही—ज्याच्या खऱ्या रोमानॉव्ह रक्तामुळेच तो एखाद्या रखेलीसारखा दिसत नव्हता. अलीकडेच आपल्या ड्यूकला घटस्फोट देऊन एका जॉकीशी लग्न केलेली एक डचेसही आली होती; ती अतिशय सौजन्यपूर्ण होती, आणि तिचे 'स्ट्रॉबेरी आयुष्य '—जरी कोमेजलेले आणि पिवळे झालेले असले,—तरीही त्या सभेला एक प्रकारचं वजन देत होत्या. तिथे साहित्यिक तेजस्वी व्यक्तींची अक्षरशः मालिका होती.

पण आता सगळे गेले होते—फक्त क्लिफर्ड बॉयलेस्टन, हॅरी ओकलंड, रोज वॉटरफर्ड, ऑस्कर चार्ल्स आणि सिमन्स उरले होते. ऑस्कर चार्ल्स हा एक ठेंगणा, बुटक्यासारखा दिसणारा, तरुण असूनही माकडासारख्या सुरकुतलेल्या चेहऱ्याचा, सोन्याच्या चष्म्याचा माणूस होता. तो सरकारी ऑफिसमध्ये नोकरी करत असे, पण मोकळ्या वेळात साहित्याचा पाठपुरावा करत असे. तो सहा पेन्सच्या साप्ताहिकांसाठी छोटे लेख लिहीत असे, आणि जगाबद्दल त्याला एक तीव्र तुच्छता होती. मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टरला तो आवडत असे—तिला वाटे की त्याच्यात प्रतिभा आहे—पण जरी तो तिच्या

शैलीचं प्रखर कौतुक करत असे (खरं तर त्यानेच तिला 'सेमी-कोलनची सम्राज्ञी' असं नाव दिलं होतं), तरी त्याचा तीक्ष्ण स्वभाव इतका सर्वसाधारण होता की ती त्याला थोडी घाबरतही असे.

सिमन्स हा तिचा एजंट होता—गोल चेहरा आणि इतका जाड चष्मा की त्यामागचे डोळे विचित्र आणि विकृत दिसत. ते एखाद्या मत्स्यालयात पाहिलेल्या कुरूप समुद्री प्राण्यांच्या डोळ्यांसारखे वाटत. तो तिच्या समारंभांना नियमित येत असे—अंशतः तिच्या प्रतिभेबद्दलच्या प्रचंड आदरामुळे, आणि अंशतः तिच्या ड्रॉइंगरूममध्ये संभाव्य ग्राहकांना भेटणं त्याला सोयीचं जाई म्हणून.

मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर, ज्यासाठी तो अनेक वर्षे फारच कमी मोबदल्यात काम करत होता, त्याला प्रामाणिकपणे थोडी कमाई करण्याची संधी देण्यास तयार असे. ती त्याची ओळख करून देताना कृतज्ञतेचे उबदार शब्द वापरे, विशेषतः ज्यांच्याकडे विकण्यासाठी साहित्यिक लेखन असू शकतं अशा लोकांशी. तिला अभिमानाने आठवे की लेडी सेंट स्विथिन च्या कुप्रसिद्ध आणि प्रचंड नफा मिळवून देणाऱ्या आत्मचरित्राची कल्पना प्रथम तिच्याच ड्रॉइंगरूममध्ये मांडली गेली होती.

ते सगळे एका वर्तुळात बसले होते, ज्याच्या मध्यभागी मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर होती, आणि त्या दिवशी उपस्थित असलेल्या विविध लोकांबद्दल ते उत्साहाने—आणि खरं तर थोड्या खोडकरपणे—चर्चा करत होते. मिस वॉरेन, ती फिकट चेहऱ्याची स्त्री, जी दोन तास चहाच्या टेबलाजवळ उभी होती, ती शांतपणे खोलीत फिरत कप

गोळा करत होती. तिचं काहीसं अस्पष्ट काम होतं, पण ती नेहमी वेळ काढून मिसेस फॉरेस्टरसाठी चहा ओतायला येत असे, आणि संध्याकाळी ती तिची हस्तलिखितं टाईप करत असे. मिसेस फॉरेस्टर तिला यासाठी पैसे देत नसे—तिला वाटे की ती आधीच त्या बिचाऱ्या स्त्रीसाठी खूप काही करत आहे—पण तिला मोफत मिळणारी सिनेमाची तिकिटं देई, आणि अनेकदा स्वतःला न लागणारे कपडे तिला भेट देई.

मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर आपल्या खोल, भरगच्च आवाजात अखंड बोलत होती, आणि बाकी सगळे लक्षपूर्वक ऐकत होते. ती उत्तम मूडमध्ये होती, आणि तिच्या ओठांतून ओघळणारे शब्द कोणत्याही बदलाशिवाय थेट कागदावर उतरवता आले असते. अचानक बाहेरच्या दालनात एखादी जड वस्तू पडल्याचा आवाज झाला, आणि त्यानंतर वादाचा आवाज ऐकू आला. मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर थांबली, आणि तिच्या, आणि तिच्या भव्य कपाळावर एक हलकी आठी उमटली.

"आता तरी त्यांना कळलं असेल असं वाटलं होतं की मला या फ्लॅटमध्ये असा गोंधळ अजिबात नको आहे. मिस वॉरेन, तुम्ही बेल वाजवून विचाराल का—हा गोंधळ कशासाठी आहे?"

मिस वॉरेनने बेल वाजवली, आणि क्षणातच नोकराणी आली. मिस वॉरेनने हळू आवाजात तिला विचारलं, पण मिसेस फॉरेस्टरने चिडून स्वतःच विचारलं—

“काय आहे, कार्टर? घर कोसळतंय का, की अखेर लाल क्रांती उसळली आहे?”

“मॅडम, नवीन स्वयंपाकिणीची पेटी आहे,” नोकराणी म्हणाली. “ती आत आणताना पोर्टरने खाली पाडली, आणि स्वयंपाकीण त्यावरून खूपच अस्वस्थ झाली.”

“‘नवीन स्वयंपाकिण’ म्हणजे काय?”

“मिसेस बुलफिंच आज दुपारी निघून गेल्या, मॅडम,”

नोकराणी म्हणाली.

मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर तिच्याकडे टक लावून पाहत राहिली.

“हे मी पहिल्यांदाच ऐकते आहे. मिसेस बुलफिंचने आधी कळवलं होतं का? मिस्टर फॉरेस्टर घरी आले की त्यांना लगेच सांगा—मला त्यांच्याशी बोलायचं आहे.”

“हो, मॅडम.”

नोकराणी निघून गेली, आणि मिस वॉरेन हळूहळू पुन्हा चहाच्या टेबलाजवळ आली. कोणीही नको म्हणत असूनही, ती यंत्रासारखी काही कपांमध्ये चहा ओतू लागली.

“काय भयंकर!” मिस वॉटरफर्ड उद्गारली.

“तिला परत आणलंच पाहिजे,”क्लिफर्ड बॉयलेस्टन म्हणाला.

“ती खूप मौल्यवान आहे—अतिशय उत्तम स्वयंपाक करते, आणि दिवसेंदिवस आणखी चांगली होत आहे.”

इतक्यात नोकराणी पुन्हा आली, एका छोट्या चांदीच्या ताटलीत एक पत्र घेऊन, आणि ते आपल्या मालकिणीला दिलं.

“हे काय आहे?” मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर म्हणाली.

“मिस्टर फॉरेस्टर म्हणाले—आपण त्यांच्याबद्दल विचाराल तेव्हा हे पत्र द्यावं,” नोकराणी म्हणाली.

“मग मिस्टर फॉरेस्टर कुठे आहेत?”

“मिस्टर फॉरेस्टर गेले, मॅडम,” नोकराणीने आश्चर्याने उत्तर दिलं.

“गेले? बरं, तुम्ही जाऊ शकता.”

नोकराणी बाहेर गेली, आणि मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टरने आपल्या मोठ्या चेहऱ्यावर गोंधळाचे भाव घेऊन पत्र उघडलं. रोज वॉटरफर्डने सांगितले की तिचा पहिला विचार असा होता—पत्नीच्या रागाच्या भीतीने अल्बर्टने स्वतःला थेम्स नदीत झोकून दिलं असावं. मिसेस फॉरेस्टरने पत्र वाचलं, आणि तिच्या चेहऱ्यावर भीती आणि धक्का उमटला.

“अरे देवा, भयंकर! भयंकर! भयंकर!” ती उद्गारली.

“काय झालं, मिसेस फॉरेस्टर?”

मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टरने आपल्या पायाने गालिच्यावर खरवडलं, जणू काही... जणू एखादा चंचल, ताठर स्वभावाचा घोडा जमिनीवर पाय आपटतो तसं. मग तिने हात छातीवर घातले—असं एक हावभाव, ज्याचं वर्णन करणं कठीण आहे (पण कधी कधी एखाद्या भांडखोर बाईला भयंकर तमाशा करायचा असतो तेव्हा तुम्ही पाहता

तसं)—आणि आपल्या आश्चर्यचकित व अत्यंत धक्का बसलेल्या मित्रांकडे नजर रोखली.

"अल्बर्ट स्वयंपाकिणीसोबत पळून गेला आहे."

एकदम सगळ्यांच्या तोंडून धक्क्याचा आवाज निघाला. आणि मग काहीतरी भयंकर घडलं. मिस वॉरेन—जी चहाच्या टेबलामागे उभी होती—अचानक खोकू लागली. मिस वॉरेन—जी कधीच बोलत नसे आणि जिच्याशी कोणीच बोलत नसे—मिस वॉरेन—जिला गेली तीन वर्षं दर आठवड्याला पाहूनही त्यांपैकी कोणी रस्त्यावर ओळखलं नसतं—तीच मिस वॉरेन अचानक अनावर हसायला लागली. सगळे एकदम घाबरून तिच्याकडे वळले आणि टक लावून पाहू लागले. जसं बालामला त्याच्या गाढवाने अचानक बोलायला सुरुवात केली तेव्हा वाटलं असेल, तसं त्यांना वाटलं. ती अक्षरशः किंचाळत हसत होती. त्या दृष्यात एक नाव न सांगता येणारी भीती होती—जणू एखादी नैसर्गिक गोष्ट अचानक बिघडली आहे; जसं अचानक खुर्च्या-टेबलं उड्या मारत नाचायला लागली, तर जसं वाटेल तसं. मिस वॉरेनने स्वतःला सावरायचा प्रयत्न केला, पण जितका प्रयत्न केला तितकं हसू तिला अधिकच झपाटून टाकत होतं. शेवटी तिने रुमाल तोंडात कोंबला आणि घाईघाईने खोली बाहेर पळाली. तिच्या मागे दार जोरात आपटलं.

"हिस्टेरिया," क्लिफर्ड बॉयलेस्टन म्हणाला.

"नक्कीच, शुद्ध हिस्टेरिया," हॅरी ओकलंड म्हणाला.

पण मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर काहीच बोलली नाही.

पत्र तिच्या पायाशी पडलं होतं, आणि एजंट सिमन्सने ते उचलून तिला दिलं. पण तिने ते घ्यायलाच नकार दिला.

“वाचा ते,” ती म्हणाली. “मोठ्याने वाचा.”

मिस्टर सिमन्सने आपला चष्मा कपाळावर सरकवला आणि पत्र डोळ्यांजवळ धरून वाचू लागला:

“प्रिय,

मिसेस बुलफिंचला थोडा बदल हवा आहे आणि तिने नोकरी सोडायचं ठरवलं आहे; आणि तिच्याशिवाय इथे राहावंसं मला वाटत नसल्यामुळे मीही जात आहे. मला जितकं साहित्य सहन करता येत होतं तेवढं मी सहन केलं आहे, आणि आता मला कलेचा कंटाळा आला आहे.

मिसेस बुलफिंचशी लग्नात मला रस नाही, पण तुम्ही मला घटस्फोट दिलात, तर ती माझ्याशी लग्न करायला तयार आहे. नवीन स्वयंपाकीण तुम्हाला पसंत पडेल, अशी आशा आहे. तिच्या शिफारसी उत्तम आहेत. तुमचा त्रास वाचावा म्हणून सांगतो की मी आणि मिसेस बुलफिंच सध्या ४११, केनिंग्टन रोड, एस. इ. येथे राहतो आहोत.

—अल्बर्ट”

कोणीच काही बोललं नाही. मिस्टर सिमन्सने चष्मा पुन्हा नाकावर बसवला. खरं म्हणजे, ते सगळे कितीही बुद्धिमान असले, आणि प्रत्येक प्रसंगाला योग्य विषय शोधण्याची त्यांना सवय असली,

तरी या वेळी योग्य शब्द कोणालाच सुचत नव्हते. मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर ही अशी स्त्री नव्हती की तिच्याबद्दल कोणी सहानुभूती व्यक्त करावी; आणि प्रत्येकजण दुसऱ्याच्या चेष्टेच्या भीतीने उघड बोलण्याचं धाडस करत नव्हता. शेवटी क्लिफर्ड बॉयलेस्टनने धैर्याने सुरुवात केली.

"काय बोलावं, तेच समजत नाही," तो म्हणाला.

पुन्हा एक शांतता पसरली. मग रोज वॉटरफर्ड बोलली

"मिसेस बुलफिंच दिसायला कशी आहे?" तिने विचारलं.

"मला काय माहीत?" मिसेस फॉरेस्टरने थोड्या चिडून उत्तर दिलं. "मी कधी तिच्याकडे नीट पाहिलंच नाही. नोकर ठेवायचं काम अल्बर्टच करत असे; ती फक्त क्षणभर माझ्यासमोर येई, म्हणजे तिचा 'आभा' समाधानकारक आहे का ते मी पाहू शके."

"पण घर चालवताना तुम्ही तिला रोज सकाळी पाहत असणार ना?"

"घर चालवायचं कामही अल्बर्टच करत असे. ते त्याचंच ठरलेलं होतं, म्हणजे मला माझ्या कामासाठी मोकळीक मिळावी. आयुष्यात प्रत्येक गोष्ट मर्यादित ठेवावी लागते."

"तुमच्या दुपारच्या जेवणांची ऑर्डरही अल्बर्टच देत असे?" क्लिफर्ड बॉयलेस्टनने विचारलं.

"नक्कीच. तो त्याचा भाग होता."

क्लिफर्ड बॉयलेस्टनने हलक्याशा भुवया उंचावल्या. तो किती मूर्ख होता—हे कधी लक्षातच आलं नव्हतं की मिसेस फॉरेस्टरच्या अप्रतिम जेवणामागे अल्बर्टच आहे! आणि अर्थातच, त्या उत्कृष्ट शॅब्लिस वाइनचं योग्य थंडपणही त्याच्यामुळेच असे—जिभेवर गारसरून वाहावं, पण इतकं थंड नाही की त्याचा सुगंध आणि चव नष्ट व्हावी.

"त्याला चांगलं जेवण आणि चांगली वाइन ओळखता येत होती," तो म्हणाला.

"मी नेहमीच सांगत होते की त्याच्यात काही गुण आहेत," मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर म्हणाली, जणू कोणी तिच्यावर आरोप करत आहे. "तुम्ही सगळे त्याची थट्टा करत होतात. मी सांगितलं तरी तुम्ही मानलं नाही की मला त्याच्याकडून खूप काही मिळालं आहे."

यावर कोणाकडे उत्तर नव्हतं, आणि पुन्हा एकदा जड, अस्वस्थ शांतता पसरली. अचानक मिस्टर सिमन्सने जणू बॉम्ब टाकला.

"तुम्ही त्याला परत आणलं पाहिजे."

इतका धक्का बसला की मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर चिमणीच्या शेजारी उभी नसती, तर ती दोन पाऊलं मागे सरकली असती.

"तुमच्या बोलण्याचा अर्थ काय?" ती उद्गारली. "मी जिवंत असेपर्यंत त्याचा चेहराही पाहणार नाही. परत आणू? कधीच नाही. तो गुडघे टेकून माझ्याकडे विनवणी करत आला तरी नाही."

"मी 'परत घ्या' असं म्हटलं नाही; मी 'परत आणा' असं म्हटलं."

पण मिसेस फॉरेस्टरने या सूचनेला काहीच महत्त्व दिलं नाही.

“मी त्याच्यासाठी सगळं केलं. माझ्याशिवाय तो काय होता? सांगा बरं! मी त्याला अशी प्रतिष्ठा दिली, जी त्याने स्वप्नात ही कधी पाहिली नसती.”

तिच्या संतापात काहीतरी भव्य होतं—हे कोणी नाकारू शकत नव्हतं—पण त्याचा मिस्टर सिमन्सवर काहीच परिणाम झाला नाही.

“मग तुम्ही जगणार कशावर?” तो म्हणाला.

मिसेस फॉरेस्टरने त्याच्याकडे कटाक्ष टाकला—पूर्णतः कठोर.

“देव व्यवस्था करेल,” ती थंड आवाजात म्हणाली.

“मला तसं वाटत नाही,” तो शांतपणे म्हणाला.

मिसेस फॉरेस्टरने खांदे उडवले. तिच्या चेहऱ्यावर दुखावल्याचा भाव होता. पण मिस्टर सिमन्स खुर्चीत निवांत बसला.

आणि सिगारेट पेटवली.

“तुमच्या कलेचा माझ्यापेक्षा मोठा चाहता नाही,” तो म्हणाला.

“‘माझ्यापेक्षा’ नव्हे—‘माझ्याहून’,” क्लिफर्ड बॉयलेस्टनने दुरुस्ती केली.

“किंवा तुमच्याहून,” सिमन्स शांतपणे पुढे म्हणाला. “आपण सगळे मान्य करतो की आज लिहिणाऱ्या कुणाशीही तुमची तुलना होऊ शकत नाही. गद्य असो वा पद्य—तुम्ही अगदी

प्रथम श्रेणीच्या आहात. आणि तुमची शैली—अहो, तुमच्या शैलीबद्दल तर सगळ्यांना माहिती आहे."

"सर थॉमस ब्राउनची वैभवशाली समृद्धी आणि कार्डिनल न्यूमनची पारदर्शकता," क्लिफर्ड बॉयलेस्टन म्हणाला. "जॉन ड्रायडनची ओजस्विता आणि जोनाथन स्विफ्टची अचूकता."

मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टरने हे ऐकल्याचं एकमेव चिन्ह म्हणजे तिच्या दु:खी ओठांच्या कोपऱ्यांवर क्षणभर उमटलेलं हलकंसं स्मित.

"आणि तुमच्यात विनोदबुद्धीही आहे."

"जगात असा कोणी आहे का," मिस वॉटरफर्ड उद्गारली, "जो अर्धविरामात इतका विनोद, उपहास आणि विनोदी निरीक्षणांची संपत्ती भरू शकेल?'

'पण वस्तुस्थिती अशी आहे की तुमचं लिखाण विकलं जात नाही,' मिस्टर सिमन्स निर्विकारपणे म्हणाले. 'मी वीस वर्षं तुमचं काम हाताळलं आहे, आणि स्पष्ट सांगतो की माझ्या कमिशनवर मी कधी लठ्ठ झालो नाही. पण तरीही मी ते हाताळलं, कारण अधूनमधून चांगल्या कामासाठी काही करता यावं, असं मला वाटतं. मला नेहमीच तुमच्यावर विश्वास होता आणि कधीतरी आपण लोकांना तुमचं लिखाण आवडायला लावू, अशी आशा होती. पण तुम्हाला वाटत असेल, की तुम्ही अशा प्रकारच्या लिखाणावर आपला उदरनिर्वाह करू शकता, तर मला सांगावंच लागेल की तुम्हाला त्यात काहीच संधी नाही.'

‘मी या जगात फार उशीरा आले आहे,’ मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर म्हणाल्या. ‘मी अठराव्या शतकात जगायला हवं होतं, जेव्हा एखादा श्रीमंत आश्रयदाता एखाद्या समर्पणासाठी शंभर गिनी देत असे.’

‘मनुका व्यवसायातून किती उत्पन्न येतं असं तुम्हाला वाटतं?’

मिसेस फॉरेस्टर यांनी हलकासा उसासा टाकला.

‘अगदी थोडं. अल्बर्ट नेहमी सांगायचा की तो वर्षाला सुमारे एक हजार बाराशे कमावतो.’

‘तो नक्कीच चांगला व्यवस्थापक असावा. पण त्या उत्पन्नावर तो तुम्हाला फार काही देऊ शकत नाही. माझं ऐका, तुमच्या साठी एकच मार्ग आहे—त्याला परत आणणं.’

‘मी अटारीत राहणं पसंत करेन. तुम्हाला वाटतं का, की त्याने केलेला माझा अपमान मी सहन करीन? तुम्ही मला माझ्या स्वयंपाकीणीबरोबर त्याच्या प्रेमासाठी झगडायला सांगता? विसरू नका, माझ्यासारख्या स्त्रीसाठी तिच्या सुखसोयींपेक्षा अधिक मौल्यवान एक गोष्ट असते—ती म्हणजे तिचा सन्मान.’

‘मी त्याच मुद्द्यावर येत होतो,’ मिस्टर सिमन्स थंडपणे म्हणाले.

त्यांनी इतरांकडे नजर टाकली, आणि त्यांचे ते विचित्र, असमतोल डोळे आणखीच भयावह आणि मासोळीसारखे दिसू लागले.

‘माझ्या मनात याबद्दल शंका नाही,’ ते पुढे म्हणाले, ‘की साहित्यविश्वात तुमचं स्थान अत्यंत मानाचं आणि जवळजवळ

अद्वितीय आहे. तुम्ही काहीतरी वेगळ्याच गोष्टीचं प्रतिनिधित्व करता. तुम्ही कधीही पैशासाठी तुमच्या प्रतिभेची विक्री केली नाही, आणि शुद्ध कलेचा ध्वज उंच ठेवला आहे. तुम्ही संसदेत जाण्याचा विचार करता आहात. मला राजकारणाची फारशी आवड नाही, पण ते एक चांगलं जाहिरात साधन ठरू शकतं, आणि जर तुम्ही निवडून आलात, तर कदाचित आम्ही तुम्हाला अमेरिकेत व्याख्यानमाला मिळवून देऊ शकू. तुमच्याकडे आदर्श आहेत, आणि हे मी नक्की सांगू शकतो, की ज्यांनी तुमचा एकही शब्द वाचलेला नाही, तेही तुमचा आदर करतात. पण तुमच्या स्थितीत एक गोष्ट तुम्हाला परवडणार नाही—ती म्हणजे हास्यास्पद ठरणं.'

मिसेस फॉरेस्टर दचकल्या.

'त्याचा अर्थ काय?'

'मला मिसेस बुलफिंचबद्दल काहीच माहिती नाही, आणि ती कितीही सन्माननीय असली तरी, एक पुरुष आपल्या स्वयंपाकीणबरोबर पळून जातो म्हणजे त्याने आपल्या बायकोला हास्यास्पद बनवलं. एखादी नर्तकी किंवा उच्चभ्रू स्त्री असती, तर कदाचित तुमचं काही बिघडलं नसतं; पण स्वयंपाकीण? ते तुम्हाला संपवून टाकेल. आठवडाभरात सगळं लंडन तुमच्यावर हसेल. आणि लेखक किंवा राजकारण्याला संपवणारी एकच गोष्ट असते—ती म्हणजे उपहास. तुम्ही तुमच्या नवऱ्याला परत आणायलाच पाहिजे—आणि तेही लवकरात लवकर.'

मिसेस फॉरेस्टर यांच्या चेहऱ्यावर काळसर लालिमा पसरला, पण त्यांनी ताबडतोब उत्तर दिलं नाही. त्यांच्या कानात अचानक मिस वॉरेनच्या अनावर हसण्याचा आवाज घुमू लागला.

'आपण सगळे इथे मित्र आहोत, आणि तुम्ही आमच्या गुप्ततेवर विश्वास ठेवू शकता.'

मिसेस फॉरेस्टर यांनी मित्रांकडे पाहिलं. रोज वॉटरफर्डच्या डोळ्यांत त्यांना आधीच एक कपटी चमक दिसली. ऑस्कर चार्ल्सच्या सुरकुतलेल्या चेहऱ्यावर एक विचित्र हसू होतं. क्षणिक दुर्बलतेत त्यांनी आपलं गुपित उघड केलं याची त्यांना खंत वाटली.

मात्र मिस्टर सिमन्सने उपस्थित मंडळींकडे पाहत पुढे सांगितलं,

'शेवटी, तुम्हीच या गटाचं केंद्र आणि प्रमुख आहात. तुमचा नवरा फक्त तुमच्यापासूनच नाही, तर त्यांच्यापासूनही पळून गेला आहे. तेही फारसं चांगलं नाही. खरं तर, अल्बर्ट फॉरेस्टरने तुम्हा सगळ्यांना मूर्ख बनवलं आहे.'

'सगळ्यांना,' क्लिफर्ड बॉयलेस्टन म्हणाला. 'आपण सगळे एकाच नावेत आहोत. ते बरोबर म्हणतात, मिसेस फॉरेस्टर. तो परत आला पाहिजे.'

'ब्रूटस,तू सुद्धा?'

मिस्टर सिमन्सना लॅटिन समजत नव्हतं, आणि समजलं असतं तरी त्याचा त्यांच्यावर काही परिणाम झाला नसता. त्यांनी घसा खाकरला.

‘माझा सल्ला असा आहे की, मिसेस फॉरेस्टर उद्या त्याला भेटायला जाव्यात. सुदैवाने आपल्याकडे त्याचा पत्ता आहे.

त्यांनी त्याला त्याचा निर्णय बदलण्याची विनंती करावी. अशा वेळी स्त्रिया काय बोलतात हे मला माहीत नाही, पण मिसेस फॉरेस्टरकडे कल्पकता आणि समज आहे—त्या योग्य ते बोलतील. तो काही अटी घालेल, तर त्या मान्य कराव्यात. एकही प्रयत्न बाकी ठेवू नये.’

‘जर तुम्ही नीट प्रयत्न केला, तर उद्याच संध्याकाळी तुम्ही त्याला परत घेऊन येऊ शकता,’ रोज वॉटरफर्ड हलक्या सुरात म्हणाली. ‘तुम्ही कराल ना, मिसेस फॉरेस्टर?’

किमान दोन मिनिटं त्या त्यांच्याकडे पाठ करून उभ्या राहिल्या; मग स्वतःला सावरून त्या त्यांच्या पूर्ण उंचीने उभ्या राहिल्या आणि त्यांच्याकडे वळल्या.

‘माझ्या कलेसाठी—माझ्यासाठी नाही. अशिक्षित लोकांच्या अश्लील हास्याने माझ्या सत्य, सुंदर आणि पवित्र गोष्टींना कलंक लागू देणार नाही.’

‘छान,’ मिस्टर सिमन्स उठत म्हणाले. ‘उद्या घरी जाताना मी येऊन जाईन, आणि मला आशा आहे की तुम्ही आणि मिस्टर फॉरेस्टर प्रेमाने एकमेकांच्या जवळ बसलेले असाल, जसं दोन कबुतरं गोडगोड कुजबुजतात.’

ते निघून गेले, आणि इतरही, मिसेस फॉरेस्टर यांच्या अस्वस्थतेत त्यांच्याबरोबर एकटे राहायचं टाळण्यासाठी, लगेच त्यांच्या मागोमाग गेली.

दुसऱ्या दिवशी दुपारनंतर उशीरा, काळ्या रेशमी पोशाखात आणि मखमली टोपीत दिमाखदार दिसणाऱ्या मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर आपल्या फ्लॅटमधून निघाल्या. मार्बल आर्चहून बस पकडून व्हिक्टोरिया स्टेशनपर्यंत जाण्यासाठी. मिस्टर सिमन्सने फोनवर त्यांना केनिंग्टन रोडपर्यंत लवकर आणि स्वस्तात कसं पोहोचायचं ते सांगितलं होतं. त्याना ना डिलायला [बायबलमधील एक पात्र] सारखे वाटत होते, ना त्या तशा दिसत होत्या.

व्हिक्टोरियावरून त्यांनी व्हॉक्सहॉल ब्रिज रोडकडे जाणारी ट्राम घेतली. नदी ओलांडल्यानंतर त्या अशा भागात आल्या, जो त्यांच्या सवयीच्या भागापेक्षा अधिक गोंगाटी, अस्ताव्यस्त आणि गर्दीचा होता; पण त्या स्वतःच्या विचारांत इतक्या गुंतल्या होत्या की आजूबाजूचं दृष्य त्यांनी फारसं पाहिलंच नाही.

ट्राम केनिंग्टन रोडवरूनच जात असल्याचं पाहून त्यांना दिलासा मिळाला. त्यांनी कंडक्टरला सांगितलं की त्यांना हवे असलेल्या घराच्या काही दरवाजे आधी उतरवावं.

ट्राम पुढे निघून गेल्यावर, गजबजलेल्या रस्त्यावर एकट्या उभ्या राहिलेल्या त्यांना अचानक स्वतःला हरवल्यासारखं वाटलं—जणू एखाद्या पूर्वेकडील कथेतला प्रवासी, ज्याला एखाद्या जिन्नाने अनोळखी शहरात सोडून दिलं आहे.

त्या हळूहळू चालत राहिल्या, उजवीकडे-डावीकडे पाहत; आणि मनात चाललेल्या संताप आणि संकोचाच्या संघर्षातही, त्यांना असं वाटलं की या सगळ्यातून एक सुंदर गद्यलेखनाचा विषय मिळू शकतो.

ती छोटी घरं एखाद्या जुन्या काळाची आठवण करून देत होती—ज्या वेळी हा भाग अजून जवळजवळ ग्रामीण होता. मिसेस फॉरेस्टर यांनी आपल्या चांगल्या स्मरणशक्तीत नोंद करून ठेवली की केनिंग्टन रोडच्या साहित्यिक संदर्भांचा अभ्यास करायला हवा.

क्रमांक ४११ हे घर काही जीर्ण घरांच्या रांगेतलं एक होतं, जे रस्त्यापासून थोडं मागे उभं होतं. समोर एक अरुंद, उजाड गवताचा पट्टा होता, आणि दगडी वाट लाकडी जाळीदार ओट्यापर्यंत जात होती, ज्याला रंगाचा थर देण्याची फार गरज होती. त्या भोवतीची विस्कटलेली, खुंटलेली वेल...

घरासमोर एक अरुंद, उघड्या-उघड्या दिसणाऱ्या गवताचा पट्टा होता, आणि दगडी वाट एका जाळीदार लाकडी ओट्यापर्यंत जात होती, ज्याला रंगाचा नवीन थर देण्याची फारच गरज होती. या सगळ्यामुळे आणि घराच्या पुढे वाढलेल्या विस्कटलेल्या, खुंटलेल्या वेलीमुळे त्या घराला खोटं ग्रामीण स्वरूप प्राप्त झालं होतं—जे त्या रस्त्यावरून प्रचंड गडगडाट करत जाणाऱ्या वाहतुकीच्या पार्श्वभूमीवर विचित्र आणि किंचित भयावह वाटत होतं. त्या घरात काहीतरी संदिग्धपणा होता, जणू तिथे अशा स्त्रिया राहत होत्या ज्यांना सुखभोगाच्या आयुष्याने अपेक्षित फळ दिलं नव्हतं.

दरवाजा एका सडपातळ, पंधरा वर्षांच्या मुलीने उघडला—लांब पाय आणि विस्कटलेले केस.

‘मिसेस बुलफिंच इथे राहतात का, माहीत आहे का?’

‘तुम्ही चुकीची बेल वाजवली. दुसरा मजला.’ मुलीने जिन्याकडे बोट दाखवलं आणि त्याच वेळी ती कर्कश आवाजात ओरडली: ‘मिसेस बुलफिंच, कुणीतरी तुम्हाला भेटायला आलंय! मिसेस बुलफिंच!’

मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर त्या अंधाऱ्या, मळकट जिन्यावरून वर चढू लागल्या. जिन्यावर फाटलेला गालिचा पसरलेला होता. त्या हळूहळू चढत होत्या, कारण त्यांना दम लागायला नको होता. दुसऱ्या मजल्यावर पोचताच एक दरवाजा उघडला आणि त्यांनी आपल्या स्वयंपाकीणीला ओळखलं.

‘शुभ दुपार, बुलफिंच,’ मिसेस फॉरेस्टर सन्मानाने म्हणाल्या. ‘मला तुमच्या मालकाला भेटायचं आहे.’

मिसेस बुलफिंच क्षणभर थबकल्या, मग दरवाजा पूर्ण उघडून म्हणाल्या, ‘या आत, मॅडम.’ त्यांनी डोकं वळवून हाक मारली: ‘अल्बर्ट, इथे मिसेस फॉरेस्टर तुम्हाला भेटायला आल्या आहेत.’

मिसेस फॉरेस्टर झपाट्याने आत गेल्या. तिथे अल्बर्ट चुलीजवळ एका चामड्याने मढवलेल्या पण थोड्याशा जीर्ण खुर्चीत बसला होता—पायात चप्पल, अंगावर फक्त शर्ट, आणि तो संध्याकाळचं

वर्तमानपत्र वाचत सिगार ओढत होता. मिसेस फॉरेस्टर आत येताच तो उठला. मिसेस बुलफिंचही मागून आल्या आणि दरवाजा बंद केला.

'काय म्हणता, माझ्या प्रिय?' अल्बर्ट हसत म्हणाला. 'तुमची तब्येत ठीक आहे ना?'

'अल्बर्ट, तुम्ही कोट घाला बरं,' मिसेस बुलफिंच म्हणाल्या. 'मिसेस फॉरेस्टर तुम्हाला अशा अवस्थेत पाहून काय म्हणतील? अरे देवा!'

त्यांनी भिंतीवर टांगलेला कोट काढून त्याला घालायला मदत केली, आणि जणू पुरुषांच्या पोशाखाच्या सवयी परिचित असलेल्या स्त्रीप्रमाणे त्याचा वेस्टकोट नीट ओढून कॉलरवर चढू नये याची काळजी घेतली.

'तुझं पत्र मला मिळालं, अल्बर्ट,' मिसेस फॉरेस्टर म्हणाल्या.

'मिळालंच असेल, नाहीतर तुला माझा पत्ता कसा कळला असता?'

'बसणार का, मॅडम?' मिसेस बुलफिंच म्हणाल्या. त्यांनी चपळाईने एक खुर्ची झटकून पुढे केली—ती प्लम रंगाच्या मखमली कापडाने मढवलेल्या सेटचा भाग होती.

मिसेस फॉरेस्टर मान झुकवून, हलक्या बसल्या.

'मला तुझ्याशी एकांतात बोलायला आवडलं असतं, अल्बर्ट,' त्या म्हणाल्या.

अल्बर्टच्या डोळ्यांत खट्याळ चमक आली.

‘तुला जे काही सांगायचं आहे ते मिसेस बुलफिंचशीही तितकंच संबंधित आहे, म्हणून त्या उपस्थित असणं अधिक योग्य आहे.’

‘तुझी इच्छा.’

मिसेस बुलफिंच एक खुर्ची ओढून बसल्या. मिसेस फॉरेस्टर यांनी त्यांना आधी कधीही फक्त मोठ्या ऍप्रनमध्येच पाहिलं होतं. आता त्यांनी पांढऱ्या रेशमी जाळीदार ब्लाउज, काळा स्कर्ट, आणि चांदीचे बक्कल असलेले उंच टाचांचे पॅटंट लेदरचे बूट घातले होते. त्या सुमारे पंचेचाळीस वर्षांच्या होत्या—लालसर केस आणि लालसर चेहरा! फार सुंदर नसल्या तरी प्रसन्न आणि भरदार देहयष्टीच्या. जुन्या डच चित्रकाराच्या एखाद्या आनंदी चित्रातल्या थोड्या जाडजूड सेविकेची आठवण त्या करून देत होत्या.

‘बरं, माझ्या प्रिय, मला काय सांगणार आहेस?’ अल्बर्टने विचारलं.

मिसेस फॉरेस्टर यांनी त्याच्याकडे आपलं सर्वांत मोहक आणि नम्र हसू केलं. त्यांच्या मोठ्या काळ्या डोळ्यांत सौम्य विनोदाची चमक होती.

‘अर्थातच तुला माहीत आहे की हे सगळं अगदी हास्यास्पद आहे, अल्बर्ट. मला वाटतं तू शुद्धीत नाहीस.’

‘खरंच? मजेशीर आहे ते.’

‘मी तुझ्यावर रागावलेली नाही—मला फक्त गंमत वाटतेय. पण विनोदाला मर्यादा असते. मी तुला घरी घेऊन जाण्यासाठी आले आहे.’

‘माझं पत्र पुरेसं स्पष्ट नव्हतं का?’

‘पूर्णपणे स्पष्ट. मी काही प्रश्न विचारणार नाही आणि तक्रारही करणार नाही. आपण याकडे क्षणिक विचलन म्हणून पाहू आणि त्याबद्दल पुन्हा बोलणार नाही.’

‘मला पुन्हा कधीही तुझ्याबरोबर राहायचं नाही, माझ्या प्रिय,’ अल्बर्ट शांतपणे म्हणाला.

‘तू खरंच गंभीर आहेस?’

‘पूर्णपणे.’

‘तुझे या स्त्रीवर प्रेम आहे का?’

मिसेस फॉरेस्टर अजूनही चमकत्या, थोड्याशा कृत्रिम हास्याने हसत होत्या. त्या सगळं हलकंफुलकं दाखवण्याचा प्रयत्न करत होत्या. त्यांच्या सूक्ष्म मूल्यदृष्टीने त्यांना जाणवलं की हा प्रसंग विनोदी आहे. अल्बर्टने मिसेस बुलफिंचकडे पाहिलं, आणि त्याच्या सुरकुतलेल्या चेहऱ्यावर हसू उमटलं.

‘आपण दोघं छान निभावून नेतो ना, म्हाताऱ्या?’

‘वाईट नाही,’ मिसेस बुलफिंच म्हणाल्या.

मिसेस फॉरेस्टर यांनी भुवया उंचावल्या; त्यांनी त्यांच्या नवऱ्याला त्यांच्या लग्नाच्या आयुष्यात त्यांना कधीही ‘म्हाताऱ्या’ असं संबोधलं नव्हतं—आणि खरं तर त्यांना ते कधीच आवडलं नसतं.

‘जर बुलफिंचला तुझ्याबद्दल थोडाही आदर असेल, तर तिला कळलं पाहिजे की हे अशक्य आहे. तू ज्या आयुष्यात जगला आहेस

आणि ज्या समाजात वावरला आहेस, त्यानंतर अशा दयनीय भाड्याच्या खोल्यांत ती तुला कायम सुखी ठेवेल अशी अपेक्षा ती कशी करू शकते?'

'या भाड्याच्या खोल्या नाहीत, मॅडम,' मिसेस बुलफिंच म्हणाल्या. 'हे सगळं माझंच फर्निचर आहे. मी थोडी स्वतंत्र स्वभावाची आहे आणि मला नेहमी स्वतःचं घर असावं असं वाटतं. त्यामुळे मी कामावर असो किंवा नसो, या खोल्या मी ठेवतेच—म्हणजे माझ्याकडे नेहमी परत येण्यासाठी जागा असते.'

'आणि ही खूपच छान, आरामदायक जागा आहे,' अल्बर्ट म्हणाला.

मिसेस फॉरेस्टर यांनी आजूबाजूला नजर टाकली. चुलीत स्वयंपाकाचा स्टोव्ह होता, त्यावर एक किटली उकळत होती. शेल्फवर काळ्या संगमरवरी घड्याळाच्या दोन्ही बाजूंना तशाच कँडलस्टिक होत्या. लाल कापडाने झाकलेले मोठे टेबल, एक कपाट, आणि शिवणयंत्र होतं. भिंतींवर छायाचित्रं आणि ख्रिसमस अंकांतली फ्रेम केलेली चित्रं लटकली होती. मागे लाल पडद्यामागे एक दरवाजा होता—घराच्या आकारावरून तो एकमेव शयनकक्ष असावा, असा मिसेस फॉरेस्टर (ज्यांनी आपल्या मोकळ्या वेळात वास्तुशास्त्राचा थोडा अभ्यास केला होता) यांनी अंदाज लावला. मिसेस बुलफिंच आणि अल्बर्ट ज्या जवळिकीने राहत होते, त्यातून त्यांच्या नात्याबद्दल काहीही शंका उरत नव्हती.

‘अल्बर्ट, तू माझ्याबरोबर सुखी नव्हतास का?’ मिसेस फॉरेस्टर यांनी अधिक गंभीर स्वरात विचारलं.

‘आपलं लग्न होऊन पस्तीस वर्षं झाली, माझ्या प्रिय. ते खूप जास्त आहे—खूपच जास्त. तू तुझ्या पद्धतीने चांगली स्त्री आहेस, पण तू मला अनुरूप नाहीस. तू साहित्यिक आहेस—मी नाही. तू कलात्मक आहेस—मी नाही.’

‘मी नेहमीच प्रयत्न केला की माझ्या सगळ्या आवडी-निवडींमध्ये तुला सहभागी करून घ्यावं... माझ्या आवडीं मध्ये सहभागी व्हावंस. माझ्या यशाने तू झाकोळला जाऊ नयेस म्हणून मी खूप प्रयत्न केले आहेत. मी तुला कधीच बाजूला ठेवलं, असं तू म्हणू शकत नाहीस.’

‘तू उत्तम लेखिका आहेस, हे मी अजिबात नाकारत नाही; पण खरं सांगायचं तर मला तू लिहितेस ती पुस्तकं आवडत नाहीत.’

‘ते असं दाखवून देतं की तुझी अभिरुची फारच वाईट आहे,’ मिसेस फॉरेस्टर म्हणाल्या. ‘सर्व नामांकित समीक्षक त्यांच्या ताकदीची आणि मोहकतेची दाद देतात.’

‘आणि मला तुझे मित्रही आवडत नाहीत. एक गुपित सांगू का, माझ्या प्रिय? तुझ्या पार्ट्यांमध्ये मला अनेकदा इतकी तीव्र इच्छा व्हायची की मी सगळे कपडे काढून टाकावेत—फक्त काय होतं ते पाहण्यासाठी.’

‘काहीच झालं नसतं,’ मिसेस फॉरेस्टर किंचित भुवया उंचावत म्हणाल्या. ‘मी फक्त डॉक्टरला बोलावलं असतं.’

‘आणि त्यासाठी तुमची देहयष्टीही योग्य नाही, अल्बर्ट,’ मिसेस बुलफिंच म्हणाल्या.

मिस्टर सिमन्स यांनी मिसेस फॉरेस्टर यांना सूचित केलं होतं की गरज पडल्यास त्यांनी आपल्या स्त्रीसुलभ आकर्षणाचा उपयोग करून भरकटलेल्या नवऱ्याला परत आणायला अजिबात कचरू नये; पण ते कसं करायचं हे त्यांना मुळीच कळत नव्हतं. त्या मनात म्हणाल्या की त्या संध्याकाळच्या पोशाखात असत्या, तर कदाचित ते सोपं झालं असतं.

‘पस्तीस वर्षांची निष्ठा काहीच मोलाची नाही का? मी कधीच दुसऱ्या पुरुषाकडे पाहिलं नाही, अल्बर्ट. मला तुझी सवय झाली आहे. तुझ्याशिवाय मी हरवून जाईन.’

‘मी सगळा मेन्यू नवीन स्वयंपाकीणीकडे सोडून दिला आहे, मॅडम. तुम्हाला फक्त कितीजण जेवायला येणार आहेत ते सांगायचं—ती सगळं सांभाळेल,’ मिसेस बुलफिंच म्हणाल्या. ‘ती फार विश्वासार्ह आहे, आणि पेस्ट्री बनवण्यात तिचा हात खंडा आहे.’

मिसेस फॉरेस्टर निराश होऊ लागल्या. मिसेस बुलफिंचचा हा निरुपद्रवी हेतू असलेला हस्तक्षेपही संभाषणाला भावनिक पातळीवर नेणं कठीण करत होता.

‘मला वाटतं तू फक्त वेळ वाया घालवत आहेस, माझ्या प्रिय,’ अल्बर्ट म्हणाला. ‘माझा निर्णय अंतिम आहे. मी आता फार तरुण

नाही, आणि मला कोणीतरी माझी काळजी घ्यावी असं वाटतं. मी तुला शक्य तितका भत्ता देईन. कोरीन मला निवृत्त व्हायला सांगते आहे.'

'कोरीन कोण?' मिसेस फॉरेस्टर आश्चर्याने विचारलं.

'ते माझं नाव आहे,' मिसेस बुलफिंच म्हणाल्या. 'माझी आई अर्धी फ्रेंच होती.'

'त्यामुळे बरंच काही स्पष्ट होतं,' मिसेस फॉरेस्टर ओठ आवळत म्हणाल्या; कारण जरी त्यांना शेजाऱ्यांच्या साहित्याची प्रशंसा होती, तरी त्यांच्या नैतिकतेबद्दल त्यांना शंका होती.

'माझं म्हणणं असं, की अल्बर्टने खूप काम केलं आहे, आणि आता त्याने आयुष्याचा आनंद घ्यायला सुरुवात करायला हवी. क्लॅक्टन-ऑन-सी येथे माझ्याकडे थोडी मालमत्ता आहे. तो भाग खूप आरोग्यदायी आहे, आणि हवा अप्रतिम आहे. आपण तिथे खूप आरामात राहू शकतो. समुद्रकिनारा आणि जेट्टी असल्यामुळे नेहमी काहीतरी करायला असतंच. तिथले लोक खूप चांगले आहेत. तुम्ही कुणाच्या वाटेला गेला नाहीत, तर कोणी तुमच्या वाटेला येत नाही.'

'आज मी माझ्या भागीदारांशी बोललो, आणि ते मला हिस्सा देऊन मोकळं करायला तयार आहेत. त्यासाठी थोडा त्याग करावा लागेल. सगळं ठरल्यावर माझं उत्पन्न वर्षाला नऊशे पौड असेल. आपण तिघं आहोत, त्यामुळे प्रत्येकी तीनशे पौड मिळतील.'

'त्यावर मी कसं जगणार?' मिसेस फॉरेस्टर उद्गारल्या. 'माझी प्रतिष्ठा मला टिकवायची आहे.'

‘तुझ्याकडे ओघवती, समृद्ध आणि प्रतिष्ठित लेखणी आहे, माझ्या प्रिय.’

मिसेस फॉरेस्टरने चिडून खांदे उडवले.‘तुला माहीत आहे की माझ्या पुस्तकांमुळे मला फक्त कीर्ती मिळते—पैसा नाही.

प्रकाशक नेहमी म्हणतात की त्यांना त्यातून तोटा होतो, आणि प्रत्यक्षात ते ती पुस्तकं फक्त प्रतिष्ठेसाठी छापतात.’

याच वेळी मिसेस बुलफिंचला एक अशी कल्पना सुचली, जी पुढे फार मोठे परिणाम घडवणार होती.

‘तुम्ही एखादी चांगली, थरारक गुप्तहेरकथा का लिहित नाही?’ त्यांनी विचारलं.

‘मी?’ मिसेस फॉरेस्टर आश्चर्याने उद्गारल्या—आयुष्यात प्रथमच व्याकरण विसरून.

‘वाईट कल्पना नाही,’ अल्बर्ट म्हणाला. ‘खरंच, अजिबात वाईट नाही.’

‘समीक्षक माझ्यावर तुटून पडतील.’

‘तसं मला वाटत नाही. उच्चभ्रू लोकांना स्वतःची प्रतिष्ठा कमी न करता थोडं हलकं होण्याची संधी दिलीत, तर ते तुमचे इतके ऋणी होतील की त्यांना काय करावं ते कळणार नाही.’

‘या दिलाशासाठी फार आभार,’ मिसेस फॉरेस्टर विचार मग्नपणे पुटपुटल्या. ‘माझ्या प्रिय, समीक्षक त्याला गिळून टाकतील. आणि

तुमच्या सुंदर इंग्रजीत लिहिलेलं असल्यामुळे ते त्याला उत्कृष्ट कलाकृती म्हणायलाही घाबरणार नाहीत.'

'ही कल्पना हास्यास्पद आहे. ती माझ्या प्रतिभेशी पूर्णपणे विसंगत आहे. मला जनसामान्यांना खुश करता येईल, असं मला वाटत नाही.'

'का नाही? लोकांना चांगलं लिखाण वाचायचं असतं, पण त्यांना कंटाळा येणं आवडत नाही. त्यांना तुमचं नाव माहीत आहे, पण ते तुम्हाला वाचत नाहीत—कारण तुम्ही त्यांना कंटाळवाणे वाटता. खरं सांगायचं तर, माझ्या प्रिय, तुम्ही बोअर आहात.'

'तू असं कसं म्हणू शकतोस, अल्बर्ट?' मिसेस फॉरेस्टर म्हणाल्या—जणू विषुववृत्ताला कोणी थंड म्हणालं तरी त्याला राग येणार नाही तशा शांतपणे. 'सगळ्यांना माहीत आहे आणि मान्य आहे की माझी विनोदबुद्धी अत्यंत सूक्ष्म आहे, आणि अर्धविरामातून इतका स्वच्छ, निरोगी विनोद कोणी काढू शकत नाही जितका मी काढते.'

'जर तू लोकांना एक चांगली, थरारक कथा दिलीस आणि

त्याच वेळी त्यांना वाटलं की ते आपली बुद्धी सुधारत आहेत, तर तू प्रचंड पैसा कमवशील.'

'मी आयुष्यात कधीही गुप्तहेरकथा वाचलेली नाही,' मिसेस फॉरेस्टर म्हणाल्या. 'एकदा न्यूयॉर्कमधील मिस्टर बार्न्स यांच्याबद्दल ऐकलं होतं, आणि त्यांनी "द मिस्ट्री ऑफ अ हॅन्सम कॅब" नावाचं पुस्तक लिहिलं होतं असं सांगितलं होतं. पण मी ते कधी वाचलं नाही.'

‘अर्थात त्यासाठी एक खास कौशल्य लागतं,’ मिसेस बुलफिंच म्हणाल्या. ‘पहिली गोष्ट म्हणजे प्रेमप्रकरण नको—ते गुप्तहेरकथेत बसत नाही. त्यात खून हवा, तपास हवा, आणि शेवटच्या पानापर्यंत कोणी केलं ते कळता कामा नये.’

‘पण वाचकांशी प्रामाणिक राहिलं पाहिजे, माझ्या प्रिय,’ अल्बर्ट म्हणाला. ‘मला फार त्रास होतो जेव्हा संशय सचिवावर किंवा एखाद्या उच्चभ्रू स्त्रीवर टाकला जातो आणि शेवटी कळतं की गुन्हा त्या दुसऱ्या नोकराने केला आहे ज्याने फक्त “गाडी दारात आहे” एवढंच म्हटलं होतं. वाचकाला जितकं गोंधळवता येईल तितकं गोंधळवा—पण त्याला मूर्ख बनवू नका.’

‘मला चांगली गुप्तहेरकथा खूप आवडते,’ मिसेस बुलफिंच म्हणाल्या. ‘एखादी संध्याकाळच्या पोशाखातली बाई, अंगावर हिरे झळकत असलेली, वाचनालयाच्या मजल्यावर छातीत खंजीर खुपसलेला मृत पडलेली—असं काही दिसलं की मला कळतं, मजा येणार!’

‘आवडी-निवडींचा हिशोब नसतो,’ अल्बर्ट म्हणाला. ‘माझ्या मते, साइड-विस्कर्स असलेला, सोन्याच्या साखळीचं घड्याळ घातलेला, सोज्वळ दिसणारा कुटुंबाचा वकील—हाइड पार्कमध्ये मृत पडलेला—हे अधिक चांगलं.’

‘त्याचा घसा कापलेला?’ मिसेस बुलफिंच उत्सुकतेने विचारलं.

‘नाही, पाठीमागून भोसकलेला. त्यात काहीतरी विलक्षण...’

‘नाही, पाठीत खुपसलेलं.’

‘निर्दोष कीर्ती असलेल्या मध्यमवयीन गृहस्थाचा खून वाचकाला विशेष आकर्षक वाटतो. आपल्यापैकी जे सर्वात निरपराध दिसतात, त्यांच्या आयुष्यातही एखादं गूढ असू शकतं, ही कल्पना मनाला सुखावणारी असते.’

‘तुम्ही काय म्हणता ते मला कळलं, अल्बर्ट,’ मिसेस बुलफिंच म्हणाल्या. ‘त्याच्याकडे एखादं घातक गुपित साठवलेलं असणार.’

‘आम्ही तुम्हाला सगळे धडे देऊ शकतो, माझ्या प्रिय,’ अल्बर्ट हलकंसं हसत मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टरकडे पाहत म्हणाला. ‘मी शेकडो गुप्तहेरकथा वाचल्या आहेत.’

‘तुमच्या—’

‘त्यामुळेच तर कोरीन आणि मी एकमेकांच्या जवळ आलो. मी वाचून झाल्यावर त्या तिला देत असे.’‘कितीतरी वेळा मी त्याला पहाटेचा प्रकाश खिडकीतून झिरपत असताना दिवा बंद करताना ऐकलं आहे, आणि मी मनातच हसत म्हणायचे: “झालं, अखेर त्याने ती पूर्ण केली; आता तो नीट झोपू शकेल.”’

मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर उठून उभ्या राहिल्या. त्यांनी स्वतःला ताठ केलं.

‘आता मला समजलं की आपल्यात किती मोठी दरी आहे,’

त्या म्हणाल्या, आणि त्यांचा गंभीर आवाज थोडासा थरथरला. 'तीस वर्षं तुम्ही इंग्रजी साहित्यातील सर्वोत्तम गोष्टींनी वेढलेले होता, आणि तुम्ही शेकडो गुप्तहेरकथा वाचत होता.'

'शेकडो आणि शेकडो,' अल्बर्ट समाधानाने हसत मध्येच म्हणाला.

'मी इथे आले होते, तुम्ही पुन्हा घरी यावं म्हणून काहीही योग्य तडजोड करायला तयार होऊन; पण आता मला तसं वाटत नाही. तुम्ही मला दाखवून दिलं आहे की आपल्यात काहीच समान नाही, आणि कधीच नव्हतं. आपल्यात एक अथांग दरी आहे.'

'बरं, माझ्या प्रिय,' अल्बर्ट सौम्यपणे म्हणाला, 'मी तुमच्या निर्णयाला मान देतो. पण त्या गुप्तहेरकथेचा विचार करा.'

'मी आता उठून जाईन,' त्या पुटपुटल्या, 'आणि इनिसफ्रीकडे जाईन.'

'मी तुम्हाला खाली सोडते,' मिसेस बुलफिंच म्हणाल्या. 'कार्पेटवर कुठे भोकं आहेत हे माहीत नसेल तर जरा काळजी घ्यावी लागते.'

गंभीरपणे, पण सावधपणे, मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर खाली उतरल्या. मिसेस बुलफिंचने दार उघडून विचारलं की त्यांना टॅक्सी हवी का, तर त्यांनी मान हलवली.

'मी ट्रामने जाईन.'

‘तुम्ही काळजी करू नका, मी मिस्टर फॉरेस्टरची उत्तम देखभाल करेन, मॅडम,’ मिसेस बुलफिंच आनंदाने म्हणाल्या. ‘त्यांना सगळी सोय मिळेल. त्यांच्या शेवटच्या आजारपणात मी मिस्टर बुलफिंचची तीन वर्षं सेवा केली आहे, आणि आजारी माणसांविषयी मला बरंच काही माहित आहे. अर्थात, मिस्टर फॉरेस्टर त्यांच्या वयासाठी अजूनही खूप तंदुरुस्त आहेत. आणि त्यांना एखादा छंदही असेल. मला नेहमी वाटतं, माणसाला एक छंद असलाच पाहिजे. ते टपाल तिकीटं गोळा करणार आहेत.’

मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर थोड्या आश्चर्याने दचकल्या. पण त्याच वेळी एक ट्राम दिसली आणि (स्त्री जशी असते तशी, अगदी महान स्त्रीसुद्धा) त्या जीव धोक्यात घालून रस्त्याच्या मधोमध धावत गेल्या आणि हात हलवू लागल्या. ट्राम थांबली आणि त्या त्यात चढल्या.

त्या मिस्टर सिमन्सला कसं सामोरं जाणार, याचा त्यांना पत्ता नव्हता. त्या घरी पोहोचल्यावर तो त्यांची वाट पाहत असणार. क्लिफर्ड बॉयल्स्टनही तिथे असण्याची शक्यता होती. सगळेच तिथे असतील, आणि त्यांना सांगावं लागणार की त्या पूर्णपणे अपयशी ठरल्या आहेत. त्या क्षणी त्यांच्या त्या लहानशा, निष्ठावान प्रशंसकांच्या गटाबद्दल त्यांना अजिबात आपुलकी वाटत नव्हती.

वेळ किती झाला असेल, असा विचार करत त्यांनी समोर बसलेल्या माणसाकडे पाहिलं—तो असा आहे का ज्याला नम्रपणे वेळ विचारता येईल—आणि अचानक त्या दचकल्या. कारण तिथे बसलेला माणूस मध्यमवयीन, अत्यंत सभ्य दिसणारा, साइड-व्हिस्कर्स

असलेला, सौम्य चेहऱ्याचा आणि सोन्याच्या घड्याळाच्या साखळीचा होता. अगदी तोच माणूस, ज्याचं वर्णन अल्बर्टने हाइड पार्कमध्ये मृत पडलेला म्हणून केलं होतं! आणि त्या सहजच या निष्कर्षाला आल्या की तो कुटुंबाचा वकील असावा.

हा योगायोग विलक्षण होता—जणू नियतीच त्यांना हाक देत होती. त्याने रेशमी टोपी, काळा कोट आणि पांढऱ्या-करड्या रंगाची पँट घातली होती; तो थोडासा स्थूल, मजबूत बांध्याचा होता, आणि त्याच्या बाजूला एक कागदपत्रांची बॅग होती.

ट्राम वॉक्सहॉल ब्रिज रोडच्या अर्ध्यावर आली तेव्हा त्यांनी कंडक्टरला थांबायला सांगितलं, आणि त्या त्याला एका लहान, अरुंद रस्त्यात जाताना पाहत राहिल्या. का? का बरं?

ट्राम व्हिक्टोरियाला पोहोचली, पण त्या इतक्या विचारात मग्न होत्या की कंडक्टरने थोड्याशा कडकपणे सांगितल्या वरच त्यांना आपलं ठिकाण कळलं. त्या हलल्याच नाहीत. त्यांनी मग बस घेतली. त्या आत बसल्या, विचारात गढलेल्या. पण बस हाइड पार्क कॉर्नरला पोचली तेव्हा त्यांनी अचानक उतरायचं ठरवलं. त्या अधिक वेळ शांत बसू शकत नव्हत्या; त्यांना चालायलाच हवं होतं.

त्या उद्यानात शिरल्या, हळूहळू चालत, आणि एकाग्र पण विचारमग्न नजरेने आजूबाजूला पाहू लागल्या. हो, एडगर ॲलन पो—हे कोणी नाकारू शकत नव्हतं. शेवटी, त्या प्रकाराचा जनक तोच होता, आणि पार्नासियन कवींवर त्याचा मोठा प्रभाव होता—किंवा सिम्बॉलिस्ट्स [खुणातज्ञांवर]? असो. बॉदलेअर आणि बाकी सगळं.

त्या ॲकिलीसच्या पुतळ्याजवळून जात असताना थोडा वेळ थांबल्या आणि भुवया उंचावून त्याच्याकडे पाहीलं.

शेवटी त्या त्यांच्या फ्लॅटमध्ये पोहोचल्या. दार उघडताच हॉलमध्ये अनेक टोप्या दिसल्या—सगळेच आले होते. त्या ड्रॉइंगरूममध्ये गेल्या.

'अहो, शेवटी आलात तुम्ही!' मिस वॉटरफोर्ड ओरडल्या.

मिसेस अल्बर्ट फॉरेस्टर उत्साहाने हसत पुढे गेल्या आणि सर्वांशी हस्तांदोलन केलं. मिस्टर सिमन्स आणि क्लिफर्ड बॉयल्स्टन तिथे होते; हॅरी ओकलंड आणि ऑस्कर चार्ल्सही.

'अरे बापरे, तुम्ही अजून चहा घेतला नाही का?' त्या आनंदाने म्हणाल्या. 'वेळ किती झाला आहे याची मला काहीच कल्पना नाही, पण मी खूप उशीर केला आहे, हे नक्की.'

'मग?' ते म्हणाले. 'काय झालं?'

'माझ्या प्रिय मित्रांनो, मला तुम्हाला काही विलक्षण सांगायचं आहे. मला एक प्रेरणा मिळाली आहे. सगळे उत्तम सूर सैतानानेच का घ्यावेत?'

'काय म्हणायचं आहे तुम्हाला?'

त्यांनी थोडा वेळ थांबून परिणाम साधला. मग अचानक जाहीर केलं—

'मी एक गुप्तहेरकथा लिहिणार आहे!'

सगळे तोंड उघडून त्यांच्याकडे पाहू लागले. त्यांनी हात वर करून त्यांना थांबवलं—जरी कुणी मध्ये बोलण्याचा विचारही करत नव्हतं.

‘मी गुप्तहेरकथेला कलेच्या उंचीवर नेणार आहे. ही कल्पना मला हाइड पार्कमध्ये अचानक सुचली. ही खुनाची कथा असेल, आणि शेवटच्या पानावर मी त्याचं उत्तर देईन. मी ती निर्दोष इंग्रजीत लिहीन; आणि अलीकडे मला वाटतंय की कदाचित मी सेमिकॉलनच्या शक्यता संपवल्या आहेत. म्हणून आता मी कॉलन वापरणार आहे. अजून कुणी त्याच्या शक्यता तपासल्या नाहीत. विनोद आणि गूढ—हेच माझं उद्दिष्ट आहे. मी तिचं नाव ठेवणार आहे—“द ॲकिलीस स्टॅच्यू.”’

‘काय शीर्षक आहे!’ मिस्टर सिमन्स पटकन सावरत म्हणाले. ‘या नावावर आणि तुमच्या नावावरच मी मालिका हक्क विकू शकतो.’

‘पण अल्बर्टचं काय?’ क्लिफर्ड बॉयल्स्टनने विचारलं.

‘अल्बर्ट?’ मिसेस फॉरेस्टर प्रतिध्वनीत म्हणाल्या. ‘अल्बर्ट?’

त्या त्याच्याकडे अशा नजरेने पाहू लागल्या जणू त्याला काय म्हणायचं आहे हे त्यांना काहीच कळत नव्हतं. मग अचानक त्यांना आठवल्यासारखं झालं आणि त्या उद्गारल्या—

‘अल्बर्ट! मला माहित होतं मी काही कामासाठी बाहेर पडले होते, आणि ते पूर्णपणे विसरले!’

मी हाइड पार्कमधून चालत होते आणि मला ही प्रेरणा सुचली. तुम्ही सगळे मला किती मूर्ख समजाल!’

‘म्हणजे तुम्ही अल्बर्टला भेटलाच नाहीत?’

‘अगं, मी त्याला पूर्णपणे विसरलेच.’ त्या हलकंसं हसल्या. ‘अल्बर्टला त्याचा स्वयंपाकीण ठेवू दे. आता मला अल्बर्टची काहीच

फिकीर नाही. अल्बर्ट हा सेमिकॉलनच्या युगातला माणूस आहे. मी आता गुप्तहेरकथा लिहिणार आहे.'

'माझ्या प्रिय, तुम्ही तर अफाट, अफाट आहात,' हॅरी ओकलंड म्हणाला.

The Social Sence

सामाजिक जाण

मला दीर्घकाळ आधी ठरवलेल्या भेटी-गाठी आवडत नाहीत. तीन-चार आठवड्यांनी एखाद्या विशिष्ट दिवशी तुम्हाला एखाद्या व्यक्तीसोबत जेवायला जावंसं वाटेल की नाही, हे आधीच कसं सांगणार? त्या दरम्यान काहीतरी असं घडण्याची शक्यता जास्त असते की जे तुम्हाला त्यापेक्षा अधिक आवडेल; आणि इतक्या आधीच दिलेलं आमंत्रण म्हणजे मोठी आणि औपचारिक मेजवानी असणार, याचीच चाहूल असते. पण उपाय तरी काय? तारीख इतकी लांबची

ठेवली जाते, जेणेकरून निमंत्रित पाहुणे नक्की मोकळे असतील; आणि तुमचा नकार उद्धट वाटू नये, यासाठी फारच योग्य कारण लागते. तुम्ही निमंत्रण स्वीकारता, आणि मग पूर्ण महिना ते तुमच्या डोक्यावर उदास सावलीसारखं घोंगावत राहतं. ते तुमच्या आवडत्या योजनांमध्ये अडथळा आणतं, तुमचं आयुष्य विस्कळीत करतं. या परिस्थितीला तोंड देण्याचा एकच मार्ग आहे—शेवटच्या क्षणी जाणं टाळणं; पण तो मार्ग स्वीकारण्याइतकी हिंमत किंवा निर्लज्जता माझ्यात कधीच नव्हती.

म्हणूनच जून महिन्यातील एका संध्याकाळी, साडेआठच्या सुमारास, हाफ मून स्ट्रीटमधल्या माझ्या निवासस्थानातून मॅकडोनाल्ड दांपत्याकडे जेवायला जाण्यासाठी मी कोपऱ्यावर वळताना, माझ्या मनात किंचित नाराजीची भावना होती. ते मला आवडत होते. अनेक वर्षांपूर्वी मी असा निश्चय केला होता की ज्या लोकांचा मला तिरस्कार वाटतो किंवा जे मला नकोसे वाटतात, त्यांच्या घरी मी जेवणार नाही; आणि त्यामुळे जरी मी कमी लोकांचं आतिथ्य स्वीकारलं असलं, तरी तो नियम अजूनही मला योग्य वाटतो. मॅकडोनाल्ड्स चांगले होते; पण त्यांच्या मेजवान्या मात्र अनिश्चित असत. त्यांना असं वाटायचं की सहा अशा लोकांना एकत्र बोलावलं, ज्यांचं एकमेकांशी काहीही देणंघेणं नाही, तर मेजवानी फसते; पण त्याच संख्येला तिप्पट करून अठरा जणांना बोलावलं, तर ती नक्की यशस्वी ठरते.

मी थोडा उशीराच पोहोचलो—जे जवळच राहत असतील आणि टॅक्सी घेणंही नकोसं वाटत असेल, तर चालत जाणं जवळजवळ

अपरिहार्यच असतं—आणि मला ज्या खोलीत नेण्यात आलं, ती लोकांनी भरलेली होती. त्यातले फार थोडे लोक माझ्या ओळखीचे होते; आणि दोन पूर्ण अनोळखी व्यक्तींशी दीर्घ जेवणभर कष्टानं गप्पा माराव्या लागतील, या विचारानं माझं मन खचलं. इतक्यात थॉमस आणि मेरी वॉर्टन आत येताना दिसले, तेव्हा मला दिलासा मिळाला; आणि जेवायला बसताना माझी जागा मेरीच्या शेजारी असल्याचं कळल्यावर तर अनपेक्षित आनंद झाला.

थॉमस वॉर्टन हा एक पोर्ट्रेट चित्रकार होता. एकेकाळी त्याला बऱ्यापैकी यश मिळालं होतं; पण त्याच्या तरुणपणातील आशा त्यानं पूर्ण केल्या नव्हत्या, आणि समीक्षकांनी त्याला फार पूर्वीच गंभीरपणे घेणं बंद केलं होतं. तो चांगली कमाई करत होता; पण रॉयल अकॅडमीच्या खासगी दृष्टीकोनात, त्यानं दरवर्षी नियमित पणे पाठवलेल्या, कोल्ह्यांच्या शिकारीला जाणाऱ्या जमीनदारांची आणि श्रीमंत व्यापाऱ्यांची चित्रे, जरी प्रामाणिकपणे काढलेली असली तरी कंटाळवाणी वाटणारी ती चित्रे, कुणीही एका झटक्याहून जास्त वेळ पाहत नसे. त्याचं काम आवडावं असं वाटायचं, कारण तो स्वभावानं अतिशय सौम्य आणि दयाळू माणूस होता. तुम्ही लेखक असाल, तर तुमच्या कामाबद्दल तो इतक्या प्रामाणिक उत्साहानं बोलायचा, तुमच्या यशानं इतका आनंदी व्हायचा, की त्याच्या स्वतःच्या चित्रांविषयी तरी मनापासून काहीतरी चांगलं बोलावं असं तुम्हाला वाटायचं. पण ते शक्य नव्हतं; आणि मग तुम्ही चित्रकाराच्या मित्रांचा शेवटचा आसरा घ्यायचात—

'खूपच हुबेहूब साम्य आहे असं दिसतं,' असं म्हणायचं.

मेरी वॉर्टन एकेकाळी प्रसिद्ध मैफिलीतील गायिका होती, आणि तिच्या आवाजात अजूनही त्या सुरेलतेचे अंश शिल्लक होते. तरुणपणी ती अत्यंत सुंदर असावी. आता, त्रेसष्टाव्या वर्षी, तिच्या चेहऱ्यावर थकव्याची छाया दिसत होती. तिची वैशिष्ट्यं थोडी पुरुषी भासत, आणि तिची त्वचा उन्हानं खरबरीत झाली होती; पण तिचे छोटे, करडे केस दाट आणि कुरळे होते, आणि तिचे सुंदर डोळे बुद्धिमत्तेच्या तेजानं चमकत होते. ती फॅशननुसार नव्हे, तर चित्रासारखी उठून दिसेल, अशी वेशभूषा करत असे आणि तिला मण्यांच्या माळा व विचित्र कानातले यांची विशेष आवड होती. तिचा स्वभाव स्पष्टवक्तेपणाचा, मानवी मूर्खपणाची झटपट जाणीव होणारा आणि जिभेवर धार असलेला असल्यामुळे अनेकांना ती आवडत नसे. पण ती हुशार आहे, हे कुणी नाकारू शकत नव्हतं. ती केवळ कुशल संगीतज्ञ नव्हती, तर उत्तम वाचक होती आणि चित्रकलेबद्दल तिची आवड तीव्र होती. कलेची तिची जाण विलक्षण होती. आधुनिक कलेची आवड तिला दिखाव्यासाठी नव्हे, तर स्वाभाविकपणे होती; आणि नंतर प्रसिद्ध झालेल्या अज्ञात चित्रकारांची चित्रं तिनं अगदी स्वस्तात विकत घेतली होती. तिच्या घरी तुम्हाला अगदी नवीन आणि अवघड संगीत ऐकायला मिळायचं; आणि युरोपमधील कोणताही कवी किंवा कादंबरीकार काहीतरी नवीन व वेगळं घेऊन आला, तर तिची त्याच्या बाजूने [कलेतील सौदर्य न समजणाऱ्या] फिलिस्टाईन

लोकांविरुद्ध लढायला नेहमीच तयारी असायची. तुम्ही तिला उच्चभ्रू म्हणाल; तर ती होतीच.

पण तिची अभिरुची जवळजवळ निर्दोष, तिचा निर्णय अचूक, आणि तिचा उत्साह प्रामाणिक होता.

थॉमस वॉर्टनपेक्षा तिचं जास्त कौतुक करणारा कोणी नव्हता. ती अजून गायिका असतानाच तो तिच्या प्रेमात पडला होता आणि तिला लग्नासाठी त्रास देत राहिला होता. तिनं त्याला अनेक वेळा नकार दिला होता, आणि शेवटी तिनं काहीशा संकोचानं त्याच्याशी लग्न केलं, अशी माझी समजूत होती. तिला वाटलं होतं की तो एक महान चित्रकार बनेल; पण तो केवळ साधा, कुशल कारागीर ठरला—ज्यात मौलिकता किंवा कल्पनाशक्ती नव्हती—म्हणून तिला फसवल्यासारखं वाटलं. कलावंत जाणकार लोक त्याच्याकडे ज्या तुच्छतेनं पाहत, त्यानं तिला फार वाईट वाटायचं.

थॉमस वॉर्टन आपल्या पत्नीवर प्रेम करत होता. तिच्या निर्णयावर त्याचा प्रचंड विश्वास होता, आणि लंडनमधील सर्व वर्तमानपत्रांतील स्तुतीपेक्षा तिच्याकडून मिळालेला एक कौतुकाचा शब्द त्याला अधिक प्रिय वाटला असता. पण ती इतकी प्रामाणिक होती की तिला जे वाटत नाही, ते ती म्हणत नसे. तिच्या कामाबद्दलच्या कमी दर्जाच्या मतामुळे त्याला फार वेदना होत; आणि जरी तो त्यावर विनोद करत असल्याचा आव आणत असे, तरी तिच्या स्पष्ट टीकेचा त्याला मनातून राग येत असे, हे दिसून येत होतं. कधी कधी त्याचा लांबट, घोड्यासारखा चेहरा संतापानं लाल व्हायचा, आणि त्याच्या डोळ्यांत दाबून ठेवलेल्या

रागाची छटा दिसायची. त्यांच्या मित्रपरिवारात हे सर्वश्रुत होतं की त्यांचं फारसं जमत नाही. सार्वजनिक ठिकाणी एकमेकांना टोमणे मारण्याची त्यांना वाईट सवय होती. वॉर्टन इतरांशी मेरीबद्दल नेहमीच आदराने बोलायचा; पण ती तितकी संयमी नव्हती, आणि तिच्या जवळच्या लोकांना तो तिला किती त्रासदायक वाटतो, हे माहीत होतं. ती त्याच्या चांगुलपणाची, उदारपणाची, निःस्वार्थीपणाची कबुली देत असे—तीही मनापासून; पण त्याचे दोष असे होते की त्याच्यासोबत राहणं कठीण व्हायचं—तो संकुचित, वाद घालणारा आणि आत्ममग्न होता. तो खरा कलाकार नव्हता, आणि मेरीसाठी कला जगातील सर्वात महत्त्वाची गोष्ट होती. या बाबतीत ती तडजोड करू शकत नव्हती. त्यामुळे वॉर्टनचे जे दोष तिला वेडे करत, ते मोठ्या प्रमाणात त्याच्या दुखावलेल्या भावनांमुळेच निर्माण झाले होते, हे तिला दिसत नव्हतं. ती त्याला सतत दुखावत असे, आणि तो स्वतःचं संरक्षण करण्यासाठी हट्टी आणि असहिष्णू बनत गेला होता. ज्याची मान्यता तुमच्यासाठी सर्वस्व असते, त्याच व्यक्ती कडून तुच्छता मिळणं, याहून वाईट काही असू शकत नाही; आणि जरी थॉमस वॉर्टन असह्य वाटत असला, तरी त्याच्याबद्दल सहानुभूती वाटल्याशिवाय राहत नव्हती.

पण जर मी असा आभास निर्माण केला असेल, की मेरी एक असमाधानी, त्रासदायक आणि दिखाऊ स्त्री होती, तर मी तिच्याशी अन्याय केला आहे. ती एक विश्वासू मैत्रीण आणि रम्य सहचारिणी होती. जगातील कोणत्याही विषयावर तिच्याशी तुम्ही बोलू शकत

होतात. तिचं संभाषण विनोदी आणि चतुर होतं. तिच्यात प्रचंड ऊर्जा होती.

आता ती आपल्या यजमानाच्या डाव्या बाजूला बसली होती, आणि तिच्या आसपासचा संवाद सर्वसाधारण स्वरूपाचा होता. मी माझ्या शेजाऱ्याशी बोलण्यात गुंतलो होतो; पण मेरीच्या चतुर टिप्पणींवर उमटणाऱ्या हास्यावरून ती आपल्या सर्वोत्तम रूपात आहे, हे मला जाणवत होतं. ती रंगात आली की तिच्याशी कोणीच तुलना करू शकत नसे.

'आज तुम्ही फारच रंगात दिसत आहात,' ती शेवटी माझ्याकडे वळली तेव्हा मी म्हणालो. 'त्यात आश्चर्य आहे का?' ती म्हणाली.

'नाही, मी तुमच्याकडून तेच अपेक्षित करतो. म्हणूनच लोक तुम्हाला आपल्या घरी बोलावण्यासाठी एकमेकांशी स्पर्धा करतात.

एखाद्या मेजवानीला रंगत आणण्याची दुर्मिळ देणगी तुमच्याकडे आहे.'

'मी माझ्या जेवणाची किंमत चुकवण्याचा प्रयत्न करते,' ती म्हणाली.

'तसं बघितलं तर, मॅन्सन कसा आहे? कुणीतरी मला परवा सांगितलं की तो... ऑपरेशनसाठी एखाद्या नर्सिंग होममध्ये जाणार आहे. काही गंभीर नसावं, अशी आशा आहे.'

मेरी उत्तर देण्याआधी क्षणभर थांबली; पण तिच्या चेहऱ्यावरचं तेजस्वी हसू तसंच होतं.

‘आजचा पेपर पाहिलात का?’

‘नाही, मी गोल्फ खेळत होतो. घरी आलो तेव्हा फक्त अंघोळ करून

कपडे बदलायला वेळ मिळाला.’

‘तो आज दुपारी दोन वाजता मरण पावला.’

मी भयचकित आश्चर्यानं काही उद्गार काढणार इतक्यात तिनं मला थांबवलं.

‘सावध रहा. टॉम माझ्याकडे गरुडासारखा नजर ठेवून आहे. सगळेच माझ्याकडे पाहत आहेत. सगळ्यांना माहीत आहे की मी त्याच्यावर प्रेम करत होते; पण तो माझा प्रियकर होता की नाही, हे कुणालाच नक्की माहीत नाही—टॉमलासुद्धा नाही. ते पाहू इच्छित आहेत की मी हे कसं सहन करते आहे. असं भासव, जणू आपण रशियन बॅलेबद्दल बोलत आहोत.’

तेवढ्यात टेबलाच्या दुसऱ्या बाजूवरून कुणीतरी तिला संबोधलं,

आणि नेहमीच्या सवयीप्रमाणे तिनं थोडं डोकं मागे टाकत, मोठ्या ओठांवर हास्य ठेवून, इतकं चपखल आणि झटपट उत्तर दिलं की तिच्या आसपासचे सगळे मोठ्याने हसू लागले. पुन्हा एकदा सामान्य गप्पा सुरू झाल्या, आणि मी मात्र गोंधळून गेलो.

मला माहीत होतं—सगळ्यांनाच माहीत होतं—की गेली पंचवीस वर्षं जेरार्ड मॅन्सन आणि मेरी वॉर्टन यांच्यात तीव्र प्रेमसंबंध होते. इतका काळ तो संबंध टिकला होता की सुरुवातीला ज्या थोड्या

कठोर स्वभावाच्या मित्रांना तो धक्का वाटला होता, त्यांनीही तो बराच आधी स्वीकारला होता. ते दोघंही मध्यमवयीन होते—मॅन्सन साठ वर्षांचा आणि मेरी त्याच्यापेक्षा फार लहान नव्हती—

आणि त्या वयात त्यांनी आपल्या मनाप्रमाणे वागण्यात काहीच गैर नव्हतं.

कधी कधी तुम्ही त्यांना एखाद्या साध्यासुध्या, एकांत कोपऱ्यातल्या रेस्टॉरंटमध्ये बसलेले किंवा प्राणीसंग्रहालयात एकत्र फिरताना पाहायचे, आणि मग आश्चर्य वाटायचं की स्वतःपुरताच असलेला हा संबंध ते अजूनही का लपवण्याचा प्रयत्न करतात. पण अर्थातच, त्यामागे थॉमस होता. तो मेरीबद्दल वेड्यासारखा मत्सरी होता. तो अनेकदा भयंकर प्रसंग निर्माण करायचा, आणि काही काळापूर्वी च्या एका वादळी प्रसंगानंतर तर त्यानं तिला मॅन्सनला पुन्हा कधीही भेटणार नाही, अशी शपथ घ्यायला भाग पाडलं होतं. अर्थातच, तिनं ती शपथ मोडली; आणि जरी तिला माहीत होतं की थॉमसला याची शंका आहे, तरी ती हे उघड होऊ नये म्हणून खबरदारी घेत असे.

थॉमससाठी ही परिस्थिती कठीण होती. मला वाटतं, मॅन्सनशी तिचे संबंध नसते, तर तो आणि मेरी व्यवस्थित संसार करू शकले असते, आणि तो केवळ दुसऱ्या दर्जाचा चित्रकार आहे, हेही तिनं स्वीकारलं असतं; पण मॅन्सनमुळे तिच्या दृष्टिकोनात कडवटपणा आला होता. तिच्या नवऱ्याच्या सामान्यत्वाचा आणि प्रियकराच्या प्रतिभेचा फरक तिला असह्य वाटत होता.

‘टॉमसोबत असताना मला असं वाटतं, जणू मी धुळीने भरलेल्या बंद खोलीत गुदमरते आहे,’ तिनं मला एकदा सांगितलं होतं. ‘आणि जेरार्डसोबत असताना मी डोंगरशिखरावरील शुद्ध हवा श्वासात भरते.’

‘एखादी स्त्री एखाद्या पुरुषाच्या बुद्धीवर प्रेम करू शकते का?’ मी कुतूहलानं विचारलं.

‘जेरार्डमध्ये त्याशिवाय आहे तरी काय?’

हे खरंच अडचणीत टाकणारं उत्तर होतं. माझ्या मते—काहीच नाही; पण स्त्रीमन विचित्र असतं, आणि मेरीला जेरार्ड मॅन्सनमध्ये काहीतरी आकर्षण आणि शारीरिक मोहकता दिसत असेल, जी बहुतेक लोकांना दिसत नव्हती, यावर विश्वास ठेवायला मी तयार होतो. तो एक किरकोळ, सुकलेला माणूस होता; फिकट, बुद्धिमान चेहरा, चष्म्याच्या मागे फिकट निळे डोळे, आणि चमकदार टक्कल असलेलं उंच कपाळ. त्याच्यात रोमँटिक प्रियकरासारखं काहीच नव्हतं.

पण दुसऱ्या बाजूला तो अत्यंत सूक्ष्म जाण असलेला समीक्षक आणि उत्तम निबंधलेखक होता. इंग्रजी लेखकांविषयी—ते मरण पावलेले नसतील तर—तो जे काही तुच्छतेनं बोलायचा, त्याचा मला थोडासा राग यायचा; पण त्यामुळेच तथाकथित बुद्धिवंतांमध्ये त्याची कीर्ती अधिक वाढत असे. एकदा मी त्याला सांगितलं होतं, की साधीशी गोष्ट फ्रेंच भाषेत सांगितली की तो तिला उपरोधिक वाक्य समजतो; आणि त्यानं तो विनोद इतका पसंत केला की तो स्वतःचाच म्हणून आपल्या एका निबंधात वापरला.

त्याच्या समकालीन लेखकांबद्दल तो फार थोडं कौतुक करायचा—तेही परकीय भाषेत लिहिणाऱ्यांबद्दल. पण खरोखर त्रासदायक गोष्ट अशी की, तो स्वतः एक अत्यंत प्रतिभावान लेखक होता, हे कुणीही नाकारू शकत नव्हतं. त्याची शैली अप्रतिम होती. त्याचं ज्ञान प्रचंड होतं. तो गर्विष्ठ न वाटता गंभीर असू शकत होता, हलकेपणाशिवाय विनोदी असू शकत होता, आणि दिखाव्याशिवाय परिष्कृत लिहू शकत होता. त्याचे अगदी छोटे लेखही वाचनीय असत, आणि त्याचे निबंध म्हणजे लहान लहान उत्कृष्ट कलाकृतीच असत.

पण वैयक्तिकदृष्ट्या मला तो फारसा आनंददायक सहचर वाटत नव्हता. कदाचित मी त्याच्याकडून त्याचं सर्वोत्तम रूप काढू शकलो नाही. अनेक वर्षं ओळख असूनही, मी त्याच्याकडून एकही खरोखर विनोदी गोष्ट ऐकली नव्हती. तो फार बोलका नव्हता, आणि बोलला तर त्याच्या वाक्यांना जणू भविष्यवाणीचा स्वर असायचा. त्याच्यासोबत एकट्यानं संध्याकाळ घालवावी लागेल, ही कल्पनाच मला अस्वस्थ करायची. इतका नीरस आणि बनावट वाटणारा माणूस इतकं सुंदर, चैतन्यपूर्ण आणि बुद्धिमान लिखाण कसं करू शकतो, हे मला कधीच समजलं नाही.

आणखी गोंधळात टाकणारी गोष्ट म्हणजे, मेरीसारखी उत्साही आणि जिवंत स्त्री त्याच्यावर इतकं उत्कट प्रेम कसं करू शकते. या गोष्टींचं स्पष्टीकरण देता येत नाही. त्या विचित्र, चिडचिड्या आणि अवघड स्वभावाच्या माणसात असं काहीतरी होतं, जे स्त्रियांना आकर्षित करत होतं. त्याची पत्नी तर त्याच्यावर प्रचंड प्रेम करत होती.

ती जाडजूड, अस्ताव्यस्त आणि कंटाळवाणी स्त्री होती. तिनं जेरार्डचं आयुष्य फार कठीण केलं होतं; पण ती त्याला स्वातंत्र्य द्यायला तयार नव्हती. तो तिला सोडून गेला, तर ती आत्महत्या करेल, अशी ती शपथ घेत असे; आणि तिचा स्वभाव अस्थिर आणि हिस्टेरिकल असल्यामुळे ती खरंच तसं करेल की नाही, याची त्याला खात्री वाटत नसे.

एकदा मी मेरीसोबत चहा घेत होतो, तेव्हा ती खूप अस्वस्थ आणि चिंताग्रस्त दिसली. मी कारण विचारलं, तर ती रडू लागली. ती मॅन्सनसोबत जेवायला गेली होती, आणि त्याच्या पत्नीबरोबरच्या भयंकर भांडणानंतर तो पूर्णपणे खचलेला दिसला होता.

'आपण असं चालू ठेवू शकत नाही,' मेरी म्हणाली. 'यामुळे त्याचं आयुष्य उद्ध्वस्त होतंय. आपलं सगळ्यांचंच आयुष्य उद्ध्वस्त होतंय.'

'मग एकदाच निर्णय का घेत नाही?'

'म्हणजे?'

'तुमचा संबंध इतक्या वर्षांचा आहे—तुम्हाला एकमेकांचे गुणदोष पूर्णपणे माहीत आहेत; तुम्ही दोघंही वयस्कर होत आहात; आयुष्यात फार वर्षं उरलेली नाहीत; इतक्या काळ टिकलेल्या प्रेमाचा असा अपव्यय करणं वाईट वाटत नाही का? मिसेस मॅन्सन किंवा टॉम यांना यातून काय फायदा होतोय? तुम्ही दोघं स्वतःच दु:खी आहात, त्यामुळे ते आनंदी आहेत का?'

'नाही.'

‘मग सगळं सोडून एकत्र का राहत नाही? जे होईल ते होऊ द्या.’

मेरीनं डोकं हलवलं.

‘यावर आम्ही कित्येकदा चर्चा केली आहे—पंचवीस वर्षं झाली. ते शक्य नाही. अनेक वर्षं जेरार्डला आपल्या मुलींमुळे असं करता आलं नाही. मिसेस मॅन्सन प्रेमळ बायको असली, तरी ती चांगली आई नव्हती, आणि मुलींचं संगोपन योग्य रीतीनं व्हावं, याची जबाबदारी जेरार्डवरच होती. आता त्या लग्न करून स्थिरावल्या आहेत, पण तो आपल्या सवयींमध्ये इतका अडकून गेला आहे की नवीन आयुष्य सुरू करणं त्याच्यासाठी अवघड आहे. आपण काय करू? फ्रान्सला जाऊ, इटलीला जाऊ? त्याला त्याच्या वातावरणापासून दूर नेणं मला शक्य नाही. तो दु:खी होईल. आणि त्याच्याशिवाय—जरी थॉमस माझ्यावर कुरकुर करतो, प्रसंग निर्माण करतो, आपण एकमेकांना त्रास देतो—तरी तो माझ्यावर प्रेम करतो. शेवटी मी त्याला सोडून जाऊ शकणार नाही. माझ्याशिवाय तो हरवून जाईल.’

‘ही अशी परिस्थिती आहे, ज्यातून काही मार्गच नाही. मला तुमच्यासाठी फार वाईट वाटतं.’

अचानक मेरीच्या थकलेल्या, उन्हानं खरबरीत झालेल्या चेहऱ्यावर हास्य उमटलं; तिच्या मोठ्या लाल ओठांवर ते खुललं—आणि त्या क्षणी ती खरोखर सुंदर दिसत होती.

‘तुम्हाला वाईट वाटायची गरज नाही. थोड्या वेळापूर्वी मी खूप खचले होते, पण आता मनसोक्त रडल्यानंतर मला बरं वाटतंय. या

सगळ्या वेदना आणि दु:ख असूनही, या संबंधाचा अनुभव मी जगातल्या कुठल्याही गोष्टीसाठी गमावला नसता. त्या काही क्षणांसाठी...'

'त्या काही क्षणांच्या परमानंदासाठी माझ्या प्रेमानं मला जे दिलं, त्यासाठी मी माझं संपूर्ण आयुष्य पुन्हा एकदा जगायला तयार आहे. आणि मला खात्री आहे, तोही तुम्हाला हेच सांगेल. अरे, हे सगळं इतकं अमूल्य होतं!'

मला न हलता राहवलं नाही; मी खोलवर स्पर्शून गेलो.'यात काहीच शंका नाही,' मी म्हणालो. 'हेच खरं प्रेम आहे.'

'हो, हे प्रेमच आहे, आणि आता आपल्याला ते शेवटपर्यंत निभावून न्यायचं आहे. यापासून सुटका नाही.' आणि आता, या दुर्दैवी अचानकपणानं, सुटकेचा मार्गच मिळाला होता. मी थोडं वळून

मेरीकडे पाहिलं; आणि माझी नजर जाणवताच तीही माझ्याकडे वळली. तिच्या ओठांवर हलकंसं हास्य होतं.

'आज तुम्ही इथे का आलात? तुमच्यासाठी हे खूप कठीण असणार.'

तिनं खांदे उडवले.

'मी काय करणार होते? तयार होताना मी संध्याकाळच्या वर्तमानपत्रात ही बातमी वाचली. त्याच्या पत्नीमुळे त्यानं मला नर्सिंग होमला फोन करू नकोस, असं सांगितलं होतं. हे माझ्यासाठी मृत्यूसारखं आहे—मृत्यूच. तरी मला यावंच लागलं.

महिनाभरापासून आपण इथे येण्याचं ठरवलं होतं. टॉमला मी काय कारण सांगणार? गेली दोन वर्षं मी जेरार्डला भेटलेच नाही, असं समजलं जातं. तुम्हाला माहीत आहे का, गेली वीस वर्षं आम्ही रोज एकमेकांना पत्रं लिहायचो?'

तिचा खालचा ओठ थोडा थरथरला; पण तिनं तो चावून धरला, आणि क्षणभर तिचा चेहरा विचित्र वेदनादायक भावानं वाकडा झाला; मग पुन्हा हसत तिनं स्वतःला सावरलं.

'तो माझ्यासाठी जगातलं सगळंच होता; पण मी या मेजवानीला फसवू शकले असते का? नाही ना? तो नेहमी म्हणायचा, माझ्यात सामाजिक कर्तव्याची जाणीव आहे.'

'सुदैवानं ही मेजवानी लवकर संपेल, आणि मग तुम्ही घरी जाऊ शकाल.'

'मला घरी जायचं नाही. मला एकटी राहायचं नाही. मी रडूही शकत नाही—डोळे सुजतील आणि लाल होतील; आणि उद्या आपल्या घरी बरेच लोक दुपारच्या जेवणासाठी येणार आहेत. तुम्ही येणार का? मला एक माणूस जास्त हवा आहे. मला आनंदात दिसायला हवं; टॉमला कदाचित त्यातून एखादं पोर्ट्रेटचं काम मिळेल.'

'अरे वा, तुमच्यात खरंच धैर्य आहे.'

'तुम्हाला तसं वाटतं? मी आतून पूर्णपणे तुटले आहे, हे लक्षात ठेवा. बहुतेक त्यामुळेच मला हे सगळं निभावणं सोपं जातंय. जेरार्डला आवडलं असतं, की मी हे सगळं धीरानं पेलावं. या परिस्थितीतील

विडंबन त्याला निश्चितच आवडलं असतं. फ्रेंच कादंबरीकार ज्या प्रकारचं चित्रण करतात, तसंच काहीसं हे आहे, असं तो नेहमी म्हणायचा.'

निबंध. आपल्या समकालीन लेखकांपैकी ज्यांना तो थोडीफार दाद द्यायला तयार असे, ती दाद तो फक्त परकीय भाषेत लिहिणाऱ्यांना च देई. त्रासदायक गोष्ट अशी होती की तो स्वतः एक विलक्षण प्रतिभावान लेखक होता, हे कोणीही नाकारू शकत नव्हते.

माझ्या दृष्टीने मात्र तो फार आनंददायी सहचर नव्हता. कदाचित त्याच्यातील सर्वोत्तम गुण मला अनुभवता आले नसतील. मी त्याला अनेक वर्षे ओळखत होतो, पण त्याच्या तोंडून एकही खरोखर विनोदी गोष्ट ऐकली नव्हती. तो फार बोलका नव्हता आणि काही बोललाच तर ते एखाद्या भविष्यवाणीसारखे गूढ वाटे. त्याच्याबरोबर एक संध्याकाळ एकट्याने घालवावी लागेल, ही कल्पनेनेच मला भयभीत करून सोडले असते. हा कंटाळवाणा, आखीव-रेखीव वागणारा छोटा माणूस इतक्या सहजतेने,

बुद्धिमत्तेने आणि आनंदी चपळतेने लिहू शकतो, हे मला नेहमीच कोड्यात टाकत असे.

आणखी मोठे कोडे म्हणजे मेरी वॉर्टनसारख्या धाडसी आणि उत्साही स्त्रीने त्याच्यावर इतके सर्वग्रासी प्रेम कसे काय केले असेल? अशा गोष्टींचे स्पष्टीकरण देता येत नाही. त्या विचित्र, तापट, चिडक्या माणसात असे काहीतरी होते की जे स्त्रियांना आकर्षित करत असे. त्याची पत्नी त्याच्यावर जीवापाड प्रेम करीत होती. ती स्थूल,

अस्ताव्यस्त आणि कंटाळवाणी स्त्री होती. तिने जेरार्डचे आयुष्य अक्षरशः कुत्र्यासारखे केले होते, पण त्याला स्वातंत्र्य द्यायला ती कधीच तयार झाली नव्हती

एके दिवशी मी मेरीबरोबर चहा घेत होतो. ती फार व्याकुळ आणि तणावग्रस्त दिसत होती. मी तिला काय झाले असे विचारले, तर ती रडू लागली. त्या दिवशी ती मॅन्सनबरोबर जेवायला गेली होती आणि पत्नीबरोबर झालेल्या भयंकर भांडणानंतर तो पूर्णपणे खचलेला दिसला होता.

"आपण असं पुढे चालू ठेवू शकत नाही," मेरी रडत म्हणाली. "यामुळे त्याचं आयुष्य उद्ध्वस्त होत आहे. आपल्या सगळ्यांचंच आयुष्य उद्ध्वस्त होत आहे."

आम्ही पुन्हा मागीलप्रमाणणेच बोललो. तिच्या मते काहीही करणे शक्य नव्हते.

अचानक मेरीच्या थकलेल्या, वाऱ्याने झिजलेल्या चेहऱ्यावर हास्य उमटलं. तिच्या मोठ्या लाल ओठांवर ते खुललं आणि त्या क्षणी ती खरोखर सुंदर दिसत होती.

"तुम्ही माझी कीव करू नका. थोड्या वेळापूर्वी मी खूप खचले होते; पण आता रडून घेतल्यावर बरं वाटतंय. या प्रेमप्रकरणामुळे मला कितीही वेदना, कितीही दुःख मिळालं असलं, तरी जगातल्या कोणत्याही गोष्टीच्या बदल्यात मी ते गमावायला तयार नसते. या प्रेमाने

मला दिलेल्या त्या काही परमानंदाच्या क्षणांसाठी मी पुन्हा संपूर्ण आयुष्य जगायला तयार आहे. आणि मला वाटतं, तोही तुम्हाला हेच सांगेल. अरे, हे सगळं किती अमूल्य होतं!"

मी भारावून गेलो.

"याबद्दल काही शंका नाही," मी म्हणालो. "यालाच खरं प्रेम म्हणतात."

"हो, हे प्रेम आहे. आणि आता आम्हाला ते शेवटपर्यंत निभावून न्यावंच लागेल. दुसरा मार्ग नाही."

आणि आता नियतीने अचानक तो मार्गच उघडला होता.

मी थोडसं वळून मेरीकडे पाहिलं. तिला माझी नजर जाणवली असावी; तीही माझ्याकडे वळली. तिच्या ओठांवर मंद हास्य होतं.

"आज रात्री तू इथे का आलीस? तुझ्यासाठी हे फार कठीण असणार."

तिने खांदे उडवले.

"मी काय करणार होते? कपडे घालताना संध्याकाळच्या वर्तमानपत्रात मी ही बातमी वाचली. त्याच्या पत्नीमुळे --- त्याने मला नर्सिंग होममध्ये फोन करू नकोस, असं सांगितलं होतं. हे माझ्यासाठी

मृत्यूसमान आहे. मृत्यूच. मला यायलाच हवं होतं. आम्ही महिनाभरापूर्वीच हे निमंत्रण स्वीकारलं होतं. टॉमला मी कोणतं कारण सांगणार होते? गेली दोन वर्षे मी जेरार्डला भेटलेले नाही, असं सगळ्यांना वाटतं. तुला माहीत आहे का, वीस वर्षांपासून आम्ही रोज एकमेकांना पत्र लिहित होतो?"

तिचा खालचा ओठ किंचित थरथरला; पण तिने तो चावून धरला. एका क्षणासाठी तिचा चेहरा विचित्र रीतीने वाकडा झाला; मग

हसत तिने स्वतःला सावरले.

"तोच माझं सर्वस्व होता. पण मी पार्टीचा रंग का फिका करू? तो नेहमी म्हणायचा की माझ्यात सामाजिक जबाबदारीची जाणीव आहे."

"सुदैवाने ही मैफल लवकर आटपेल आणि तू घरी जाऊ शकशील."

"मला घरी जायचं नाही. मला एकटं राहायचं नाही. मी रडूही शकत नाही; नाहीतर डोळे लाल होऊन सुजतील. आणि उद्या आमच्याकडे बरेच पाहुणे जेवायला येणार आहेत. तसे, तू येशील का? मला आणखी एका पुरुष पाहुण्याची गरज आहे. मला उत्साही दिसायलाच हवं; टॉमला वाटतं, त्यातून एखाद्या व्यक्तिचित्राचं काम मिळेल."

“देवा! तुझ्यात किती धैर्य आहे!”

“खरंच असं वाटतं? मी पूर्णपणे तुटून गेले आहे. बहुतेक त्यामुळेच हे सगळं करणं मला सोपं जात असावं. जेरार्डला मी धैर्याने वागलेलं

आवडलं असतं. या परिस्थितीतील उपरोध त्याला नक्कीच जाणवला असता. फ्रेंच कादंबरीकार ज्या प्रकारच्या प्रसंगांचे इतके सुंदर वर्णन करतात, तसाच हा प्रसंग आहे, असं तो नेहमी म्हणायचा.”

वृषाली जोशी

यांची गेल्या आठ वर्षांत
प्रकाशित झालेली

चौसष्ट
पुस्तके

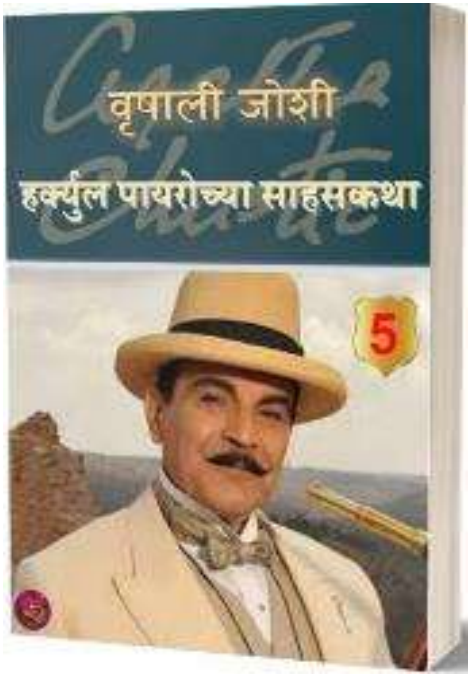

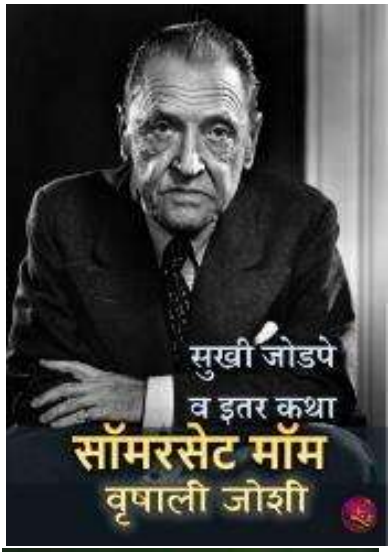
सुखी जोडपे
व इतर कथा
सॉमरसेट मॉम
वृषाली जोशी

वृषाली जोशी
सॉमरसेट मॉम
आई व इतर कथा

सॉमरसेट मॉम
मेजवानीपूर्वी
BEFORE
THE PARTY

वृषाली जोशी
व्याघ्रकथा ३

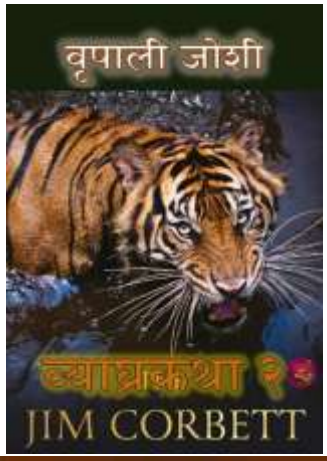
वृषाली जोशी
व्याघ्रकथा २
JIM CORBETT

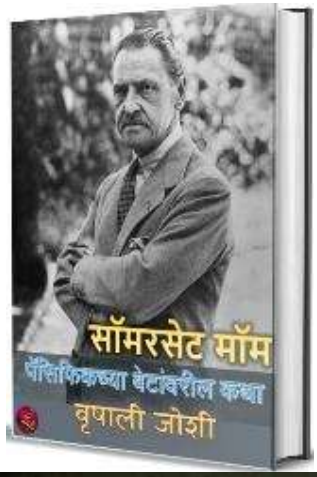
सॉमरसेट मॉम
पॉलिफिकच्या बेटावरील कथा
वृषाली जोशी

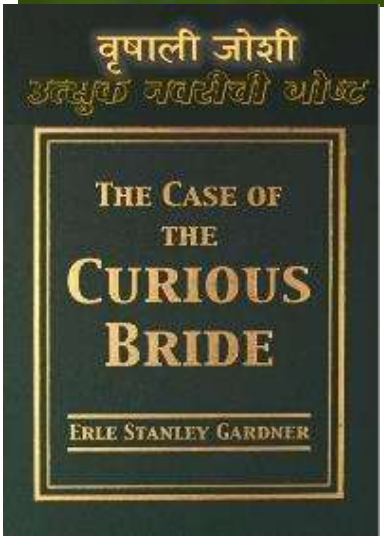
वृषाली जोशी
THE CASE OF
THE
CURIOUS
BRIDE
ERLE STANLEY GARDNER

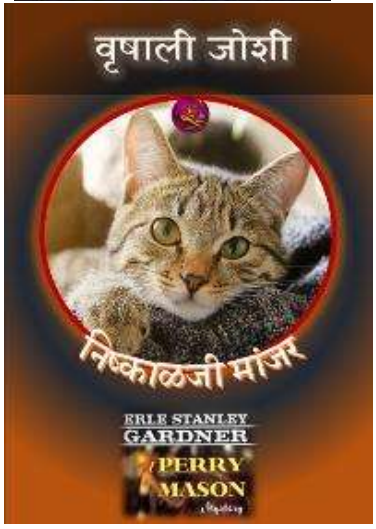
वृषाली जोशी
निष्काळजी मांजर
ERLE STANLEY
GARDNER
PERRY
MASON

वृषाली जोशी
महान अपेक्षा
GREAT
EXPECTATIONS
CHARLES DICKENS

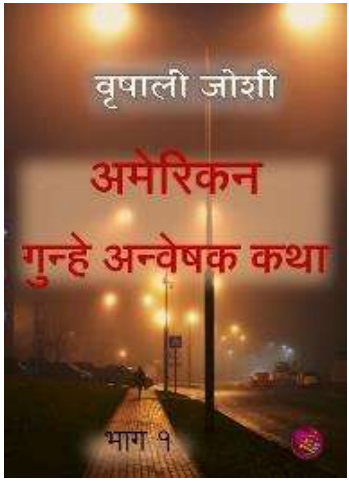
वृषाली जोशी
अमेरिकन
गुन्हे अन्वेषक कथा
भाग १

वृषाली जोशी
अमेरिकन
गुन्हे अन्वेषक कथा
भाग २

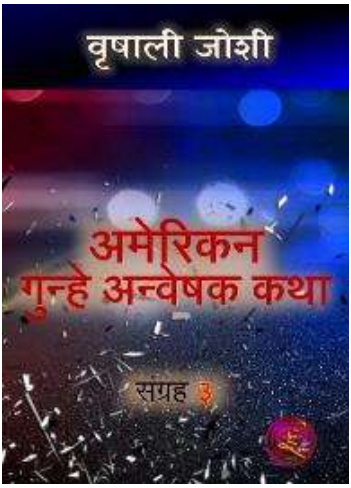
वृषाली जोशी
अमेरिकन
गुन्हे अन्वेषक कथा
संग्रह

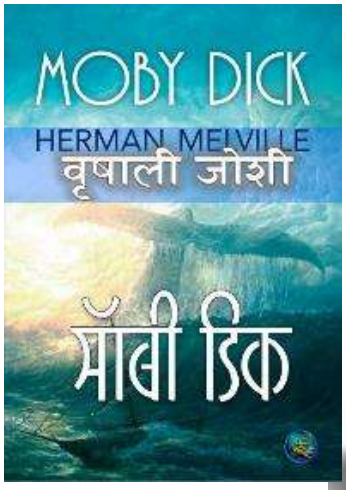
MOBY DICK
HERMAN MELVILLE
वृषाली जोशी
मॉबी डिक

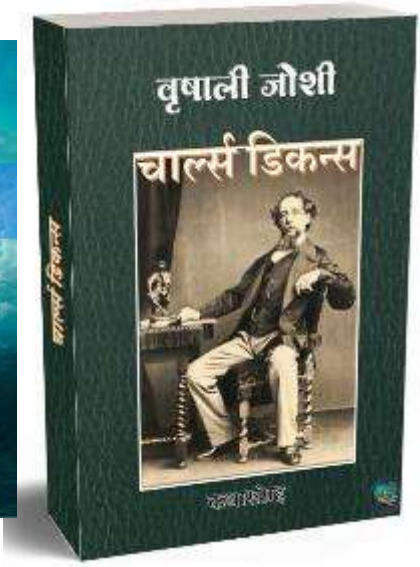
वृषाली जोशी
चार्ल्स डिकन्स

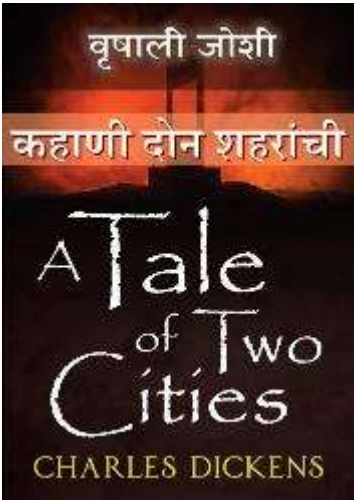
वृषाली जोशी
कहाणी दोन शहरांची
A Tale of Two Cities
CHARLES DICKENS

वृषाली जोशी
AMERICAN STORIES
अमेरिकन लघुकथा

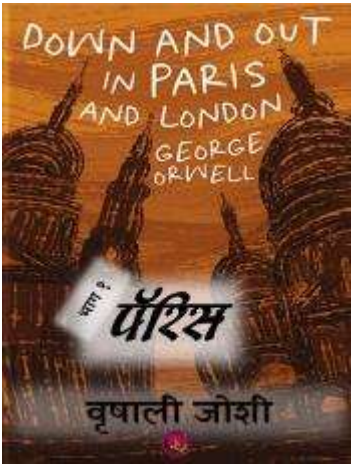
DOWN AND OUT IN PARIS AND LONDON
GEORGE ORWELL
भाग १
पॅरिस
वृषाली जोशी

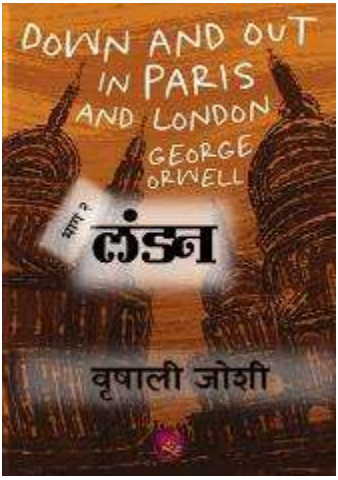
DOWN AND OUT IN PARIS AND LONDON
GEORGE ORWELL
भाग २
लंडन
वृषाली जोशी

Agatha Christie

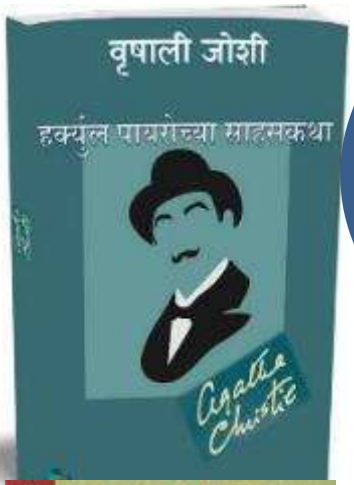

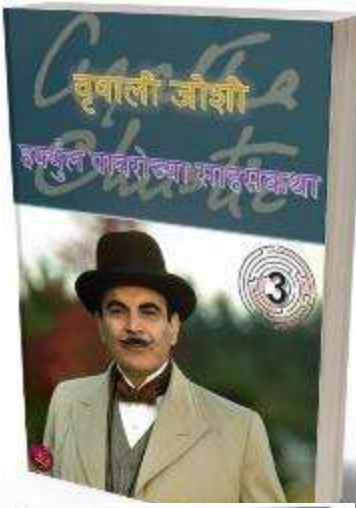

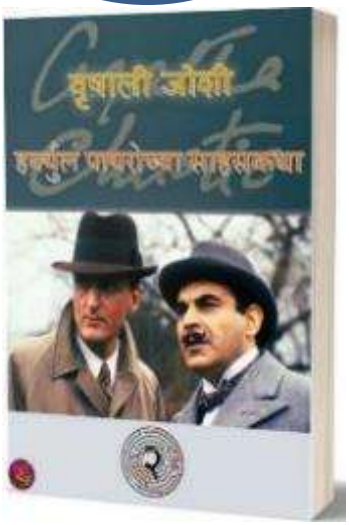

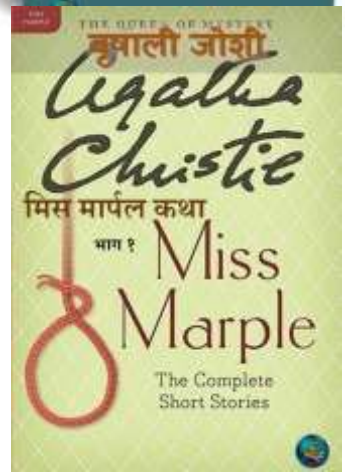

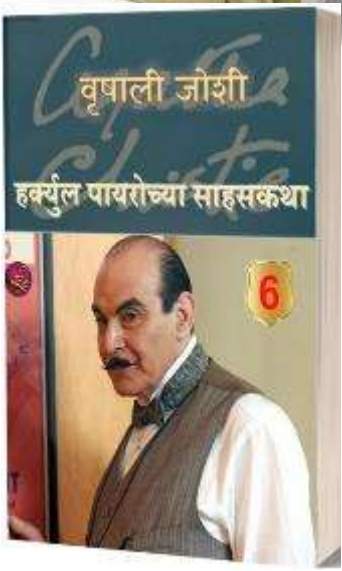

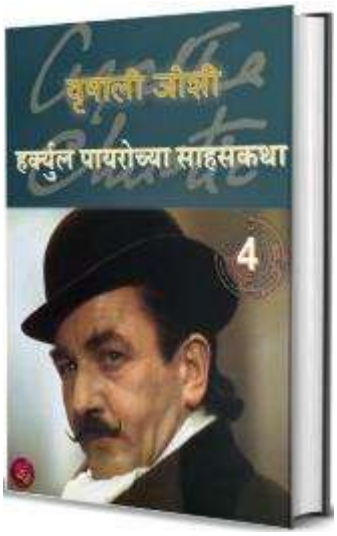

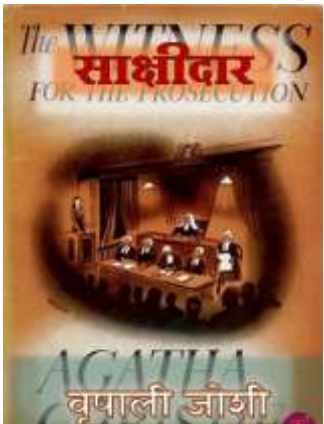

वृषाली जोशी
AND THEN THERE WERE
NONE
आणि मग तिथे
कुणीच नव्हतं

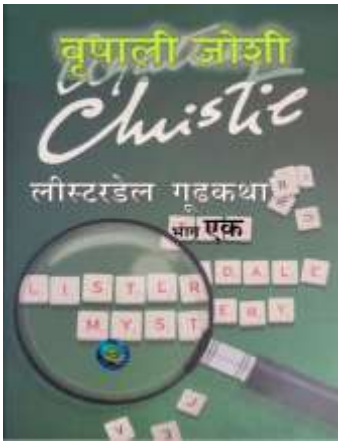
वृषाली जोशी
Christie
लीस्टरडेल गूढकथा
भाग एक

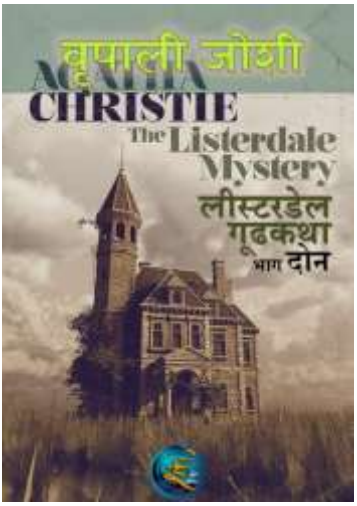
वृषाली जोशी
AGATHA
CHRISTIE
The Listerdale
Mystery
लीस्टरडेल
गूढकथा
भाग दान

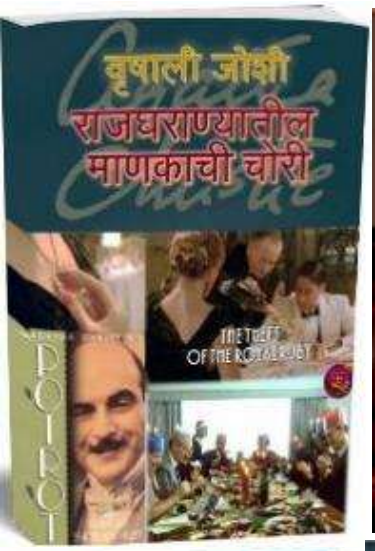
वृषाली जोशी
राजघराण्यातील
माणकाची चोरी
POIROT

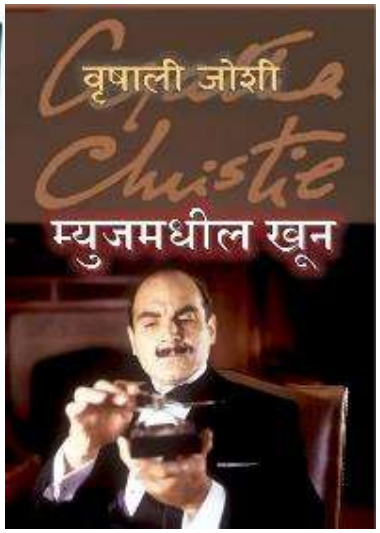
वृषाली जोशी
Christie
म्युजमधील खून

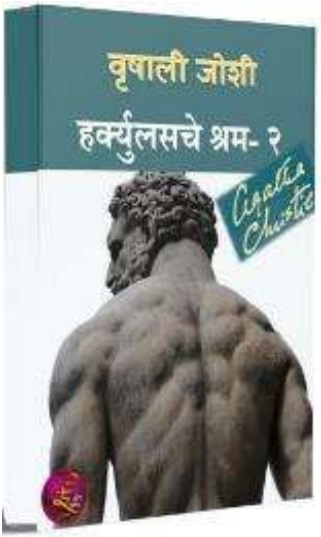
वृषाली जोशी
हर्क्युलसचे श्रम- २

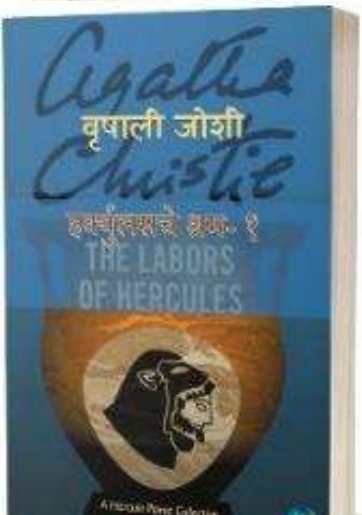
Agatha
वृषाली जोशी
Christie
हर्क्युलसचे श्रम- १
THE LABORS
OF HERCULES

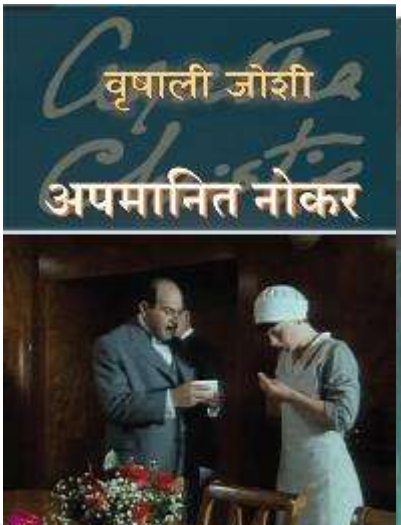
वृषाली जोशी
अपमानित नोकर

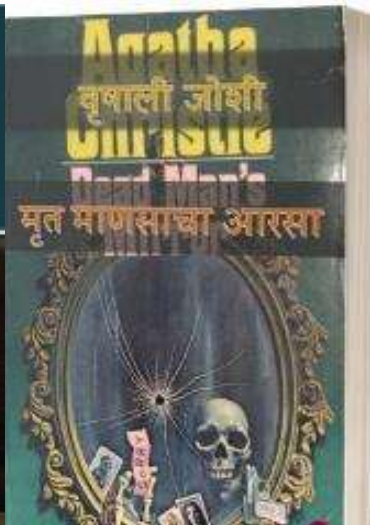
Agatha
वृषाली जोशी
मृत माणसाचा आरसा

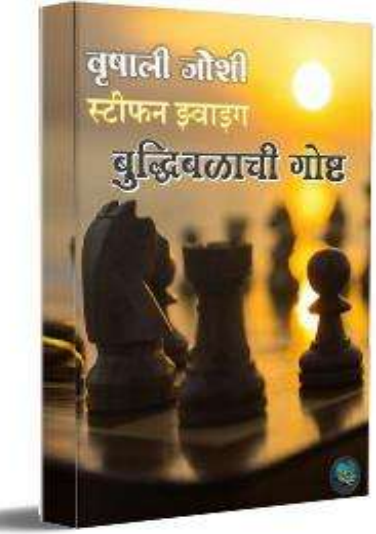
वृषाली जोशी
स्टीफन झ्वाइग
बुद्धिबळाची गोष्ट

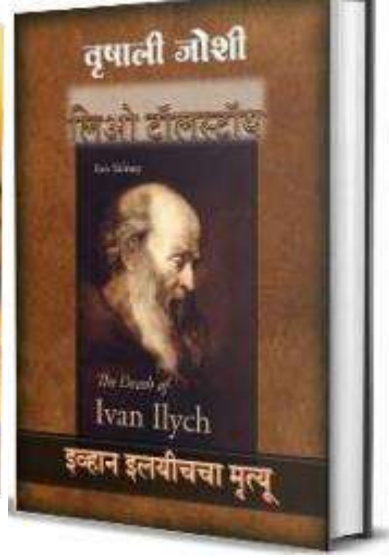
वृषाली जोशी
लिओ टॉलस्टॉय
The Death of
Ivan Ilych
इव्हान इलयीचचा मृत्यू

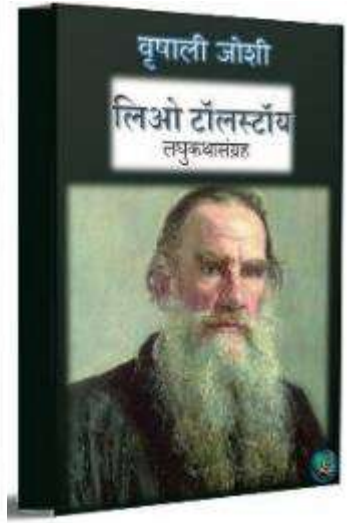
वृषाली जोशी
लिओ टॉलस्टॉय
लघुकथासंग्रह

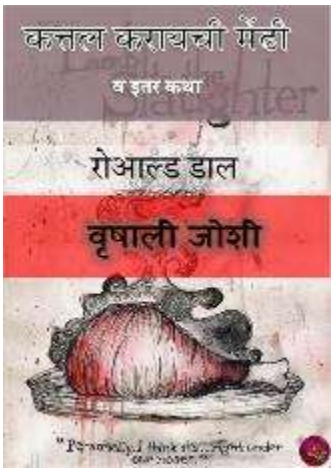
कत्तल करायची मेंढी
व इतर कथा
रोआल्ड डाल
वृषाली जोशी

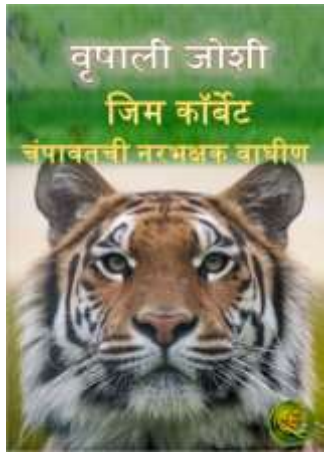
वृषाली जोशी
जिम कॉर्बेट
चंपावतची नरभक्षक वाघीण

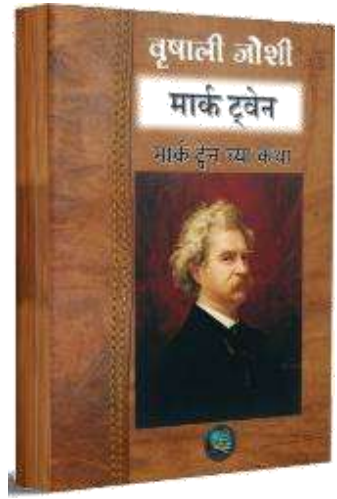
वृषाली जोशी
मार्क ट्वेन

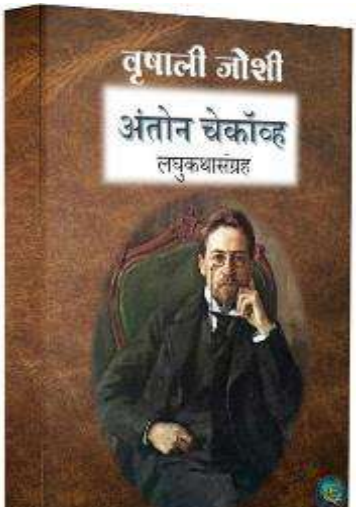
वृषाली जोशी
अंतोन चेकॉव्ह
लघुकथासंग्रह

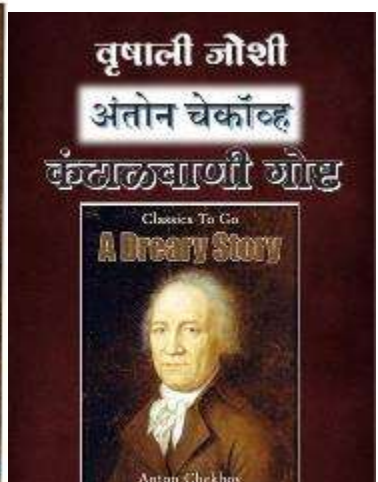
वृषाली जोशी
अंतोन चेकॉव्ह
कंटाळवाणी गोष्ट
Classics To Go
A Dreary Story

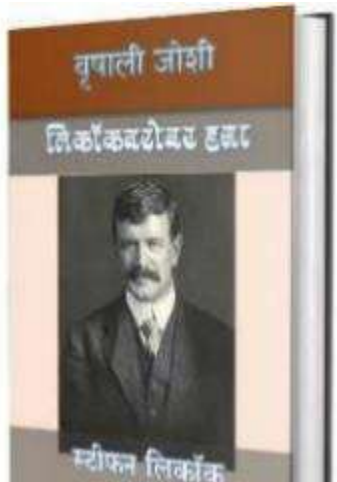
वृषाली जोशी
लिंकॉलरोबर हल्ला
स्टीफन लिकॉक

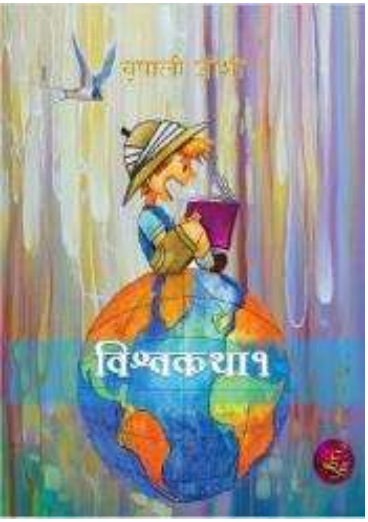
वृषाली जोशी
विश्वकथा१

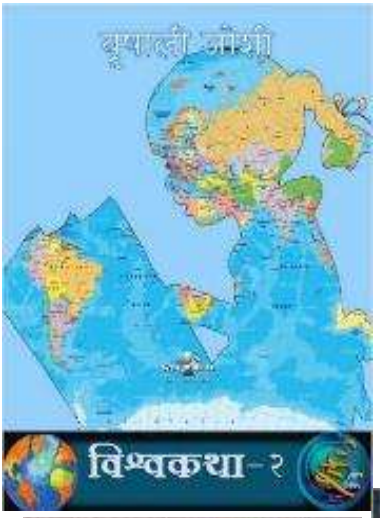
वृषाली जोशी
विश्वकथा-२

वृषाली जोशी
विश्वकथा-३

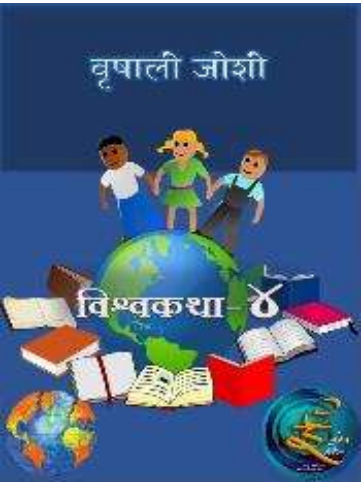
वृषाली जोशी
विश्वकथा-४

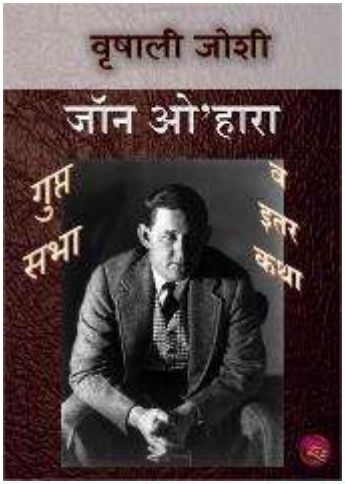
वृषाली जोशी
जॉन ओ'हारा
गुप्त सभा
व इतर कथा

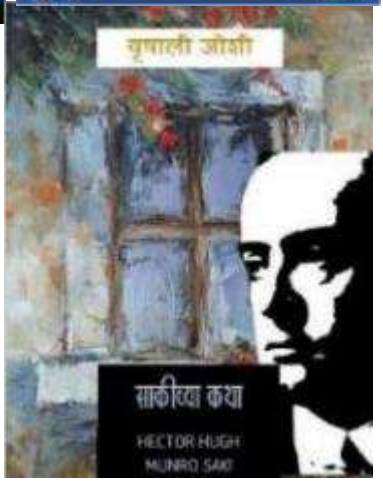
वृषाली जोशी
साकीच्या कथा
HECTOR HUGH
MUNRO SAKI

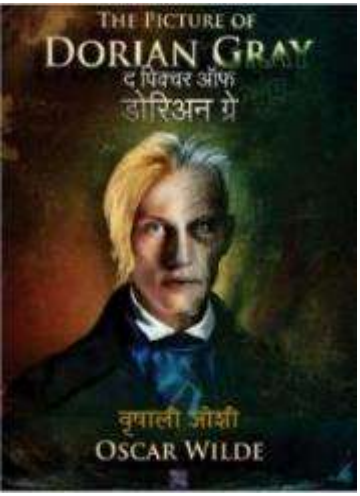
THE PICTURE OF
DORIAN GRAY
द पिक्चर ऑफ
डोरिअन ग्रे
वृषाली जोशी
OSCAR WILDE

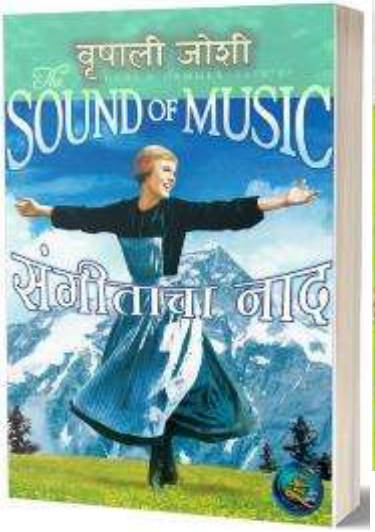
वृषाली जोशी
THE SOUND OF MUSIC
संगीताचा नाद

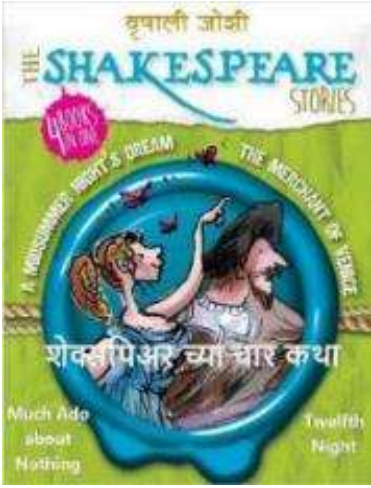
वृषाली जोशी
THE SHAKESPEARE STORIES
शेक्सपिअर च्या चार कथा
Much Ado about Nothing
Twelfth Night

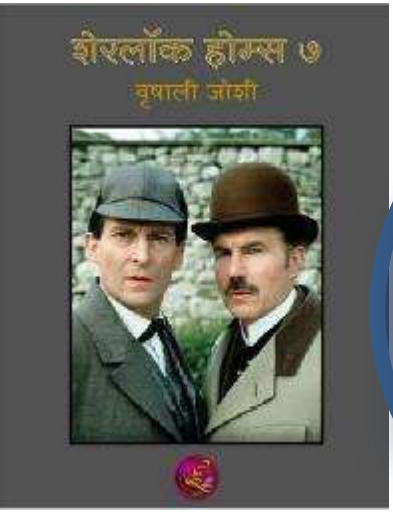

शेरलॉक होम्स
भाग १ ते ८

(५० कथा)

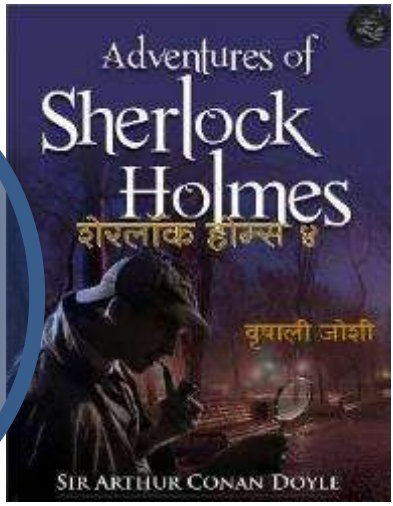

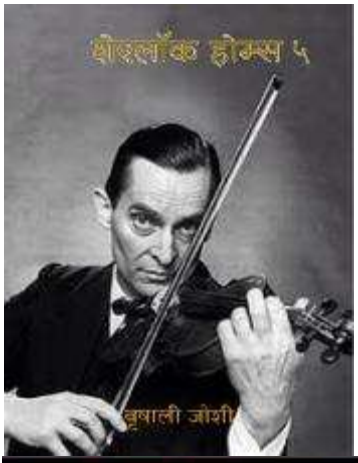

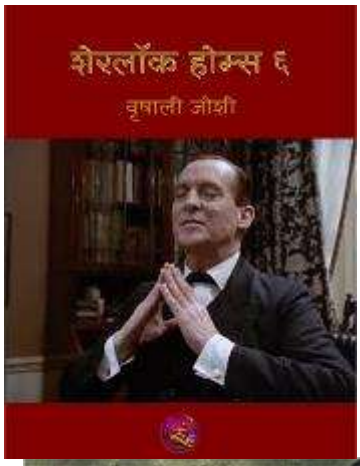

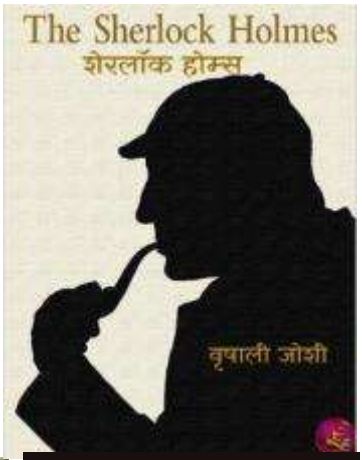

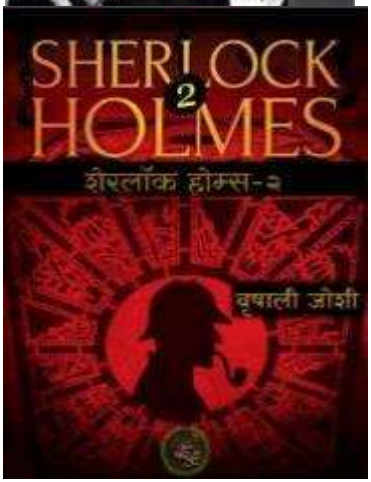

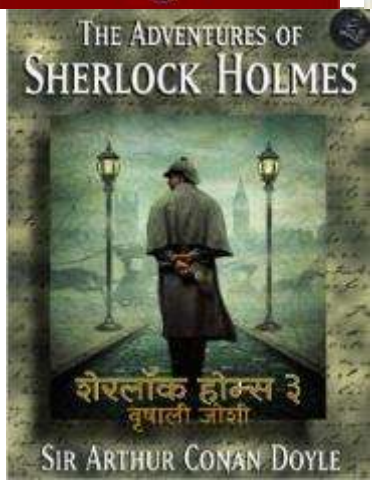

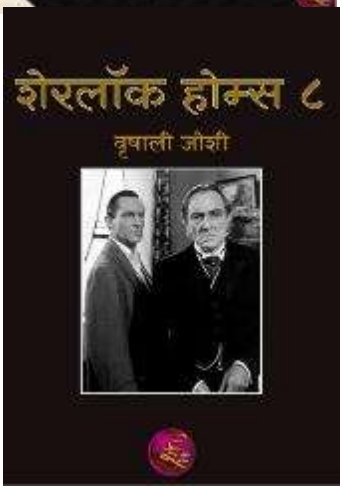

ई साहित्य प्रतिष्ठानचे हे एकोणीसावे वर्ष आहे.

डॉ. वृषाली जोशी यांचे हे पासष्टावे पुस्तक आहे.

डॉ. वृषाली जोशी या मराठी व इंग्रजी या भाषांच्या विद्वान आहेत. त्या प्राचार्य होत्या. त्यांनी काही काळ विदेशात राहून तेथल्या वाचन संस्कृतीचा अनुभव घेतला आहे. तशी वाचन संस्कृती महाराष्ट्रातही निर्माण व्हावी असे त्यांना वाटते. वाचकांची अभिरुची उंचावली तरच लेखकांकडूनही दर्जेदार साहित्य निर्माण होईल. इंग्रजीतील उच्च दर्जाचे निवडक लेखकांचे साहित्य मराठीत अनुवाद करून मराठी वाचकांची अभिरूची संपन्न व्हावी यासाठी त्या अतोनात कष्ट घेतात. तसे पहाता अनुवादित पुस्तकांना अनेक व्यावसायिक प्रकाशकांकडून मागणी असते. परंतु मराठीतील जास्तीत जास्त वाचकांपर्यंत आपले साहित्य जावे म्हणून त्यांनी ई साहित्यची निवड आपल्या पुस्तकांसाठी केली आहे. त्यांनी आजवर ई साहित्यच्या वाचकांसाठी केलेल्या जागतिक साहित्याच्या अनुवादांची **तेरा हजाराहून अधिक पृष्ठे** प्रकाशित झाली आहेत व तो एक विक्रमच आहे. अनुवादाचा तिनशे रुपये पर पेज हा रेट धरला तरी सुमारे अर्धा कोटी रुपयांचे हे काम त्यांनी मराठी वाचकांसाठी विनामूल्य केले आहे.

डॉ. वृषाली जोशी यांच्यासारखे ज्येष्ठ लेखक आपली पुस्तके ई साहित्यच्या माध्यमातून जगभरातील मराठी वाचकांना विनामूल्य देतात. असे लेखक ज्यांना लेखन हीच भक्ती असते. आणि त्यातून कसलीही अभिलाषा नसते. मराठी भाषेच्या सुदैवाने गेली दोन हजार वर्षे कवीराज नरेंद्र, संत ज्ञानेश्वर, संत तुकारामांपासून ही परंपरा सुरू आहे. अखंड. अजरामर. म्हणून तर दिनानाथ मनोहर(४ पुस्तके), शंभू गणपुले (९पुस्तके), डॉ. मुरलीधर जावडेकर (९), डॉ. वसंत बागुल (१९), शुभांगी पासेबंद (१५), अविनाश नगरकर (४), डॉ. स्मिता दामले (९), **डॉ. नितीन मोरे (६४पुस्तके)**, अनील वाकणकर (९), फ्रान्सिस आल्मेडा (२), मधुकर सोनावणे (१२), अनंत पावसकर (१६), मधू शिरगांवकर (८), अशोक कोठारे (४७ खंडांचे महाभारत), श्री. विजय पांढरे (ज्ञानेश्वरी भावार्थ), मोहन मद्वण्णा (जागतिक कीर्तीचे वैज्ञानिक), संगीता जोशी (आद्य गझलकारा, १८ पुस्तके), विनीता देशपांडे (७), उल्हास हरी जोशी (९), नंदिनी देशमुख (५), डॉ. सुजाता चव्हाण (१२), **डॉ. वृषाली जोशी (६५ पुस्तके)**, डॉ. निर्मलकुमार फडकुले (१९), CA पुनम संगवी (७), डॉ. नंदिनी धारगळकर (१५), अंकुश शिंगाडे (३८), आनंद देशपांडे (३), नीलिमा कुलकर्णी (४), अनामिका बोरकर (३), अरुण फडके (६), स्वाती पाचपांडे (२), साहेबराव जवंजाळ (२), अरुण वि. देशपांडे (५), दिगंबर आळशी, प्रा. लक्ष्मण भोळे,

अरुंधती बापट (५), अरुण कुळकर्णी (१२), जगदिश खांदेवाले (६), पंकज कोटलवार (६), डॉ. सुरुची नाईक (३), डॉ. वीरेंद्र ताटके(२), आसावरी काकडे (१४), श्याम कुलकर्णी (२९), किशोर कुलकर्णी, रामदास खरे (६), अतुल देशपांडे, लक्ष्मण भोळे, दत्तात्रय भापकर, मुग्धा कर्णिक (५), मंगेश चौधरी, प्र. सु. हिरुरकर (३), बंकटलाल जाजू (४), प्रवीण ना दवणे, आर्या जोशी, डॉ. सरोज सहस्रबुद्धे (१०), अरविंद बुधकर (४), जयश्री पटवर्धन (७), श्रीरंग कौलगी (५), यशवंत कदम (११), पांडुरंग सूर्यवंशी (४), सुधीर कारखा्नीस (८), मिलिंद कपाळे, मुकुंद कर्णिक (३), श्रीराम काळे (३), शैलेश पुरोहित (४), बी बी देसाई (२), श्रीनिवास शारंगपाणी (३) रामकृष्ण बाक्रे(३) दिगंबर सलगर(२), विजया टिळक, संजय टाकळगव्हाणकर(२), पांडुरंग भागवत, मिलिंद बेंबळकर, गायत्री साळवणकर(३), भारती बिर्जे डिग्गीकर(३), विकास भावे, डॉ सुनील सावंत, अशोक बेंडखळे(३), सुहास साने, सुवर्णा लेले, शशिकांत कर्डेकर(५), स्वाती वर्तक, भारती सावंत, अभिषेक ठमके, हर्षवर्धन यादव(२), दिगंबर सलगर(४), कैलास बडगुजर, अंजुषा पाटील प्रा श्रीपाद काळे(५), चारुलता काळे, अनिल शिणगारे, स्वाती वर्तक, प्रमोद नाईकवाडॅे, सुधीर शास्त्री, रुपेश मराठे, सुप्रिया उपाध्ये, संजीवनी कुलकर्णी, सुरेश पंधारे, श्रेणीक सारडॅे(६) असे अनेक ज्येष्ठ व

अनुभवी लेखक ई साहित्यद्वारे आपली पुस्तके लाखो लोकांपर्यंत विनामूल्य पोहोचवतात.

अशा साहित्यमूर्तींच्या त्यागातूनच एक दिवस मराठीचा साहित्य वृक्ष जागतिक पटलावर आपली ध्वजा फडकवील याची आम्हाला खात्री आहे. यात ई साहित्य प्रतिष्ठान एकटे नाही. ही एक मोठी चळवळ आहे. अनेक नवनवीन व्यासपीठे उभी रहात आहेत. त्या त्या व्यासपीठांतून नवनवीन लेखक उदयाला येत आहेत. आणि या सर्वांचा सामूहिक स्वर गगनाला भिडून म्हणतो आहे.

आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं 'इ'यें ।
दृष्टादृष्ट विजयें । होआवे जी ।